

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
București

Cota I 122560

Inventar 785257

BIBLIOTECA SEMĂNĂTORUL

Tomescu P. L.

Viața românească
în Ardeal

de

N. IORGA.

EDITURA LIBRĂRIEI DIECEZANE, ARAD 1926.

Biblioteca Centrală Universitară

BUCUREȘTI

Cota

1 122 560

Inventar

785 257

PC 290/0

B.C.U. "Carol I" Bucuresti

C785257

Tiparul Tipografiei Diecezane ort. rom. Arad, 1926.

Prefața.

Aceste câteva conferințe nu sânt rânduri aruncate la întâmplare, pe care le-a smuls momentul. Ele vin dintr'o veche și nestrămutată credință.

Am mărturisit-o în vremuri când opera căreia m'am consacrat putea fi privită ca o încercare romantică a unei ideologii condamnate. Și azi o mărturisesc, chiar atunci când cei mai chemați ai acestor idei se leagănă pe valurile popularităților de clasă și internaționale.

Cred în națiune. În omenire, de sigur, dar prin națiune, forma concretă a ei. N'am înțeles niciodată că statul o poate înlocui și împiedeca. De aceea am privit neamul nostru ca întreg, peste hotare și peste clase.

Partea întâiu e îndeplinită. Cum mi s'ar putea cere în România unită să părăsesc pe cea de a doua? Iredentismul biruitor nu poate trăi decât prin solidarismul social.

Iar, pentrucă o națiune e un suflet, iar acesta trăiește printr'o cultură; cum aş putea privi unitatea poporului nostru altfel decât prin însuflețirea culturală a lui? Ce democrație vrednică de dispreț ar fi aceia care cultivă ignoranța pentru a da avânt arivismului?

N. IORGA.

Viața românească a Ardealului. ¹⁾

I.

Românii din Ardeal și Ungaria, sau, cum își zic ei : Românii din Ardeal, Banat și Țara Ungurească, pentru că Banatul ține să aibă o situație deosebită, privilegiată, Românii aceștia se deosebesc de Românii din Basarabia și de Românii din Bucovina supt raportul politic prin aceia că n'au făcut parte din același Stat cu noi : Românii din Basarabia sânt Moldoveni desfăcuți de noi la 1812; până la 1812, viața noastră și a Românilor basarabeni a fost întru toate aceeași. Dacă vrea să aibă cineva icoana vieții noastre vechi dela începutul veacului al XIX-lea, n'are decât să treacă în Basarabia

¹⁾ Conferință ținută la cursurile din Vălenii de Munte (Iulie 1909).

și să privească rosturile românești de acolo : o să găsească târguri cum erau la 1812, pe săteni în mare parte în împrejurările dela 1812, grație bunului guvern rusesc; și este pentru noi foarte interesant să vedem cum eram cu câțeva vreme înainte. Bieții Români basarabeni au fost prinși de ghiața rusească cum e prinsă o broască într'un sloiu de ghiață, și îi găsim astăzi nestricăți, întregi, așa cum i-a prins frigul strașnic din bolovanul de ghiață.

Românii din Bucovina sânt iarăși „Moldoveni“.

Mi se pare că Cârmuirea austriacă îi învață să nu-și prea zică Moldoveni; cât pentru Basarabeni, pe Basarabean oricând să-l întrebi ce este, și-ți va zice că e Moldovean; Rus, nici pomeneală să-ți spue. El zice sau Moldovean, sau, dacă nu zice Moldovean, zice Creștin: acela care a fost în școlile primare și a învățat cu cel mai rău învățător pe lume, cu învățătorul rus, dela el a învățat atât: nu sânt Moldovean, nu sânt Rus, sânt Creștin.

Până la 1775, Bucovina a făcut parte din Moldova întocmai ca și restul Moldovei, care face parte astăzi din regatul României. La 1775, în împrejurări pe care le cunoașteți, partea de sus a Moldovei, o parte din Ținutul de Miazănoapte al Principatului moldovenesc a fost despărțită de restul țării, și Austriei, neștiind cum să se cheme lucrul furat pe care-l aveau în buzunar, i-au zis Bucovina. Trebuiau să dea un nume fășiei de pământ luate pentru că, atunci când i-ai întrebă ce au furat, să zică: aci e Bucovina; Moldova a rămas întreagă dincolo.

Cu Românii din Ardeal însă este altfel: Românii din Ardeal măcar în aparență n'au făcut niciodată parte din Statul românesc care se întâmpină astăzi — ceia ce înseamnă din elementele care au alcătuit la 1859 acest Stat românesc. Ardealul însă e o provincie locuită din cele mai vechi timpuri de Români, iar înainte a fost locuită, nu de alte neamuri, ci de înaintașii noștri firești, de părinții noștri cei mai drepți, de Daci, de

Traci. Ardealul acesta însă n'a făcut parte din același organism de Stat cu noi; adaug: măcar în aparență n'a făcut parte din același organism cu Țara-Românească și Moldova. Ar fi altfel trist și descurajător; dar frați tot am rămânea, și atunci, am fi ca doi frați din cari unul a stat totdeauna acasă, iar celalt, de când era mic de tot, a fost luat de o femeie, crescut și ținut de o parte, și această femeie a fost când mai bună, când mai rea: când l-a mângăiat, când l'a bătut; de o bucată de vreme, când a crescut mai mare și când nu mai e nevoie să-l bată, atunci îl bate mai rău crescătoarea. Frați buni au rămas copiii, și tendința firească de a fi laolaltă în aceeași gospodărie, o au. Frații cei răi, când sânt în aceeași gospodărie câtă să fie unul de o parte și altul de altă parte; frații buni însă sânt foarte bucuroși să fie în totdeauna împreună, — când au același suflet, când sânt frați și după suflet, iar nu numai după părinți, dar și frați după suflet, având același suflet și înoindu-l neconținut,

potrivit cu vremile nouă, schimbându-ne când noi, când ei, une ori noi întâiu, alte ori ei întâiu, cultivând sufletul românesc când într'o provincie, când într'alta, după timpurile care se schimbă și făcând, va să zică, din sufletul acesta ceva nou, mai adaptat mediului, dar păstrând totuși unitatea de suflet românesc de o parte și de alta a munților.

II.

Am zis că faptul cum că noi n'am fost niciodată laolaltă este mai mult o aparență decât o realitate. Teoria aceasta, pe care am spus-o noi fără să-i atribuim multă importanță și pe care Ungurii au primit-o cu o mare bucurie și sânt gata să o repete ori-când cu o deosebită plăcere, teoria aceasta nu se îndreptățește întru toate.

Să lăsăm de o parte tot ceia ce s'a cetit prin cărți, să uităm lucrările privitoare la istoria Românilor din Ardeal, lucrări vechi sau nouă une ori împrumutate, ca idei

de-a dreptul din cărțile ungurești, care nu prea au o deosebită tragere de inimă pentru neamul românesc de acolo sau de aici; să lăsăm la o parte, va să zică, toate ideile preconceptuate și să ne gândim la lucrurile care se văd a fi fost și la lucrurile care au putut să fie.

Că Dacii au stăpânit și Ardealul și părțile românești din Oltenia noastră și părțile acestea muntene nu poate să existe nicio îndoială. Acum, că Dacii vor fi fost amestecați în vremile vechi prin văile ardelene cu așa-numiții Sarmați, probabil Slavi, aceasta nu strică întru nimic caracterul dominației Dacilor de o parte și de alta a Carpaților. Dacii cari stăpâneau Oltenia, Dacii cari trecuseră în părțile acestea se găseau amestecați în oarecare măsură cu anume alte elemente, căci doar nu trăia lumea barbară în absolută unitate de rasă pentru fiecare provincie: tocmai pentru că barbarii duceau o viață ca apa care se mișcă neconținut, anumite elemente străine au trebuit să fie

amestecate în viața fiecărui popor barbar. Prin urmare, în vremile acelea străvechi, înainte de Traian, ce eră în Ardeal și în Țara-Românească? Era același neam, trăind în locuințe de același fel, ducând aceeași viață economică, având același grad de cultură și făcând parte din același organism politic. Capitala eră în Sarmisagetuza, în țara Hațegului, în unghiul unor munți blânzi; acolo eră centrul Dacilor. De acolo roiau ei în sus, întinzându-se în dauna altor barbari, și în jos, prădând și păgubind pe Romani, pe teritoriu roman, — temeiul puterii dace rămânând însă în părțile ardelenene ale Hațegului. Hațegul o bucată de vreme a făcut parte, apoi, din Vevodatul oltean al lui Litovoi. Hațegul cu ruinele Sarmisagetuzei de odinioară, s'a ținut de stăpânirea Voevozilor din satele Jiului și din plaiurile Vâlcii.

Vine Traian: după ce Romanii câștigaseră anume puncte pe malul stâng al Dunării, ei desăvârșesc cucerirea, și Oltenia

toată, Ardealul, părțile locuite, care aveau mine de sare, de aur și argint, părți care ofereau un folos militar deosebit, toate aceste teritorii au ajuns în stăpânirea Romanilor și au forțat Dacia cea adevărată (spre deosebire de cealaltă, mai târzie, Dacia Aureliană, care era numai Moesia de odinioară, numită Dacia ca să scuze pierderea Daciei celei vechi). Va să zică atunci când Traian a întemeiat provincia Dacia, această provincie cuprindea de o potrivă regiunile care fac parte astăzi din regatul României, cât și regiunile ardelenene. Deci, precum pe vremea barbarilor era unitate desăvârșită între regiunile transilvănene și regiunile care se găsesc astăzi sub regele Carol, tot așa sub dominația romană a existat o unitate de poporație, o unitate de cultură și de așezăminte în părțile dela Nord de Carpați și cele dela Sud de dânsii. Carpații prin urmare nu formau graniță nici atunci. N'am găsit până acum Carpați despărțind în două un popor și fiind cele două elemente despărțite astfel la o viață politică

deosebită. De alminteri este o iluzie că munții sau apele pot despărți, ca și cum cineva care, lângă o apă, vede celalt mal, nu se simte ispășit să o treacă. Care om e așa de leneș, așa de lipsit de curiozitate ca să nu dorească să afle ce e pe malul celalt al unei ape, oricât de mare ar fi ea? Care e omul deprins a trăi în munte, păstor sau vânător, care, cunoscând o coastă, să nu vrea să descopere ce se întâlnește și pe cealaltă coastă, — ca și cum creasta muntelui ar despărți două lumi, ca și cum n'ar avea voie să se uite cineva dela un vârf la altul, în munți! Acestea sânt rătăcirii curate.

Va să zică: unitatea vieții de o parte și de alta a Carpaților se întâlnește și în epoca romană.

III.

Pe urmă legiunile s'au dus, funcționarii au plecat; a rămas populația de odinioară din orașe, care, când orașele au scăzut ca însemnătate, — a sărăcit, s'a retras la țară, și atunci s'a făcut o fuziune între barbarii

romanizați și Românii din orașe, cari sălbătăciseră și cari treceau dela îndeletnicirile locuitorilor de orașe la îndeletnicirile celor dela țară. În plugărie, în ciobănie, în vânătoria prin păduri s'a făcut înfrățirea economică între biruitori și învinși și s'a săvârșit alcătuirea neamului cel nou, alcătuirea unui mare neam nou.

Va să zică și în vremea aceasta nu eră niciun motiv de deosebire între locuitorii plaiurilor dela Sud de Carpați și între locuitorii plaiurilor dela Nord de munți. Erau toți, cum spun, plugari, păstori; unii războinici pe socoteala lor proprie, ceia ce înseamnă elemente prădalnice, — formând însă cu toții o singură unitate etnică, un singur popor. Și, astfel, atunci când ne-am alcătuit în locurile acestea, n'am fost deosebiți; nu stau satele din Ardeal și părțile ungurești de o parte și Românii din regiunile noastre de altă parte; la alcătuirea lui neamul românesc a fost unitar și a rămas unitar și mai de parte: o graniță între Români nu am putut constata.

După ce neamul românesc s'a desăvârșit, după ce a avut limba lui, conștiința lui osebitoare față de alte neamuri, după aceasta neamul nostru, și a dat anumite așezăminte și instituțiuni fundamentale. Cele mai vechi așezăminte ale poporului românesc sânt recunoașterea stăpânirii juzilor și Voivozilor. Numele de jude, dela care vine cuvântul de județ, s'a păstrat până în timpurile noastre. Județ înseamnă partea cărmuită de un jude; va să zică în cuprinsul ei judele făcea judecată și grijiă și de alte lucruri; un Voivod, cum se ziceă cu nume slavon, era un călăuz de oaste, și călăuza de oaste venia mai mare peste un număr oarecare de juzi; trebuiau apoi mai multe județe ca să făcă un Voivodat Mare, din acelea căror Românii le ziceau, cu un nume de origine latină: Domnie.

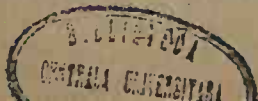
Afară de județe și Voivodate, Românii nu mai cunosc alte împărțiri teritoriale decât după ape. De exemplu s'a zis: Moldova după apa Moldovei; fără îndoială că a fost un timp când s'a zis țara Siretului; astăzi

sânt oameni cări se numesc Sireteanu, fără să fie din Siretiul Bucovinei: sânt din părțile de lângă apa Siretului; a fost o țerișoară a Sucevei după apa dela care s'a numit cetatea; sânt persoane care se numesc Pruteni și cari nu-și ieau, evident, numele dela un oraș Prutul, care n'a existat, ci dela apa Prutului; Oltenii și-au zis așa, nu dela orașul Olt, care n'a fost nici-odată, ci dela apa Oltului; tot așa Prahovenii se zic dela apa Prahovei, căci n'a fost un oraș care să se fi numit Prahova, și Argeșenii au numele după apa Argeșului, Buzoienii după apa Buzăului, înainte de a se întâmpina un târg Buzăul sau un județ Buzăul.

Va să zică Românii cunoșteau trei împărțiri ale teritorului lor: cea d'întâiu împărțire politică: județul, cunoșteau o împărțire politică mai mare, Voivodatul, al Voivodului sau Domnului, și cunoșteau, în sfârșit, o a treia împărțire, și mai mare decât Voivodatul, ca nume geografic, o împărțire după ape, pe care au luat-o Românii dela Slavi. Acum,

1
785 257
toate aceste părți numite după râuri formează pentru Români de oriunde o singură Țară-Românească: oriunde locuiesc Români, este pentru ei Țara-Românească, precum oriunde locuiesc Unguri, este Țară Ungurească. Când Românul din Ardeal, căci cel din Bănat și Țara Crișului nu se cred locuind în Țara Ungurească, sau odată nu se credeau, — când el se duce în pustă, atunci spune că se duce în Țara Ungurească, după. cum când se duce unde sânt Turci, zice că se duce în Țara Turcească, și unde sânt, Germani, Nemți spune că e Țară Nemțească.

1
785
In toate veștile mai vechi ale trecutului nostru nu e alt nume de țară decât un nume de acesta general, după numele neamului care locuiește acolo, și mai mult după numele celui care *locuiește* o țară, decât după numele celui ce o *stăpânește*. Va să zică Țară-Românească era și dincolo și dincoace de Carpați; Țară-Românească pornia cu cea din urmă așezare românească din Apus și mergea până la cea mai înaintată așezare românească din Răsărit; pleca dela cea mai

pierdută sentinelă ciobănească a Românilor din Carpații Galiției și ajungea până la Dunăre; și chiar în părțile locuite de Români dincolo de Dunăre, în timpul când locuințele lor au fost mai dese și în părțile acestea, eră tot Țară-Românească. Prin urmare iată cum Ardelenii s'au găsit împreună cu Românii de dincoace de munți în aceeași Țară-Românească.

IV.

Ungurii au venit mai târziu dincoace de Tisa; pe la 1000 se găseau în părțile unde se găsiseră înainte de dânșii Avarii, și mai înainte încă Hunii, neam cu care semănau Ungurii cei vechi cari au venit de s'au așezat în șesul Panoniei.

Au stat ei acolo o sumedenie de vreme și au trebuit să învețe o sumedenie de lucruri înainte de a-și întinde cuceririle în Răsărit: atunci Ungurii au trebuit să renunțe la năvăliri. O bucată de vreme toată atenția le fusese îndreptată numai asupra năvălirilor pe care le

făceau până în Germania, și, câtă vreme se năpusteau asupra Germaniei, tot mai departe în Apus, n'aveau răgaz să treacă și spre Răsărit, în Țara-Românească. Ungurii fiind popor de pradă, se duceau prin Ținuturile bogate, unde stăpâniseră Romanii: se duceau spre Roma. De aceia năvălesc ei până în părțile Rinului. Ce eră să-i atragă însă dincoace de Tisa? Pădurile din Ardeal? Căci Ardealul știți că se numește ungurește: Erdély, cu înțelesul de (pădure). Țara aceasta de păduri, cu locuitori săraci, care abia eră în stare să dea Pecenegilor, Cumanilor și Tatarilor când și când birul și ajutor de oaste, țara aceasta eră ea în stare a-i face pe dânșii să năvălească pe aici? Nici un popor nu se poate împărți în toate direcțiile mai ales acelea care se găsește în cele d'ntăiu timpuri ale desvoltării lui: un astfel de popor se grămădește, se năpustește unde vede că e prada mai mare, — ca să credem altfel trebuie să ne închipuim un fel de hoț ciudat, care cu o mână se îndreaptă către

casa de fier a bogătaşului, iar cu cealaltă fură laicerul din coliba săracului sau un hoț atât de prost, încât atunci când are la îndă-mână casa de fier a celui bogat să se amestece în sărăcie, să prade casa săracului ca să-i fure laicerul. Ungurii n'aveau ce căuta la noi fiindcă le erau la îndă-mână părțile germane, cu mult mai bogate.

Întâiu au trebuit Ungurii să capete datini de popor așezat; de oarecare cultură — și datinele acestea de cultură le-au căpătat dela Slavii pe cari i-au găsit în părțile pannoniene. Dela ei au căpătat și făptura lor de acum. Erau întâiu urâți foc, — măcar pentru orice alt neam: pentru dâșii vor fi fost foarte frumoși, și probabil că Ungurul finic să fi avut cea mai mare admirație pentru Unguroaica galbenă la față, cu oasele obrazului ieșite mult afară, iar Unguroaica o fi crezut și dânsa că cel mai frumos flăcău de pe lume este iubitul ei; dar Ungurul cum e astăzi roșcovan la față mai gras, nu uscat pe oase, mai înalt, mai mlădios, iar nu scurt și bulucănos, Ungurul mai păros

iar nu cu câteva fire tari înfipte în pergamamentul galben al feței sale a rezultat din amestecul cu Slavii. Dacă strămoșul de pe vremea Regelui Ștefan cel Sfânt eră în stare să aibă idei politice, să râvnească la o stăpânire pe care o întâlneră, prădând, în Împărăția germană, dacă se găsec în sfârșit pe o treaptă de dezvoltare sufletească mai înaltă, aceasta se datorește în mare parte amestecului cu Slavii.

Mai târziu s'au amestecat și cu elemente românești, în Ardeal. Dacă Secuiul este om de omenie, e viteaz și are multe alte însușiri, pe care Ungurul adevărat nu le are, dacă el e gospodar și pe sama lui, iar Ungurul adevărat nu le are, dacă el e gospodar și pe seama lui, iar Ungurul celalt e deprins să se țină de pulpana Statului, aceasta se datorește faptului că în mare parte Secuii sunt de sânge românesc, precum în mare parte portul Secuilor, datinele lor sunt datine românești, împrumutate dela Românii pe cari i-au deznăționali-

zat, — precum Rusnecii din Bucovina și Basarabia au astăzi cel mai frumos port de munte românesc, pe când Rusnecii aceștia aveau aliădată zdrențe murdare pe pielea lor groasă, și datinele, fineța în port le-au învățat dela Români.

Deci Ungurii au trebuit să facă stagiul multă vreme înainte de a intra în rândul oamenilor așezați și până pela regele Ștefan ei n'aveau rosturi care să le îngăduie să pătrundă în părțile ardelenne; popor prădalnic, ei nu aflau pradă la noi. Popor politic nu au fost însă Ungurii până pe la anul 1000. Popor politic înseamnă un popor care nu caută numai bogăție sau succesul imediat, ci voiește să iea în stăpânire teritorii pe care să le poată coloniza sau pe care să le ducă la un grad mai înalt de dezvoltare, din care mai târziu să poată trage oarecare foloase, — fie și peste sute de ani. poate, dacă a știut să facă ceva dintr'însele.

Prin urmare Ungurii au devenit popor politic prin anul 1000: au trecut atunci peste

Tisa, au au intrat și în Ardeal. Ardealul în partea apuseană este aproape cu totul închis sânt munți pe toată linia. Ca să se pătrundă în Ardeal e o singură poartă lăsată de natură: poarta aceasta e drumul apei Murășului, drumul pe care el iese din Ardeal și pătrunde în regiunea apuseană mai netedă pentru ca pe urmă să curgă spre Tisa. Pe acolo au venit Ungurii cum pe acolo au venit și Turcii: aici e poarta tuturor barbarilor.

În Ardeal pe cine au găsit Ungurii? Pe Români. Nu poate fi îndoială. Dacă n'ar fi întâlnit un popor care să fie în stare să-i hrănească și să le ție viața lor de nobili și războinici, nu ar fi rămas. Românii se găsesc foarte repede pomeniți în părțile aceste. Ungurii știți ce spun: că Români au venit de peste Dunăre. Dar vedeți cât e de ridicolă o așa părere, ca și cum Românii ar fi avut bilet de liberă trecere prin Peninsula Balcanică și ar fi fost voiajori vecinici. Nu putem admite aceasta.

Se mai pomenește de Pecenegi. Erau

stăpâni odinioară ai șesului dunărean. Fuseră învinși de Cumani: câteva cete trecuseră și în Ardeal. Pecenegii și Români se găseau pe aceeași treaptă de cultură, cu acea deosebire că Români țineau mai mult la plugărie.

Pecenegii erau de același neam cu Tatarii, cari însă nu sunt adevărați Mongoli, ci Turci, — prin urmare un neam turc, neam de vânători, de pescari, de războinici și de ciobani. Ungurii au luat în stăpânire și așezările Românilor, cum au luat și pe acelea ale Pecenegilor. Slavi neromanizați nu mai existau în țara Ardealului. Unii filologi, cari au găsit anumite sate în care se vorbea slavonește în veacul al XVIII-lea, în care se făceau rugăciuni în slavonește doar, au spus: aceștia sunt Slavi găsiți de Unguri în momentul năvălirii, — aceia dela Cergău și câteva alte localități. N'avem a face însă de cât cu coloniști de mai târziu, cari și-au pierdut adecă limba și au păstrat rugăciunea în limba în care vorbiseră odinioară. Pe

aceștia, Români și resturi pecenege, i-au găsit Ungurii când au intrat în Ardeal, și ce au găsit Ungurii exista și dincoace de munți; și dincoace erau sate românești supt juzi și și Voevozi, Pecenegi în cete, câteva elemente de Cumani stăpânitori, amestecați în rostul satelor noastre.

Nu e deci nici o deosebire între porțiunea de Miazănoapte și cea de Miazăzi a muntelui : aceleași datine la aceleași popoare, aceleași elemente străine amestecate. Până acum prin urmare nu există despărțiri. Se va zice : au venit Ungurii și au stăpânit țara. Ungurii au înțeles să stăpânească și țara noastră ; când au cucerit pe Pecenegi, au înțeles că sânt domni pe tot pământul stăpânit odinioară de aceștia, iar atunci de Cumani până în Dunăre. Regii unguri credeau că stăpânesc și în Cumania noastră.

Se va spune : iată un element deosebitor : regele Ungariei dă Ardealului o orânduire deosebită de a noastră. Întâiu trebuie să lămurim înțelesul de „Ardeal“. Ardealul

înseamnă numai o parte din ceia ce numim noi Transilvania; când locuitorii trec din această parte în alta, în Țara Bârsei, nu mai sânt în Ardeal; când trec în părțile Sibiului, în Făgăraș nu se mai socotesc ca fiind în Ardeal: sânt în țara Oltului; nici în Secuime nu mat sânt în Ardeal. Prin urmare se vede cât de restrâns este înțelesul acesta de „Ardeal“ și cât de restrânsă era provincia ungurească de odinioară. Provincia de fapt ungurească era numai partea de Nord și Apus: acolo erau cetățile vechi ungurești: Cetatea-Albă, Alba-Iulia cum zicem noi, sau, cum zic Ungurii Gyula-Fehérvár, iar cum zic Românii Bălgradul, care înseamnă de fapt: Cetatea-Albă Este un Bălgrad și în Serbia și este un Bălgrad la vărsarea Nistrului în Liman: Cetatea-Albă. Va să zică, dacă Românii zic cetății acesteia Bălgrad, înseamnă că, înainte de a veni Ungurii, era o cetate românească veche, și anume de obârșie slavonă, pe care Ungurii au cucerit-o, cetatea care apăra intrarea în Ardeal și împiedeca pe barbarii din Apus să între în țară.

Va să zică avem întâiu cetatea slavo-românească a Alba-Iuliei, pe urmă poate Deva, apoi Turda, și mai departe, Rodna, unde erau minele cele mai bogate de argint și aur pentru care veniseră Ungurii până în părțile acestea depărtate, căci pe Unguri i-au atras înainte de toate ocnele de sare și minele de aur, ca și pe Romani altă dată. Aceasta era țara regelui Ungariei. Țara Bârsei nu era ungurească până în veacul al XII-lea : părțile Sibiului nu erau încă ungurești, Țara Făgărașului iarăș nu, Hașegul și mai puțin.

Prin urmare dacă am încercă să facem granița stăpânirii ungurești de atunci am găsi o linie dela Dunăre până aproape de mijlocul Ardealului ; de o parte este „Pădurea Craiului“, Ardealul, de alta, Țara Românească, în care regele unguresc n'are nici un amestec decât cel vechiu al Pecenegilor și Cumanilor : amestecul de a i se plăti un bir și de a fi lăsați astfel oamenii în pace.

V.

Vedeți, este foarte necesar să insistăm asupra acestor lucruri, pentru că aici se dă atacul cel mare, de Unguri, și aici trebuie să îngrămădim toate mijloacele de apărare : altfel am ieși ciobani, veniți prin secolele al XII-lea și al XIII-lea pe aici, un fel de Țigani veniți prin aceste locuri și pe cari Ungurii i-au îngăduit să rămâie.

O bucată de vreme, regele a vrut să aibă tot Ardealul și părțile noastre. Prin urmare și în planul acesta politic al regilor Ungariei nu sântem deosebiți de frații noștri ardeleni.

Regele unguresc vrea să aibă însă Țara-Românească întregă ; n'are atâția ostași pentru cucerirea aceasta, și atunci aduce elemente nouă ; pe Sași și pe Cavalerii Teutoni.

Se știe cum au fost așezați în părțile de lângă Brașov, în țara Bârsei, Cavalerii Teutoni, cum au trecut în secolul al XIII-lea prin pasul Branului la Dragoslave și cum Teutonii au întemeiat Câmpulungul nostru,

unde cea mai veche biserică e Cloașterul (Kloster), mănăstirea teutonă.

Înainte de ei, veniseră Sașii; îi aduseră regii Ungariei din părțile Rinului și-i așezaseră prin părțile ardelene ca să întemeieze orașe după cum era obiceiul în regiunile de acasă, în Apus. Au venit astfel Sașii și s'au așezat în Sibiiu, în Brașov și în alte locuri. Atunci au întemeiat cele șapte cetăți săsești după care Ardealul își are numele de: Siebenbürgen. Alții au explicat că vine dela Cîbinburg, Sibiiul; nu, „Siebenbürgen“ înseamnă „șapte cetăți“ cele șapte cetăți pe care regele Ungariei le-a dat în mâna Sașilor pentru ca în jurul cetăților să întemeieze orașe, industrie, cultură, artă și tot rostul orașelor din Apusul Europei.

Acum abia începe Ardealul să aibă un caracter deosebit de caracterul țărilor noastre care fac parte astăzi din Regatul României. Dar nici acum deosebirea nu e mare: dacă au fost Sași dincolo, au fost și la noi: Câmpulungul e târg săsesc; el avea în frun-

tea lui un jude sas, un „comes“, un conte, un „graf“ sau „ghereb“, cum ziceau Sașii. La 1300 se înmormântează în Câmpulung Lorenz, primarul sas; Câmpulungul e locuit de Sași și Unguri. Buzăul a avut întâiu locuitori unguri, și de sigur în parte și Sași, și tot rostul de cârmuire al orașelor din Țara-Românească, cu juzi și pârgari, e săsesc: „pârgar“ e Bürger, și „jude“ e traducerea cuvântului „Richter“.

Când s'au adus Sașii ca să întemeieze orașe în părțile ardeleni, și noi am avut orașe cu aceeași poporație și aceeași cârmuire, iar regele Ungariei avea pretenții de stăpânire și de o parte și de alta a Carpaților, pentru că a fost luat titlul de stăpânitor al teritoriului cuman.

Deci, târguri întemeiate de elemente din Apus sânt și dincolo și dincoace.

VI.

Domnilor, când s'a întâmplat la începutul veacului al XIV-lea, unirea fericită a

Voivodatul oltean cu cel argeșean, Voievodul din Argeș a avut stăpânire asupra tuturor plaiurilor și județelor; știți ce nume și-a luat? Nume de Domn a toată Țara-Românească, și când zicea „Domn a toată Țara-Românească“, să nu credeți că se privia ca Domn numai dincoace de Carpați, înțelegea a fi Domn asupra tuturor părților locuite de Români. Dacă urmărește cineva politica celor d'întâiu Domni, îi vede cum caută necontentit să capete teritorii dincolo de munți. Au început având Țara Hațegului, au căpătat Făgărașul, unde au stat căpitani munteni, iar după aceia, profitând de alte prilejuri favorabile, au luat satele românești ale Sibiiului. Țara-Românească, cu ducatul Făgărașului și Amlașului, cu stăpânire asupra Hațegului și Severinului, țara aceasta se întindea, va să zică, până departe în interiorul Ardealului și în Banat. Ceia ce se numește Banat astăzi, a fost până foarte târziu aceleleaș teritoriu cu Voievodatul oltean; Ungurii numai târziu au început să samene cetățile

lor prin Banat și să-l smulgă Țării-Românești, când au întemeiat Crașovul, Cetatea de Piatră, Severinul, la începutul veacului al XIII-lea, iar mai târziu cetatea Timișoarei. Prin urmare, precum Ungurii cu cetățile din Ardeal și-au consolidat stăpânirea lor acolo, cu cetățile din Ardeal și-au consolidat stăpânirea lor lângă Severinul Țării-Românești. Domnii noștri n'au vrut să lase Banatul, au luptat multă vreme și au căpătât cetatea Severinului, Orșova, Mehadia, precum și alte cetăți vecine, pe care le-au smuls de la Unguri.

Dela o bucată de vreme, Ungurii s'au întărit, au smuls dela Domnii români și Amlaşul și Făgărașul și Banatul Severinului, iar Țara-Românească intră în atârnare față de Turci. Moldova i-a făcut o concurență strașnică la Nord, și principatul român mai vechiu n'a putut să reziste în luptă cu atâția dușmani. Prin urmare Ardealul se pare că a rămas deosebit.

Întrebarea este: Ardealul a intrat în stă-

pânirea Ungurilor, s'a desfăcut cu totul de comunitatea cu neamul românesc de aiurea, care în alte părți trăia în forme slobode? Răspunsul este: nu.

În anume părți ale Ardealului și ale Maramurășului, regii unguri au avut o stăpânire numai nominală: în Maramurăș, făceau Voevozii ce voiau, în alte provincii tot așa. Voevodul românesc stăpânea Ținutul românesc, și Ardealul a fost un Voevodat românesc. Nicăiri în provinciile ungurești nu se mai întâmpină o cărmuire cu un Voevod, însă Voevodatul e un așezământ românesc; ce însemnează atunci prezența unui Voivodat numai în Ardeal? Însemnează că s'a găsit Voivodatul românesc în Ardeal și a rămas și mai târziu: în toate colțurile Ardealului, în toate colțurile Țării-Ungurești până la Tisa erau numai Voivozi și cnezi sau juzi români. Numai regele Ludovic a fost acela care, dorind să cărmuiască țara lui ca în Apus, a avut îndrăzneala să îngusteze întrucâtva rostul juzilor și cnezilor noștri din

părțile ardelenе și ungurene, iar până atunci felul de cârmuire de o parte ca și de alta a munților rămăsese tot același.

Va să zică a venit Ludovic și a impus autoritatea regală în deosebitele provincii; a căutat să smulgă Ardealul din comunitatea cu Țara-Românească. Întrebarea este: regele Ludovic a izbutit el în adevăr să facă lucrul acesta? Să întrebăm istoria timpurilor din urmă.

Iată ce ne spune istoria: știți că la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea, prin urmare pe la 1400 o parte din Cehi s'au despărțit de Biserica catolică, sub conducerea lui Ioan Huss: s'a făcut așa-numitul husitism, un fel de răscoală cu caracter poporal împotriva episcopilor: ostașii cereau cuvântul lui Dumnezeu în limba vulgară și mergeau cântând psalmii pe cari îi înțelegea mulțimea. Husiții, după ce au biruit pe Germani în Boemia, au ținut piept tuturor dușmanilor, ce aflau în calea lor; au pătruns și în Ungaria; până în

Moldova au fost husiți, în părțile Siretului, spre Carpați.

Husiții cari pătrunseră în Ungaria, ajunseră și în regiunile locuite de Români. Pe la 1420 exista în Maramureș și în părțile ardelenene de Nord-Est, la Rodna, la Bistrița, o sumedenie de sate trecute la husitism. Legea noastră veche, legea ortodoxă, îngăduie și ea întrebuințarea limbii poporului în Biserică; husiții predicau același lucru: husitismul sămâna în multe lucruri cu vechile noastre datini din moși-strămoși, așa încât Românii au primit legea nouă fără bănuială.

Vă veți întreba, încotro tinde expunerea? Veți vedea îndată.

Va să zică au fost sate românești trecute la husitism, care nu însemna alta, în gândul clericilor cari primiseră erezia, decât tălmăcirea cuvântului lui Dumnezeu în limba poporului. Clerici de aceștia au tradus Noul Testament în românește, și aceste traduceri sunt cele mai vechi opere literare ale Românilor. Pe lângă aceia că au tradus Noul

Testament au dat și anume părți din Biblie, Psalmii. Tălmăcirile în românește a cărților sfinte n'au rămas însă numai în Ardeal: au trecut și la noi, și, iată, într'un timp când s'ar crede că Ardealul a ieșit din comunitatea românească, tocmai atunci Ardealul și Maramurășul, unghiul acesta care cuprinde o parte din Maramurăș și din Ardeal, întemeiază literatura românească, și, aceasta literatură odată întemeiată, Români de dincolo o trec Românilor de dincoace. Prin urmare, după ce a încetat unica Țara-Românească ca un concept politic, începe cultura românească comună a Românilor de o parte și de alta a munților.

Dar husitismul a avut încă un rezultat: a înviat neamul românesc din Ardeal și sub raportul politic. După predica husiților nu trebuia să fie boier și om de rând, bogat și sărac, apăsător și apăsat: toți oamenii erau să fie deopotrivă, frați între ei, fii ai

lui Dumnezeu, trebuind să se iubească între sine, să se sprijine, să nu se exploateze, să nu se nedreptățească. Aceasta era o doctrină foarte bună pentru Românii din Ardeal, cari, de unde fuseseră liberi, cu pământ, își văzuseră toate drepturile lor luate de nobilimea ungurească din provincie. Atunci s'a întâmplat o răscoală mare de săteni în Ardeal, la care au luat parte și țărani unguri, dar în care au luptat mai ales elementele românești, adunându-se pe un vârf de munte. Și s'a făcut o strașnică răscoală, cerând ei să nu se mai iea dijmă, să nu mai fie supuși la atâtea greutăți și umilință. Prin urmare cea d'întâiu manifestare a neamului nostru românesc în Ardeal este în legătură cu husitismul, care ni-a dat în același timp și începuturile literaturii românești.

Astfel, cum vedeți, neamul românesc nu perise acolo, odată ce era în stare a da limbii sale o literatură și era în stare, în același timp, să facă o răscoală cu caracter așa de puternic, care părea la un anume

moment că poate să de o nouă fază politică Ardealului.

Puțină vreme după răscoala aceasta din Ardeal, se ridică o personalitate românească de o însemnătate excepțională pentru Ardeal ; se ridică din neamul nostru de acolo o personalitate excepțională și în altă privință : căci personalitatea aceasta pune în legătură din nou pe Români din Ardeal cu Români de dincoace.

Domnilor, aceasta este scopul lecțiunii de astăzi : să arate cum dela un capăt la altul al istoriei noi am stat în legături strânse cu Români din Ardeal. Nu tratăm istoria lor ca istoria unei provincii românești, ci așa ca să se vadă continuitatea legăturilor de cultură, religie și chiar continuitatea legăturilor politice între noi și ei.

Personalitatea aceasta a fost vestitul Ioan Huniade : Iancu din Inidora, cum îi e numele adevărat.

Pe dânsul îl chema Iancu, pe tatăl lui, Voicu ; pe doi unchi, Mogoș și Radu ; pe

tatăl lui Voicu, Sârbu. Sârbu, Mogoș, Radu Voicu, Iancu, ce se poate mai românesc și mai țărănesc decât aceste nume? El avea un frate pe care îl cheamă Ion; Iancu e socotit ca un nume deosebit de Ion.

Lui Ioan Hunyady, Corvin de Huniade, cum i s'a zis mai târziu, popoarele slave din Peninsula Balcanică nu-i ziceau Ioan, ci Iancu-Vodă din Sibiiu. Ioan Hunyadi s'a ridicat la mare însemnătate prin vitejia lui. Luptând în Italia, a căpătat glorie, nume și bani; a împrumutat sume regelui Ungariei, care i-a dat cetăți zălog, și astfel el a ajuns apărătorul graniței Bănatului și Ardealului. Atunci omul nu și-a adus aminte că e Român supt alte raporturi: ca să-și păstreze legea și neamul, dar și-a adus aminte că e Român într'o privință: în toate războaiele din Banat și Ardeal se slujea de Români, căci așa de buni ostași nu întâlnea aiurea. Li se zicea însă cu un nume deosebit: li se zicea „viteji”. Sânt o mulțime de vitejii aceștia cari se întâlnesc atunci; pe viteji îi organizase el în

anume județe românești, care erau colonizate tocmai ca să apere granița împotriva Turcilor din Serbia și Banat. A întemeiat atuncea Hunyady o întreagă nobilime nouă românească.

Noi, altă nobilime veche decât cea de jude și Voevod n'am avut. Dacă am avut boieri, boieria s'a întemeiat mai târziu, supt influența Sârbilor și Bulgarilor; Ardelenii n'au avut decât pe boierii din Făgăraș, strămutați din Țara-Românească supt Vlaicu-Vodă, înaintașul lui Mircea. Din apărătorii graniței s'au ales familii nobiliare românești, Căndea, Chendriș. ș. a. Și iată că cu sistemul lui de a apăra Ardealul, Hunyady dă o nouă însemnătate Românilor de acolo.

Dar, în aceleși timp îndeamnă pe Domnii Moldovei și Munteniei să lupte împotriva Turcilor. Planul lui cel mare era să smulgă Peninsula Balcanilor din mâinile Turcilor și s'o dea înapoi creștinilor. Se gândia să cucerească și Constantinopolul. Odată a cerut Împăratul bizantin să-i dăruiască orașul

Mesembria : Împăratul i-a dat și diploma. Vedeți ce plan strașnic! Domnii Moldovei și Munteniei erau cu totul la dispoziția lui. În Moldova, Domnul, om tânăr și frumos, a fost silit să ia pe sora de patruzeci-cinzeți de ani, nemăritată, a lui Hunyady și a trebuit să o ia fără zestre — afară de zestrea anilor, doar —; a trebuit să o ia, fiindcă glumă cu Iancu-Voda nu se îngăduia. Până la 1456, când moare stors de oboseală, după ce a scăpat Belgradul sârbesc de Turci, el a fost cu adevărat Domn al tuturor Românilor. Să nu ne înșelăm: de fapt cine a stăpânit de prin anii 1440 până la 1456 aici la noi, mai presus de Domni, a fost Iancu-Vodă din Ardeal.

Un Român ajunsese să stăpânească Ungaria toată, și Români lui au stat totdeauna în legătură cu Români de dincoace; a fost un fel de confederație românească suprat Iancu-Vodă, care stătea gata să smulgă Peninsula Balcanică dela Turci. Ce fel de graniță aveă atunci Ardealul, și nu stam noi toți laolaltă iarăși ?

VII.

Se ridică acum Ștefan-cel-Mare. Unul din gândurile lui de căpetenie a fost să iea pământ ardelean. Nu se lăcomea la pământ peste Dunăre sau Nistru,—nu-i trebuia decât doar în Nordul Moldovei, ca să-și completeze granița, iar când era vorba să capete pământ, nu căta aiurea de cât în Ardeal. Știți că a bătut pe Matiaș, fiul lui Ion Hunyady, când acesta a intrat în Moldova.

Dacă s'au împăcat, înaintea primejdiei turcești, i-a cerut să-i dea cetăți în Ardeal, și a luat Cetatea-de-Baltă, în mijlocul țerii; și Ciceul. Ciceul avea patruzeci de sate domnești în jurul său. Cel d'întâi gând al lui Ștefan-cel-Mare când a așezat pârçălabi în Ciceu, a fost să facă o episcopie românească în cetatea Vadului, unde se vede frumoasa biserică gotică de piatră în care pusese un Vlădică pe care-l sfinția Suceava, de care atârna astfel bisericeste jumătate din Ardeal.

Mai târziu, Petru Rareș care a reluat politica lui Ștefan-cel-Mare, a vrut să facă ce fă-

cuse marele său părinte. Supt Rareș Moldova a căutat să se întindă și mai mult: a luat cetatea Ungurașului; în Rodna stătea un cămăraș moldovenesc, de culegea produsele minelor de argint și aur; Retegul a fost în stăpânirea Moldovei. Bistrița, pusă zălog de un rege care lupta pentru stăpânirea Ungariei, a fost încunjurată de Petru Rareș și puțin a lipsit de n'a luat-o. Secuții stătuseră în atârnare de Ștefan-cel-Mare și erau mai bucuroși de Ștefan decât de regele Ungariei. Tot Ștefan-cel-Mare a ațâțat pe Sași la răscoala cea mare din Ardeal care a adus năvălirea de răzbunare a lui Matiaș în Moldova. Ei bine, Petru Rareș a cerut și el Ardealul, a vrut o cetate din Maramurăș, a bătut pe Sași la Feldioara. Aceasta înseamnă numai ambiție? Nu. Înseamnă necesitatea Românilor, când sânt tari într'o parte, să se întindă și în partea cealaltă, să-și răspândească puterea și asupra plaiului celuilalt,—așa de firește și indisolubil sântem legați de pe un plaiu la celalalt. Doar și Domnii munteni, cari nu

erau de talia lui Ștefan-cel-Mare și a lui Petru Rareș cereau moșii în Ardeal; moșiile Amlășului și Făgărașului, și râvneau și alte pământuri: li s'au dat astfel Vințul și Gioagiul, feude ardelenesti.

Ce făceau și ei când căpătau moși? Cel d'întâiu lucru era să întemeieze o mănăstire, să puie un Vlădică, dar aceasta nu însemnă alta decât că aveau intenția să păstreze pentru toate timpurile acele locuri, să îndeplinească o operă politică și prin mijlocirea religiei. S'a așezat astfel Vlădică și lângă Alba-Iulia. S'a întâmplat ca Voevodul muntean dela 1530, Moise fiul lui Vladislav, care Moise a murit în luptă, să aibă o fată evlavioasă. Fata lui, Domniță foarte bogată Zamfira, a trecut în Ardeal, și s'a măritat cu Unguri, de vre-o trei ori, — a treia oară cu unul foarte bătrân, care era pretendent la coroana Ardealului. Domnița aceasta, Zamfira, a cumpărat pământuri în Ardeal, și cel d'întâiu gând al ei a fost să facă o mănăstire, să așeze un Vlădică necanonic, de care nu știa

niciun Patriarh, dar care făcea preoți, sfinția biserici. Vestita biserică dela Dânsuși, în care se vedea până acum un templu păgân, este o biserică făcută cu piatră romană luată din Sarmisagetuza, și a fost întemeiată de Domnița Zamfira. Mănăstirea Prîslopul din veacul al XIV-lea, a lui Nicodim, a fost împodobită din nou și poate întregită în proporții mai largi: atunci, a pus una egumen un Vlădică.

Va să zică, noi, în vremea aceasta la 1550, eram uniți bisericește cu Românii de dincolo; Mitropolitul din Suceava avea în ascultarea lui partea de Răsărit a Ardealului cu Scaunul de Vlădică al Vadului, iar Mitropolitul de Târgoviște partea de Sud a Ardealului. Legături mai strânse nici că se pot închipui.

VIII.

Reforma religioasă pătrunde însă în Ardeal. Sașii se fac luterani sau lotreni, cum li zic Românii; Ungurii ajung calvini în mare parte. Și unii și alții caută să câștige pe

Românii din Ardeal. Sașii din orașe tipăresc la 1544 un Catehism pentru dânșii; nobilii unguri dau bani ca să se publice cărți bisericești în limba românească, pentru Români. Domnii unguri ai țerii, cari înlocuiesc pe regele Ungariei de odinioară, trecuseră la calvinism și întrebuițau toate mijloacele pentru ca și Românii din Ardeal să ajungă calvini. Ei strânseseră soboare de preoți ca să introducă limba românească în biserică. Prigonind cultul slavon, puseră Vlădici reformați pentru Români, unul în părțile Răsărituli la Sângiorz, alt Vlădică, mai târziu, în alte regiuni: Pavel Tördași.

Va să zică în Ardeal se întemeiază, cu sprijinul Statului, Biserica nouă calvinească. Care va fi rezultatul? Dezbînarea dintre Românii din Ardeal și Români dela noi? Căci noi nu ne-am făcut calvini; calvinismul n'a pătruns printre Românii de aici; noi am rămas ortodoxi ca și înainte, și a rămas și limba slavonă în biserică.

Dacă Românii de dincolo ar fi trecut

la altă lege, legăturile dintre noi s'ar fi rupt. O legătură politică nu mai era cu putință : Principatele erau slăbite, posesiunile Moldovei și Munteniei în Ardeal fuseseră pierdute. Pe vremea lui Lăpușneanu se dărâmaseră din temelie Ciceul și Cetatea-de-Baltă.

Părea deci că legătura e ruptă ; ei bine, nu era ruptă. Știți ce cărți se tipăresc, sub înrâurirea Guvernului unguresc, sub înrâurirea nobililor calvini ? Se tipăresc, în cea mai mare parte, traduceri vechi, făcute de clericii aceia din Maramureșul de Est și din Nordul Ardealului pe vremea husiților. Traducerile acestea circulaseră ca manuscrise, nu le-a fost tipărit nimeni ; acum, sub influența calvinismului, ele se tipăresc.

Dar cărțile acestea nouă n'ar fi trebuit să pătrundă la noi, pentru că erau tipărite de calvini, iar noi eram ortodoxi. Norocul potrivește însă lucrurile așa ca să fim la o altă, ca aceleași lucruri să folosească și unora și altora. Tipăriți din Brașov, din Sebeșul-săsesc, Orăștie, din Alba-Iulia se

fac în cea mai mare parte cu meșteri de aici : noi dăm meșteșugul de tipărire.

El venise la noi din Muntenegru, prin călugări de acolo, strămutați în Țara-Românească. Muntenegrenii, înțelegeți bine de unde au căpătat tiparul. Dela Veneția. Un diacon Coresi, prigonit de Mircea-Vodă Ciobanul, amenințat cu moartea, ca atâția alții, de acest Domn crunt, se așează în Brașov. Sașii sprijină tipăririle lui de cărți slavonești și românești : unele cărți românești nu pot pătrunde fiindcă rostul lor calvin este prea vădit. Dar, dela o bucată de vreme, dorința de a avea carte românească, iubirea poporului pentru limba lui și bucuria pe care o simțea când auzia Cuvântul lui Dumnezeu în graiul său au biruit : ai noștri au început să trimeată ei, din Țara-Românească, anumite originale slavone, care să se traducă în Ardeal și să vie înapoi ca tipăritură la noi. Așa s'a întâmplat, de exemplu, cu Cazania din Brașov, cu „Evanghelia cu învățătură“ din Brașov, care s'a cetit și în

Ardeal și la noi. Erau cărți și în românește, și nu erau împotriva canoanelor, pentru că tâlcuirea Evangheliei poate fi dată în limba pe care o vorbește poporul, și, în același timp, era o carte a cărei ortodoxie fusese garantată de Vlădici cari trimeseră manuscrisul spre tipărire.

Iată, prin urmare, că și mișcarea calvinească, care părea menită să ne dezbine, a fost în folosul Românilor, și de o parte, și de alta, apropiindu-i.

Vedeți, domnilor, suntem un popor nenorocit într'o privință, pentru că am fost puși în împrejurări de dezvoltare puțin prielnice și neamul nostru n'a dat toată bogăția care stă în el, nici până acuma; cu toate acestea, dacă n'avem un noroc statornic, mare, avem noroace mărunte care vin unele după altele ca să ne scape de peire.

Va să zică, era acum o carte românească comună pentru Românii de o parte și de alta.

IX.

Ce se întâmplă apoi? Mihai Viteazul ajunge Domn în Principatul muntean, și Muntenii se răscoală împotriva Turcilor. Sigismund Bathory avea nevoie de Mihai Viteazul; de cele mai multe ori, mai mare nevoie avea Sigismund de Mihai decât Mihai de Sigismund. Sigismund uită trufia lui când are nevoie de neamul de opincari, de cio-bani, de mămligari al Românilor, pentru ca să-i apere coroana împotriva Turcilor, și iată că Mihai Viteazul face o vizită lui Sigismund Bathory și intră în Capitala Ardealului ca oaspete al prințului. Așa ceva nu se mai pomenise până atunci. Intră în Alba-Iulia și roagă — și rugămintea lui Mihai Viteazul însemna foarte mult — roagă să se dea voie Vlădicăi Ioan din Prislop, care mai obișnuise să vie în Alba-Iulia, să i se dea voie să facă o biserică, o reședință episcopală în Capitala Țării. Lucrul colosal, când se gândeste cineva ce erau Românii din Ardeal față de Unguri: un biet neam apăsător. Și lângă episcopia catolică, în scaunul crăiesc

lângă catedrala în care se odihniau oasele lui Ioan Corvin, fratele lui Iancu, ale lui Ion Zápolya și ale soției sale, Regina Izabela, lângă catedrala catolică se întemeiază pentru Români biserica lor episcopală.

Să aibă o reședință de Vlădică, era o cucerire colosală!

Cei cari vreau să arunce originea episcopatului pentru tot Ardealul până în vremea Goșilor, fac o operă de erudiție cam slabă: întâiu pentru că se falsifică adevărul și apoi pentru că mai bine ne vine la îndemână ca Mihai Viteazul cu puterea lui să dea Românilor episcopia pentru tot Ardealul, o Mitropolie, decât ca, în cine știe ce împrejurări obscure, să fi vegetat o biată mitropolie românească întreruptă decenii, secole întregi.

Iată deci că Mihai Viteazul, înainte de a cuceri Ardealul, dă Românilor de dincolo o Mitropolie a lor. Se păstrează episcopia Vadului și celelalte, dar toate trebuie să

asculte de Mitropolitul din Alba-Iulia, care atârnă de Mitropolitul din Târgoviște. Vedeți ce rost ierarhic frumos pentru întreg neamul nostru!

La 1599, Mihai Viteazul intră în Ardeal, biruește pe cardinalul Andrei Báthory, care moare peste câteva zile. Mihai intră în Alba-Iulia. Nu cucerește însă Ardealul pentru Români lui, se sprijină pe elementele străine care singure aveau valoare politică. Dar din cucerirea lui Mihai Viteazul iese întărirea Mitropoliei din Alba-Iulia.

Mai este încă ceva: Mihai cucerește Maramurășul, unde strămută pe Sârghie din Tismana și-l face Vlădică de Maramurăș. Noi avurăm, pe vremuri, egumeni cu drepturi episcopale în mănăstirea Sf. Mihail din Peri, dar Vlădica nostru de lângă Sighet se luptase cu Vlădica rusesc din Muncaciu, care-i luase puterea. Acum vine Mihai Viteazul și face din Vlădicia rusească una românească.

Mihai Viteazul însă, după câteva luni, e omorât de Basta.

Radu Șerban, pentru a-l răzbuna, biruiește pe prinții Ardealului, Moise Székely și Gavril Báthory, în două lupte, date lângă Brașov; Nemții îl ajută rău însă, și el nu poate să păstreze țara.

X.

Ar zice cineva că s'a mântuit cu legăturile dintre Români de o parte și de alta. Vlădicia din Alba-Iulia decade, Sârghie din Maramurăș fugе înapoi la Tismana. Cultura românească, care pornise prin tipăriturile lui Coresi, își pierde și puterea și folosul pe care-l avuse o bucată de vreme. Atunci însă iarăși vine una din împrejurările providențiale, care ne scapă dela dezbinare, dela decădere, și ne așează din nou în rosturile noastre.

În Ardeal se stabilește prințul Gheorghe

Rákoczy I-ii, om cu însușiri esecptionale. El caută să puie în Moldova și în Țara-Românească Domnii cari să facă politica lui. Matei Basarab ajunge astfel Domn în Țara-Românească, și el e contimporanul lui Vasile Lupu, Domnul Moldovei. Rákoczy însă nu e destul de tare ca să țină pe Domnii noștri în ascultare; dar prin el se face o triplă alianță între Ardeal și Principatele noastre, triplă alianță care este folositoare supt multe raporturi, nu numai țărilor noastre, dar și neamului nostru. Când Rákoczy era aliatul lui Matei Basarab și Vasile Lupu, el nu putea să aibă decât purtare bună pentru Români de dincolo și pentru episcopul Românilor de acolo.

Se mai întâmplă un lucru: Rákoczy sprijină, tot așa ca și fiul său cu același nume, de la 1648, calvinismul. Ceia ce făcuseră principii din veacul al XVI-lea pentru a înlătura limba slavonească din Biserica noastră, face și el; ceia ce făcuseră principii din veacul al XVI-lea, numind Vlădici convertiți

la calvinism, fac și Rákóczeștii, cu dușmănie față de noi. Dar iese și de aici foloase pentru neamul românesc: apariția de nouă cărți românești, — apare un Catehism, un Nou Testament, o Psaltire, cărți foarte frumoase, cetite și la noi. Vlădica moldovenesc Varlaam, cetind Catehismul ardelean, tipărește un răspuns la dânsul: Ardelenii au publicat apoi alte răspunsuri. Prin urmare, vedeți, tot ce era în intenția dușmanului să fie împotriva noastră, de fapt vine în ajutorul dezvoltării neamului românesc.

Acum, cărțile acestea din Ardeal pătrund și în Principate: Domnii de acolo nu le pot primi cu prea multă dușmănie și învierșunare, fiindcă erau aliații celui din Ardeal.

Să se adauge, în sfârșit, și aceia că urmașul Rákóczeștilor, Mihail Apafy, lasă Domnului muntean, de care simte nevoie, dreptul mare de a alege el și a sfinți prin Mitropolitul lui un întreg șir de arhierii ardeleni.

XI.

Apoi la 1699, Ardealul ajunge în stăpânirea Împăratului, care trimete Iezuiți ca să atragă pe Români la Biserica catolică. A izbutit, în oarecare măsură, căci un mare număr de preoți și protopopi primiră cele patru puncte de credință care deosebesc Biserica Răsăritului de cea a Apusului. Ei bine, și aceasta ar fi trebuit să fie un motiv de despărțire între Români: Românii de dincolo catolici, Românii de dincoace ortodoxi; între unii și alții ar fi fost să fie o dușmănie firească. Iată însă ce îndoit rezultat a ieșit din Unire :

De la o bucată de vreme unii preoți români, văzând că guvernul austriac nu dă avantajile materiale pe care le promisese, se despărțiră de Biserica catolică, retrăgându-și jurământul, și începu atunci o mișcare contra Unirii, mișcare pe care o hrănia Domnul Țării-Românești, de pe vremea aceia, care era un om de o evlavie, bogăție, putere și autoritate cu totul deosebite, Constantin

Brâncoveanu. O bucată de vreme, Braşovul a fost sub stăpânirea sufletească a Vlădicăi Brâncoveanului, iar Ținuturile ardelene despărțite de Unire intrară în legături și mai strânse cu Țara-Românească, unde puteau găsi sprijin pentru ortodoxie.

Brâncoveanu avea, de altminterea, moșii în Ardeal, la Sâmbăta, la Poiana-Mărului; avea casă și în Braşov.

Legăturile s'au făcut, deci, și mai strânse după ce a pornit reacțiunea ortodoxă împotriva Unirii; Ardealul a luat toată îndreptarea dela noi, căci numai astfel putea să lupte împotriva propagandei catolice, împotriva întoarcerii biruitoare a Unirii.

Dar și acei cari rămaseră uniți, și-au folosit lor și, în același timp, pe cale sufletească, și Românilor de la noi. Tineri uniți meraseră să-și completeze învățătura prin școlile ungurești de la Viena, — la Sf. Barbara, — de la Roma, unde clerici înalți, cardinali, fruntașii vieții religioase și culturale sprijiniră pe acești noi convertiți cari

veniau din Ardealul sălbatec. Conștiința romanității, pe care o avuseră fiii de boieri moldoveni, cari învățaseră în Polonia, o căpătau și clericii aceștia din toate părțile Ardealului și Ungariei, cari mergeau în Apus.

XII.

Acuma, în vremea când conștiința romanității o căpătau Ardelenii, ea se stânse în mare parte la Moldoveni și Munteni. Ar zice cineva atunci că e ruptă iar legătura de cultură între cele două țări, când Ardealul crede ceia ce nu se mai crede în țările noastre. Ei bine, legăturile nu s'au rupt nici acum. A treia generație ardeleană simte nevoia de a se pune în contact cu noi: din Ardeal vine Gheorghe Lazăr, care întemeiază în aparență o școală de inginerie, iar de fapt o școală de filosofie și, mai presus de toate, o școală de conștiință națională în București, restabilind legăturile noastre cu Ardealul. În împrejurările acestea, — știți, e greu până pornești, — după Gheorghe Lazăr au venit

o sumedenie de dascăli ardeleni la noi. De ce? În parte din cauza exemplului dat de Gheorghe Lazăr, dar nu numai de aceia: în Ardeal, tinerii aceștia, crescuți la Universitate, cu cultură filosofică, nu găseau întrebuințarea potrivită cu meritul lor: profesori de Stat nu puteau fi; profesori la școala din Brașov, cum a fost Gheorghe Bariș, era o situație destul de bună din punctul de vedere material, dar erau între tineri oameni mai ambițioși, și nu le ajungea școala din Brașov; profesori la seminare era prea puțin lucru; și de aceia au venit la noi, unde se întemeiase, pe urma Regulamentului Organic, gimnazii care aveau și clase complementare, deci un început de Universitate. Atunci au venit Ioan și Vasile Maiorescu din Maieri, ni-a venit Treboniu Laurian din Fofeldea — vine cu o diplomă din Viena și ia catedra de filosofie la Sf. Sava, trecând apoi în Moldova; el e întemeietorul învățământului superior —; vine Aron Florian, din Rod, satul de lângă Sibiiu unde

vara găsești numai femei, bărbații fiind duși cu oile la munte, — tatăl lui era țăran; am găsit o scrisoare cu care trimetea bătrânului bani, și scrisoarea e întipărită de o deosebită duioșie când el vede că e în stare să trimeată tatălui său bani ca să-și ție bătrânețele. Iată deci o sumedenie de dascăli ardeleni; și aceștia sânt cei mari, dar au fost mulți alții mai mici decât dâșii în școlile nouă din Principate, întemeiate cu puteri ardelenști. Toată puterea de viață și cultură a Românilor de dincolo se strămută la noi: mintea Ardealului s'a sălășluit atunci la București și Iași, căci toți fruntașii Ardealului se găsesc în părțile noastre.

XIII.

Dar îndată vine timpul pentru Ardeal de i se plătește datoria: mișcarea națională trecuse din literatură în politică. Se ridicase dintre ai noștri o personalitate uriașă în desvoltarea conștiinței românești, Mihail Kogălniceanu. Cea d'intâiu foaie pe care o scoate, a fost „Dacia literară“, iar nu „Mol-

doxa literară“ și după dânsa a venit „Magazinul istoric pentru Dacia“, — a lui Laurian și Bălcescu, cuvântul de „Dacia“ se repetă acuma des, și aceasta arată cum cugetau fruntașii de atunci: nu mai vedeau granițe, neamul românesc se simția unul singur.

Cu idci de acestea, cu un nume ca „Dacia“, cu liberalismul revoluționar pe care-l profesau tinerii atunci, cenzorii lui Mihai Sturdza, puși pe gânduri, opresc apariția revistei lui Kogălniceanu. Ce fac atunci scriitorii? Se îndreaptă către Ardeleni. Guvernul austriac, care simția că Ungurii se mișcă, se răzima pe Români și-i lăsa de i să scrie în „Foaia pentru minte și inimă“ a lui Bariț, îi lăsa să scrie ce voiau ei, și literatură, dar și politică, politică ardelenă și politică românească de aiurea. Toată generația nouă, care se formează înainte de 1848, scrie în foaia lui Bariț articole îndrăznețe de tot, articole călduroase, strașnic de explosive și revoluționare peste orice măsură, care pătrundeau în

țară. Veți zice cum? Iată: Bariț era doar supus împărătesc, în București și Iași existau agenții diplomatice și gazetele veniau la agenție, care avea și poșta, așa cum e în Turcia astăzi. Cenzura nu putea să oprască gazetele ce veniau la Agenția austriacă, și fiecare boier mergea de-și lua foaia din Brașov acolo, cum se duc în Peninsula Balcanică Sârbii, Bulgarii și Grecii de ieau gazetele dela agenții diplomați ai țării lor. Se întâmpla lucrul acesta: făceau opoziție în scris Români din Iași și București, și trimiteau articolul lor la Brașov, unde se tipăria, și cu foaia el se întoarcea în Capitalele dunărene, unde se cetea de toată lumea. Era numai o mică pierdere de timp. Mișcarea dela 1848 a fost pregătită astfel în foaia ardelenască.

XIV.

În Ardeal se știe că s'a ținut întrunirea mare dela începutul anului 1848, la Blaj, în Câmpul libertății, când Români s'au declarat neam deosebit de celelalte, neam do-

rind a trăi în forme naționale. În Moldova se încercase o revoluție înainte, dar nu izbutise. Când s'a aflat de mișcarea ardeleană, în Țara-Românească s'a făcut revoluție. În București, Vodă Bibescu a fost ținut cu pistolul de boieri tineri, și la mijlocul lui Iunie a și plecat: atunci s'a întemeiat Republica românească cu un „Guvern provizoriu“ care a ținut din Iunie până în Septembrie.

Deci revoluția de o parte a munților revoluție de cealaltă parte. Revoluționarii din Țara-Românească erau în parte Ardeleni, cari fuseseră profesori până atunci: Aron Florian a fost un fel de dictator în Oltenia, Maiorescu a avut un rol ca și Bălcescu și Eliad; revoluționarii de o parte și de cealaltă au fost în cele mai strânse legături: ei și-au făcut revoluția împreună. Cezar Boliac și Bălcescu se întâlnesc în Ungaria după ce au fost goniți de aici și încearcă să împace în numele Revoluției pe Românii din Ardeal cu Ungurii. Șaguna, care, pe vremile acelea

ținuse o bucată de vreme locul episcopului român neunit (căci exista un episcop unit la Blaj și altul neunit, laolaltă cu Sârbii). Șaguna, ajunge în 1848 episcop. Poruncile lui sânt împotriva Ungurilor, prietenia lui, credința lui e pentru Guvernul german și pentru Împărat; dorința lui cea mai sfântă să asigure rostul Ardealului în formele buneivoinți împărătești pentru neamul românesc. El intră 'n legătură și cu anumite elemente din țară. Prin urmare, vedeți, neconținute legături și pe vremea Revoluției se poartă între Ardeal și Principatele noastre. La Adunarea de pe câmpul Libertății din Maiu 1848 erau doară de față tineri moldoveni cari, fugiseră după înăbușirea revoluției, și era între dânșii acela care mai târziu trebuia să fie colonelul Cuza și pe urmă Alexandru Ioan I: el a fost unul dintre aceia cari au văzut minunea mare a trezirii neamului românesc pe Câmpul Libertății.

Revoluția a fost biruită, șefii celei din Principate au trecut în Franța, unde au

pregătit interesarea Europei în cauza noastră, interesare care, pe urmă, ni-a ajutat Unirea la 1859. Ardelenii au dus-o ceva mai greu. Împăratul a fost recunoscător, fără îndoială, pentru toate serviciile pe care Românii ardeleni le-au fost adus cauzei sale împotriva Ungurilor. S'a creat, cum se știe o Mitropolie a Românilor uniți, episcopia de până atunci fiind prefăcută în Mitropolie; Șaguna a stăruit și a căpătat și pentru episcopia lui aceeași situație, și a întemeiat episcopii sufragane în legătură cu Mitropolia din Sibiiu; uniți și neuniți au dobândit, va să zică, alcătuirea bisericească definitivă. păstrată până acuma. Mai mult: Șaguna, om foarte cuminte, a dat credincioșilor Bisericii sale statutul, după care la adunările bisericești din fiecare an nu iau parte, nu numai clerici ci și delegați ai mirenilor. Și, de oare ce Biserica e în legătură cu școala de oare ce școlile românești sânt confessionale, rezultă că pentru afacerile bisericești școlastice și culturale există un Par-

lament românesc, cel puțin al Românilor neuniți, care se adună în fiecare an și pe care Guvernul unguresc nu-l poate desființa de oare ce a fost creat printr'o diplomă împărătească și Împăratul care a dat diploma e acelaș suveran, care nu-și poate călca iscălitura. Noi am întemeiat Academia pentru centralizarea cercetărilor privitoare la limba și istoria noastră, ei au întemeiat Asociația ardeleană pe lângă cea din Maramurăș și cea din părțile bănățene — pentru cultivarea limbii românești și a literaturii naționale. Vedeți ce frumos paralel merg pașii noștri înainte, pe lângă pașii lor!

Acuma, noi am schimbat pe Cuza-Vodă la 1866, l-am izgonit, fără ca el să fi fost vrednic de izgonire, și am întemeiat un rost nou a țerii noastre. România a avut și zile mai bune și zile mai rele. La 1877 am făcut războiul.

Când a fost războiul acestaruso-românoturc, se știe că Ungurii s'au aprins de en-

tuziasm pentru Turci ; se vorbea de o sabie de onoare care să se dea lui Osman-Paşa, şi câte altele : în toate privinţele Ungurii s'au încălzit pentru Turci, cari apărau stăpânirea lor în Europa ; Românii din Ardeal s'au încălzit însă pentru cauza românească, şi, biruind Românii, dând dovadă de netăgăduită vitejie la 1877, fraţii noştri au fost mai mândri de dânsa decât noi chiar. Noi am luat războiul cam uşor, ca un eveniment de toate zilele: un lucru pe lângă altele, aşa l-am considerat, cu uşurinţă. Cine a văzut războiul, ştie că noi îl vedem mai mare acum decât contemporanii, cari nu i-au înţeles însemnătatea afară doar de un moment în adevăr zguduitor, pe care îl înseamnă Titu Maiorescu în notele sale de Istorie Contemporană : când Ruşii au intrat în Bucureşti şi s'a ținut paradă mare şi lumea s'a dus să-i vadă, de cu riozitate, dar pe urmă s'a mişcat sufletul tuturor când s'a văzut iarăşi oastea străină pe pământul românesc şi ochii tuturor s'au umplut de lacrimi faţă de ruşinea umilinţei

trecute care se întoarceă înapoi. Mult mai mult au simțit gloria noastră frații din Ardeal, asupra cărora s'a răspândit ceva din aureola care a încunjurat oastea noastră biruitoare 'mpotriva Turcilor.

Noi am întemeiat Regatul, am desăvârșit rostul nostru în toate domeniile, am pus România pe temelii statornice. E opera de mare organizator a lui Ion Brăteanu, așa de mare încât scuză toate slăbiciunile, mai mult ale altora decât ale lui. Ei bine, când România a fost tare, Românii de dincolo s'au resimțit; atunci a început acea nouă mișcare ce i-a introdus iarăși în viața politică a monarhiei; atunci s'a întemeiat „Tribuna“ din Sibiiu; atunci s'a ivit ideia Memorandului către împărat, pentru ca el cel puțin, care se găsește mai pre sus de urile de rase, să dea încercatului și vrednicului neam românesc de acolo drepturile sale firești; atunci a fost acel mare proces al Memorandului, cu strașnica manifestație de viață românească desfășurată la Cluj. A

fost un moment când s'au zăpăcit Ungurii de puterea curentului de viață care cuprinsese toată Româניה; se temeau de cine știe ce act nebun ! Cine a apucat zilele acelea nu le uită niciodată, căci poți să ai stăpânire străină, dar când e putere sufletească într'un neam care trăiește în adevăr, el poate să puie în respect și să umple de frică stăpânirea, cu toate că ea are la îndemână toate mijloacele materiale și se razimă pe o armată disciplinată.

Cu două constatări o să mântuiu această lecție : cu una tristă și cu una veselă.

După 1888 ne-am înglobat tot mai mult în noroiul luptelor politice cu caracter materialist și personal, lipsite cu desăvârșire de program și de orizont. Românii din Ardeal au suferit pe urma acestor lupte de partid înverșunate, care se îngrămădiau în jurul unor anume personalități ; am avut noi sturdziștii și tachiștii noștri, au avut și ei sturdziștii și tachiștii lor ; n'a fost oraș din

Ardeal care să nu fi avut două grupe corespunzătoare cu partidele liberal și conservator din România! Nu era de ajuns desbinarea veche religioasă între uniți și neuniți, se introducea o nouă nenorocire, după cum unii citeau gazeta unui partid sau a celuilalt după cum unii se bucurau de favorurile și primiriile domnești ale unui partid, iar ceilalți de favorurile și primiriile domnești ale partidului celuilalt.

La dânșii însă țeranul e cinstit; adecă: el personal firește, e cinstit, dar vreau să spun: i se dă cinste, e ținut în cinste; nu se rușinează nimeni de rudele sale care poartă încă opinci și suman; nu se rușinează acei cari ajung, de părinții lor cari poartă haina cu care au muncit o viață întreagă, și nu fac ca anume mahalagii din țară dela noi, cari, îndată ce fiul s'a ridicat, se grăbesc să lase hainele țărănești și să îmbrace pe cele de oraș. Acolo țărănimea a stat totdeauna în bună înțelegere și în legături de frăție cu clasa cultă și bogată, cu clasa conducătoare.

Prin urmare era mai firesc ca în scrisul cărturarilor lor să se oglindească sufletul poporului. Atunci Ardealul a trimis pe vremea mișcării literare a junimiștilor, pe vremea apogeului „Convorbirilor Literare“ pe Slavici, care a dat nuvela nouă, oglindind felul de a fi al poporului din Ținutul său.

Nimeni n'a străbătut mai adânc felul de a fi al țeranului ungurean decât Ioan Slavici. Apoi, în jurul „Tribunei din Sibiu“, ceva mai târziu s'a ridicat un poet inspirat numai de poezia populară și de viața poporului nostru, Gheorghe Coșbuc. N'augăsit un cerc de activitate potrivit pentru dâșii în Ardeal, și au trecut la noi. Întâiu influența lor a fost mai mică, pe urmă a tot crescut.

Pe lângă curentul pornit dela dâșii s'a adaus un alt curent, pornit din cunoașterea trecutului nostru, a pământului nostru, și atunci s'a îmbinat acel curent în legătură cu viața poporului, care venia din Ardeal și din părțile ungurești, cu curentul celalalt, pe care numai noi îl puteam începe, căci

noi sântem în legătură strânsă cu toate elementele istorice ce sânt date de existența Principatelor noastre, de existența Românilor în Stat deosebit. Și prin îmbinarea aceasta a răsărit întâiu în literatură curentul naționalist, care curent naționalist, după ce a luat în stăpânire sufletele întregii tinerimi dela noi, a trecut în Ardeal.

Aici în Ardeal a găsit oboseală, a găsit desnădejde, a găsit dezorientare. După avântul cel mare al „Tribunei“ din Sibiiu, al Memorandului, al speranțelor falnice, se coborâse o toropeală asupra Românilor de acolo.

Se știe că timp de zece ani de zile, Românii din Ardeal au dus viața cea mai ștearsă pe care a avut-o vre-odată în toată dezvoltarea lor conștientă: se cufundă fiecare în avantajile vieții materiale, între casa de bani, între casinele cu jurnale și între unele Bănci recunoscătoare, — între acestea se învârtia circulația vieții inteligenței românești din Ardeal și Ungaria

Dar iată că noul curent pătrunde dincolo și e mai prețuit în anume momente dincolo decât dincoace: și ne aflăm astăzi iarăși în comunitate de gândiri și aspirații, cât privește mai ales generația tânără.

Prin urmare, în momentul de față, de o parte și de cealaltă stăpânește în cultura și în concepția politică a neamului nostru, în concepția mijloacelor prin care sântem chemați a aduce la îndeplinire scopurile noastre firești, o unire desăvârșită.

Neînțelegătorii și invidioșii, cei pătruși de false idei de socialism pot să facă zgomot în anumite momente, și să declare că această unitate nu există, dar nu trec decât câteva luni de zile și adevărul reintră în drepturile sale, proclamând existența unității conștiinței românești de o parte și de alta a munților, conștiință care se razimă pe aceeași cultură, conștiință care provoacă aceeași activitate politică, activitate politică îndreptată după aceleași principii și care pregătește în chip indubitabil, pentru noi, pentru urmașii noștri mediați sau pentru generațiile mai îndepărtate, același viitor.

„3 MAIU.“¹⁾

Până ce frații noștri din Ardeal și alte provincii românești se vor deprinde și li va fi îngăduit a serba cele două serbători naționale ale noastre: serbarea întemeierii României, la 24 Ianuarie, și serbarea triumfului României în alcătuirea actuală a ei, la 10 Maiu, până atunci e bine că ne-am deprins noi să serbăm cea d'întâiu și hotărâtoare afirmare națională a Românilor de dincolo, 3 Maiu.

Fiindcă 3 Maiu, însemnează cea d'întâiu afirmare a neamului nostru dincolo, nu ca națiune de iobagi, menită să lucreze neconținut pe ogor străin, nu că națiune blestemată să stea totdeauna în întunec și

1) Cuvântare ținută la serbarea „Ligei culturale“ în București (3 Maiu 1910).

sărăcie, ci ca națiune care, întemeind o tradițiune ce nu exista până atunci, se afirmă cu drepturi asupra pământului ei și cu chemare față de viitorul ei.

Ziua aceasta de 3 Maiu 1848 n'a fost o zi pregătită, și tocmai de accia ea cuprinde o învățătură mare, și pentru Ardelenii cari au venit după 1848, și pentru noi, cu toții. Innainte de 3 Maiu 1848 n'a fost o întregă agitație, în masele adânci sau la suprafața poporului românesc: poporul românesc de dincolo a fost surprins de mișcarea de la 1848. Partea care locuește dincolo de munți a națiunii noastre n'avea conducătorii ei firești; avea preoți cari nu se simțiau mai mult decât preoți, avea țigari cari se ridicaseră prin învățătură mai presus de alți tineri, și câtiva elemente, foarte puține, amestecate în viața administrativă, dar un element politic care să conducă poporul nostru pe plaiurile ardelene și ungurene, nu exista.

Și, dacă totuși s'a putut isprăvi atâta, cred că aceasta este o strălucită dovadă a

însușirilor mari ale națiunii noastre, însușiri pe care să ne deprindem a le prețui noi și să nu așteptăm ca străinii să le prețuiască înaintea de noi.

Va să zică: fără să aibă o pregătire specială, fără să aibă o clasă menită să conducă, fără să se găsească împrejurul acelor cari pot da o îndrumare politică, națiunea română a știut ea singură să-și găsească îndrumarea.

În anul 1848, știți, Ungurii au ridicat steagul libertății, egalității și fraternității, trei zeițe foarte frumoase, care călătoresc prin ceruri, de le vedem une ori, sau ni se năzare că le vedem, dar care nu obișnuiesc să se coboare pe pământ. Niciodată nu s'a strigat numele celor trei zeițe fără ca acei cari strigau să nu-și închipuie că fericirea desăvârșită o să cadă asupra tuturor oamenilor de pe pământ. Și, când Ungurii cari la 1848 strigau în limba lor libertate, egalitate și fraternitate, cuvinte care nu sunau dulce ca în

limbile latine, ci ca o amenințare, ca o în-
tăie detunătură de armă, când Ungurii, va
să zică, în sălbatecul graiu al strămoșilor lor
au chemat și ei pe cele trei zeițe, vor fi fost
printre dinșii și de aceia cari credeau cu
adevărat că toate neamurile de pe pământul
Ungariei se pot ferici prin libertate, egalitate
și fraternitate, chemate în orice limbă și
proclamate de orice popor.

Însă așa e lăsată lumea că, oricât ar
vrea cineva să o înfrăjească întreagă, ea tre-
buie să trăiască în rosturile ei naționale.
Ungurii avuseră un șir întreg de străluciți
cugetători politici, de mari scriitori, de agi-
tatori cu însușiri deosebite, cari coboriseră
până și în sufletul celui din urmă dintre
Maghiari conștiința că aparține unei națiuni
stăpânitoare, că, precum până atunci au stă-
pânit Ungurii, și de atunci înainte, pe pă-
mântul Ungariei tot Ungurii vor trebui să
stăpânească. Și, când au voit să cheme pe
cele trei zeițe ale păcii, s'a auzit un strigăt
de războiu pentru afirmarea tot mai puter-

nică și triumful tot mai desăvârșit al națiilor, maghiare.

Dacă nația noastră românească ar fi fost o nație pregătită, dacă nația noastră ar fi fost străbătută până în adâncul ei de cultură națională, dacă ar fi avut o clasă de sus pe care să se fi deprins cei de jos să o asculte și de la care să primească, cu dragoste și recunoștință, învățătura, n'ar fi fost de mirare dacă la afirmarea libertății, egalității și fraternității ungurești am fi răspuns noi, poporul românesc de acolo, cu afirmarea „altei“ libertăți, egalități și fraternități.

Atunci n'ar fi fost de mirare ca o națiune educată, bine crescută, — nu în ceia ce privește bunele moravuri, ci în ceia ce privește sentimentele care întăresc un popor, — ca o astfel de nație să nu se lase a fi înșelată de orice strigăt de libertate, scos în orice limbă, de orice făgăduieli de egalitate, garantate de orice popor și de orice mână de frăție întinsă cu ghiare oricât de ascuțite.

Dar minunea cea mare săvârșită 'n Ardeal în Maiu 1848 a fost că un popor nepregătit, incult, rob, deprins a purta de veacuri sclăvia, popor care de mult nu fusese stăpân pe pământul său, ci care, din cele mai depărtate vremuri, de când cel din urmă dintre Voievozii români căzuse acolo apărând, odată cu brazda pe care lucra, libertatea care era simbolisată în această brazdă liberă, — trăise neconținut sub jugul străin. Nația avea dar câțiva juriști, cărturari cari nu îndrăzneau să se afirme, nu cutezau să spereze, dar în mulțimea aceia, care va fi părut celor ce ridicau steagul maghiar al libertății, egalității și fraternității un vulg cufundat pentru totdeauna în robia sărăciei, în întunerecul minții, merit să fie totdeauna substratul desprețuit pentru afirmarea și triumful unei civilizații străine, s'a ridicat instinctiv un strigăt de revoltă, și el a fost în același timp un strigăt de siguranță și mândră afirmare, care a dat atunci pentru întâia oară Românilor de dincolo expresia valorii lor naționale.

Aceasta s'a hotărât atunci, în Mai 1848. Cine ar fi văzut pe cei cari au strâns adunarea, pe cei cari o sfătuiau, cine ar fi văzut pe acei cari erau sfătuiți în această adunare, s'ar fi gândit că de aici n'o să iasă niciodată înțelepciune, că din acest Nazaret desprețuit al poporului „valah“ din Ungaria n'o să iasă niciodată cuvânt de mântuire și faptă mântuitoare.

Cei cari erau strânși acolo erau ei un fel de nobil Parlament, stăpânit de principiile politice superioare ale unei nații înnăntate? Nu. Stăteau strânși țărani ignoranți pe Câmpul Libertății, care, dacă nu e liber azi, cuprinde măcar veșnica amintire a libertății, pe care am avut-o în acea clipă acolo, și care poate se va ridica iarăși cândva, pe acel câmp sau pe alt câmp românesc, pentru nația românească. În acel câmp nu zac înmormântați morții noștrii de la 1848, sunt sămănați în toate brazdele de la poalele Munților Apuseni, sânt răspândiți în toate cimitirele satelor de acolo.

Dar în Câmpul de Libertate zace ceva mai vorbitor decât mormintele morților: zace supt piatra sfărâmată dăunăzi de dinamita urii străine și întemeiată iarăși de noi, de pietatea noastră, până se va preface în marele monument al afirmării naționalității noastre libere în Ardeal, zace acolo, coborâtă în adâncul pământului, făgăduiala care a fost rostită în aier liber de apostolii acelei zile mari de 3 Maiu 1848. (Călduroase și puternice aplause.)

Dacă ar fi fost, domnilor, în Maiu 1848, în lumea accia ungurească — care este ea cum este, precum noi suntem cum suntem, și, atâta vreme cât vom fi amândoi cum suntem, atâta vreme va fi între ei și noi o prăpastie, peste care va trece sau avântul lor cuceritor, sau pornirea noastră de apărare luând amândouă malurile acestei prăpăstii, care sunt de o potrivă pământ al nației noastre —; va să zică, dacă ar fi fost un mare filosof politic maghiar și ar fi văzut ce se pregătește, ar fi zis: „o copilărie, o

jucărie de tineri, o încercare de studenți, ceva care nu poate fi prețuit de marea în-înțelepciune de Stat ce trebuie să cârmuiască totdeauna un popor“.

Feciorul de popă, feciorul de învățator, — puțini de aceștia —, feciorul de țaran au fost plecat, de serbători, după sfaturi cu alții mai bătrâni decât dâșii și mai învățați, și s'au fost dus acasă. Și, când s'au dus acasă, în loc să spuie celor bătrâni de la vatră vechiul „Hristos a înviat!“ și să răspundă ceilalți: „Adevărat a înviat!“, au venit ei și au spus celor bătrâni de acasă, au spus cu glasul lor tânăr, mărturisitor de nădejde, fraților mai mari, părinților, bunicilor bătrâni cari sângeraseră pe câmpiile de luptă pentru Casa de Habsburg: „Aflați vestea cea mare, a înviat nația românească!“ (Aplause prelungite.) Și atunci s'a ridicat prin, glasul celor mulți și umili, un „Adevărat a înviat!“ care a zguduit până în temelie pământul de nedreptate pe care ni-l cerem înapoi. În el se cuprindea, în această cerere

nouă de libertate vie a pământului nostru, și afirmarea hotărâtoare a naționalității noastre, și învierea tuturor tradițiilor noastre, și legarea acestor tradiții de viitorul care ni se deschidea în sfârșit.

Și atunci au început să vină, rând pe rând, sătenii români de pe toate plaiurile Ardealului.

Acuma nu e greu să adune cineva, în anume împrejurări, pe sătenii români: n'are decît să azvîrle în mijlocul lor cuvinte de ură sau ispită mincinoasă. Și cuvântul de ură îi va strânge, pentru că suferința lor e multă, ispita și minciuna îi vor aduna, pentru că multe minciuni au primit, și probabil că vor să mai primească, în răbdarea lor simplă. Cu ură și minciună îi poți strânge, dar de data aceasta nu-i chema nici ura, nici minciuna; îi ehema, în forma cea mai simplă și mai sfântă, instinctul de solidaritate națională.

Atunci au pornit, din toate părțile, nu cum pleacă oștile, cu sabia, gata de luptă, nă cum pleacă mulțimile furioase, gata să verse sânge, ci într'un alaiu care amintește alaiul celor ce în noaptea Învierii, se îndreaptă către biserici. Precum atunci, în sunetul clopotelor de miezul nopții, creștinul aprinde luminărică lui, și bogatul ca și săracul se îndreaptă spre lăcașul său de închinare și așteaptă, în tovarășia tuturor sufletelor, să se proclame învierea Dumnezeului veșnic, care totdeauna moare cu orice suferință omenească, dar totdeauna învie la chemarea liberatoare a faptei omenești (aplause prelungite), tot astfel au plecat ei cu toții, din cele mai depărtate, și mai uitate de lume, și mai bătute de Dumnezeu din satele Ardealului; au plecat, cete, cete, nu cântând și strigând, nu vorbind în drum, ci ca în tăcerea evlavioasă a nopții de Înviere. Era noapte adâncă, care de veacuri ținea, întinsă asupra nației noastre: noapte de suferințe ale trupului, noapte de întunecime a

minții ; și, de odată, în adâncul nopții aceleia de întunec pe care nimic nu părea că-l poate sfărâma, a început să sune, armonios și argintiu, un clopot. Clopotul care suna atunci nu era un clopot de aramă nesimțitoare ; în el nădejdea sufletelor tinere care se pregăteau pentru desrobirea neamului nostru românesc. Și la auzul sunetului acelu argintiu nu era om destul de sărac care să nu țină în mâinile sale un căpățel din lumina nădejzii pentru a proclama împreună cu ceilalți, biruința Dumnezeului românesc al viitorului asupra blestemului drăcesc al trecutului.

Au venit, și erau mulți, și era multă putere de stăpânire străină. Și, când sunt atât de mulți oameni, când duc cu dânșii atâtea suferințe, când în sufletul lor se sbat atâtea nădejdi, când n'au fost deprinși să meargă alături, când nimeni n'a venit la dânșii să li aducă un cuvânt de speranță, când aleargă cu toată asprimea durerii, cu toată furia răsbunării oameni la-

olaltă, e greu să-i stăpânească cineva. Se trezește de-odată un spirit diabolic în mulțimea aceia pe care întâmplarea a adunat-o sau vântul meșteșugit al patimii politice a strâns-o împreună. Ei bine, adunarea din Maiu 1848 n'avea nevoie să fie stăpânită, înfrânată și pedepsită. Când s'ar fi uitat cineva la miile de mii care stăteau împreună în marginea satului unguresc prefăcut într'un târg sfânt prin silințele culturale ale neamului nostru, când s'ar fi uitat la acele mii și mii, ar fi crezut că vede, nu un popor nou, care nu știe ce este viața politică, cum se cucerește libertatea și cum se păstrează cinstea libertății; ar fi crezut că este o vechie națiune, că s'au adunat cine știe ce cantoane svițeriene, care de veacuri s'au deprins să lupte liniștit, șir de șir, om de om, pentru afirmarea libertății și naționalității lor unite în cultul aceluiasi ideal. Stăteau, nu cum stă copilul la școală, nu cum zace robul înaintea stăpânului, stăteau, nu ca supușii, înaintea Domnului lor, ci ca oameni

meniși totdeauna a fi liberi, în fața luminii depline a conștiinței lor și apăsați de o singură răspundere, de răspunderea pe care ei față de ei o simțiau în momentul afirmării și în ajunul faptei. Mulțimea aceasta ar fi sămănat, în cucernicia ei, în evlavia ei tăcută, în muta ei așteptare, ar fi sămănat mai mult cu cetele creștine care se strîngeau în locuri pustii, aruncând departe de dănsese păcatele păgânismului, așteptând ca dintr'o singură vorbă să răsară credința legii celei nouă.

Popoarele străine nu ne cunosc, sau ne cunosc prin păcatele noastre, prin luxul nostru și slăbiciunile noastre, prin ușurința pe care le-o dăm de a fi stăpâni pe banii noștri la ei, și de a fi, de o bucată de vreme, stăpâni pe munca noastră aici, la noi. Dar, dacă aceste popoare străine ar cunoaște trecutul nostru și ar fi văzut senina înfățișare anației românești pe Câmpul Libertății delângă Blaj, la 3 Maiu 1848, n'ar aveane-

voie să cerceteze în întinderea și adâncimea ei civilizația latină ca să înțeleagă seninătatea, liniștea așteptării demne, hotărârea tăcută a strămoșilor noștri Romani. Căci era ceva roman în mulțimea oamenilor săraci, inculți, în mulțimea muncitorilor de pământ cari nu purtau platoșă, nu rădicau steaguri în vânt, ci erau îmbrăcați în umila haină albă a țăranului de la țară; era, de sigur, ceva care amintea înțelepciunea, stăpânirea de sine, chibzuiala bună a înaintașilor din vremile eroice ale Anticității.

Dacă a fost o frică în adunarea de la 3 Maiu 1848, a fost una singură: nu ca acei de jos să strice socoteala celor de sus, ci ca tocmai cei de sus să nu strice, prin patimile lor, prin înstrăinarea lor de suflet, prin neînțelegerile dintre dânșii, să nu strice maiestoașa armonie a celor de jos. Cei de sus, unii dintr'înșii, erau oameni cu învățătură, cari simțiseră în sufletul lor mândria acestei învățături; cei de sus erau oameni

bogați, cari înțelegeau să afirme puterea bogăției lor asupra celorlalți; cei de sus erau credincioși ai Bisericii unite și credincioși ai Bisericii neunite; între dânsii stătea duhul rău al zavistiei de clasă, de situație socială, și zavistia religioasă. Erau uniți și neuniți, și sătenii aceia adunați pe Câmpul Libertății de lângă Blaj, în 3 Mai 1848; erau uniți și neuniți fiindcă așa apucaseră din părinți, și națiunea noastră așa este, că respectă moștenirea strămoșilor: de ce să meargă la altă Biserică decât la biserica la care a fost dus trupul bunicului și tatălui său, de ce să calce pragul altui lăcaș de închinare decât al lăcașului în care s'a săvârșit taina legii creștine pentru cei de înaintea lui? Din iubire pentru tradiție, din pietate pentru înaintași, din sentiment de unitate și de continuitate, unii din țărani aparțineau legii Răsăritului, ceilalți se declarau uniți cu legea Apusului. Și atunci, dacă n'ar fi fost aceștia mulți, uniți și neuniți și ei, dar știind și alt drum decât cel

care duce la biserica neunită, dacă n'ar fi știut ei alt drum decât acesta al desbinării, desbinată ar fi fost adunarea din 3 Maiu 1848. Așa, însă, au venit cărturari deosebiți prin lege, au venit fruntași deosebiți prin ambiții, au venit cei mari stând unii pe o treaptă de cultură mai înaltă decât ceilalți, — și atunci a fost clipa hotărâtoare pentru ce se va alege din ziua cea mare. Și aceasta au hotărât-o cei de jos.

Atunci s'a petrecut în mulțimea aceea ce nimeni n'avea dreptul să creadă că se va petrece. S'a săvârșit —, cum se săvârșește adese ori, ridicându-se din adâncul neamului nostru cu o putere nebiruită, — minunea cea mare. Veniseră ca uniți și neuniți, ca oameni dintr'un Ținut și oameni dintr'alt Ținut, ca oameni de un graiu și oameni de alt graiu, oamenii dialectului de munte și oamenii dialectului de șes. Și un cuvânt a fost rostit. Cuvântul că Adunarea nu e religioasă, ci națională. Și astfel acei cari au adus totdeauna afirmarea unității noastre

naționale au fost aceia cari prin simplitatea nevinovată a sufletului lor au impus această unitate adunării strânse pe Câmpia Libertății.

Și atunci episcopul unit, un om bătrân, care săvârșise destul de multe păcate față de neam în viața lui, și era să vie o vreme când păcatele erau să se pedepsească, și episcopul neunit, un tânăr, care unora li părea prea tânăr și nu se bucura de multă încredere din cauza tinereții și a lipsei lui de încercare, dar care era să fie Șaguna, cel mai mare întemeietor al neamului nostru în marginile Bisericii neunite, și prin Biserica neunită în marginile întregii noastre vieți naționale de dincolo, — și amândoi au mers, nu unul de o parte și altul de altă parte, ci unul către altul. Și, când au mers unul către altul, când steagul unit s'a plecat spre steagul neunit, confundându-se în acelaș steag național românesc, atunci a fost ceasul de înfrățire definitivă a Românilor de dincolo. Și atunci s'a putut vedea cât de slabă

e desbinarea confesională, cât de slabă e despărțirea de clasă față de instinctul popular care confundă pe toți în aceeași conștiință a unui singur neam. (Aplauze entusiaste)

Atunci, a stat Vlădica de Blaj lângă Vlădica de Sibiiu, cărturarul lângă lângă țăran, au stat cei mari lângă cei mici. Să ni ajute Dumnezeu să avem în România vre-odată prilejul acesta de a vedea că și aici cel de sus vede până în adâncul suferinței celui de jos, iar cel de jos îndrăznește să privească plin de încredere până și spre cel mai de sus dintre locurile de sus. (Călduroase aplauze.) Au stat împreună, și în acea clipă a existat pentru întâia oară o națiune românească liberă. Până atunci existaseră mulți Români, pierduți în multe locuri, săvârșind multă muncă, îndurând multă suferință, fără să aibă un viitor înaintea lor. După clipa aceasta de 3 Maiu 1848 a simțit oricine, până și cel mai umil dintre cei de față, a simțit oricine că există o națiune românească, și există una singură.

Mai rămânea o prăpastie de trecut : se ridicaseră în mijlocul națiunii românești tineri cari stăpâneau cultură înaltă. Bună este cultura înaltă, cu două condițiuni : una, ca această cultură înaltă să fie în legătură cu toată viața poporului ale cărui clase superioare ajung până la înălțimea culturii ; să fie o cultură înaltă care să înalte un popor, iar nu o cultură care să-i înstrăineze clasa conducătoare (aplause prelungite.) Și, a doua, ca acei oameni împodobiți cu cultură înaltă să nu uite cu ce bani a fost plătită cultura lor înaltă (Puternice aplause.) Să nu uite învățatul filosof, și filolog, și istoric, și teolog, să nu uite că la începutul istoriei, filosofiei, filologiei și teologiei lui a stat bucățița de mămăligă greu muncită, pusă în traista copilului care se ducea la târg ca să învețe carte. Avem destui cărturari gata să jure că n'au rude în sărăcia lor de acasă (aplause puternice), avem destui cărturari cari țin în față ușile larg deschise pentru alți parveniți și cari au

în fund o uşă ascunsă pentru ca pe acolo să se străcoare părinţi lor cari au venit să vadă unde s'a ridicat copilul sărac de acasă Şi cărturarul nu odată este expus în ispita aceasta, nimicitoare de suflet, în perversiunea fără păreche, în mişelia parvenitismului. Şi, dacă este un parvenitism care închide uşa cea mare în nasul părinţilor săraci, dacă este un parvenitism care nu se uită niciodată la locul umil de unde a plecat, este şi un parvenitism al culturii: parvenitul cultural nu mai ştie graiul pe care l-a auzit la începutul vieţii sale; parvenitul cultural nu nu mai înţelege pe cel rămas în altă lume decât a lui, în care a căpătat o formă sufletească deosebită de forma în care se îmbracă sentimentele simple ale celorlalţi, şi atunci parvenitul culturii vorbeşte un graiu pe care ceilalţi nu-l înţeleg, şi graiul cellalt nu răsună în urechea parvenitului. Parvenitul cultural nu e totdeauna rău ca parvenitul social şi politic; dar parvenitul cultural respectă cultura așa de mult, încât e îmbibat

sufletul său de artificialitatea acestei culturi, pe care a împrumutat-o și nu mai poate comunica cu ai lui. El vorbește ca din nori, ca din mijlocul stelelor; e o cometă culturală (mare ilaritate, aplause prelungite), care amenință cu coada ei de trufie zădarnică bietul pământ de muncă și suferință a celorlalți. (Călduroase aplause.) Rău nu este totdeauna, domnilor, dar fapta lui produce efecte rele. Nimic mai trist decât să vezi, în mulțimile care așteaptă de la cărturar cuvântul cel adevărat, cum aștepta dela preotul care iese din altar binecuvântarea, nimic mai trist decât să vezi coborându-se asupra fețelor la început pline de bucurie și de încredere vâlul descurajării, al tristeții și al desnădejdiei când cei de jos înțeleg că până la sufletul lor nu poate să vie din înălțimi lumina către care totuși râvnesc (Mari aplause.)

Atunci, d-lor, de pe tribuna din Câmpia Libertății a început a vorbi unul din cei mai mari oameni pe cari i-a avut neamul nostru

în Ardeal, a început a vorbi Simion Bărnuț. Dar cele d'întâiu cuvinte, cele d'întâiu frase, cele d'întâiu părți ale cuvântării nu erau ale lui Simion Bărnuț, ale lui Simion, fiul părinților săi săraci din cutare umil sat al Ardealului, ci cuvintele profesorilor celor mari pe care-i ascultase, ale filosofilor adânci pe cari-i cetise, ale politicilor înalți la cari-și făcuse educația lui politică. Stătea mulțimea, și nu înțelegea. Dar, de la o bucată de vreme, din mulțimea aceea s'a desfăcut o putere așa de uriașă, încât a furat înapoi pe filosof. Vedeți, ca și cum s'ar fi deslipit de pe pământul acesta, prin puterea mândriei sale, un om mai presus de ceilalți, zburând pe aripi de mândrie, și de odată, din pământul care-l cerea înapoi, s'ar fi ridicat, din adâncurile sale, o putere așa de nebiruită, încât, cu toate aripile truței, fugarul să se întoarcă pe țărâna pe care calcă ceilalți. Atunci Simion Bărnuț a început să vorbească, nu în graiul cărturarilor, ci în graiul Românilor, și atunci fiecare dintre Românii aceea

l-au înțeles, s'a pătruns în suflet de cele auzite, a primit împărtășania conștiinței naționale pe care, ca un preot transfigurat prin înălțimea misiunii sale, o întindea mulțimii ce aștepta acea cuminecătură (aplause). Și atunci, comunicând în conștiință națională poporul românesc, miile și miile de țerani s'au simțit unul singur, și în clipa aceea s'a făcut cea ce se săvârșește în biserică în aceea mare clipă a slujbei, când, fără sânge scos din vinele vii, fără carnea trupului sfărâmat de suferinți, se îndeplinește jertfa cea mare a lui Dumnezeu răstignit pe cruce pentru mântuirea oamenilor

Și jertfă ca în biserică a adus nașterea românească în clipa aceea, când s'a zis „Români, iobagi ați fost până acum, fiți liberi ; robi ai pământului, stăpâniți pământul pe care ați muncit până acum. Ați avut până acum domni, să fiți domnii voștri ; peste toți să se întindă libertatea deplină, egalitatea fără greș, .frăția“.

Dacă am fi fost o altă nație, un fel de

nație slavă cerșitoare, am fi zis : „Libertatea? Dați-ni-o; o luăm; nu ni pasă de mâna care o dă; e vorba de darul pe care-l primim; voi rupeți lanțurile, esențialul e ca lanțurile să fie rupte, și binecuvântată să fie mâna, oricare ar fi ea, care lovește în ruginitele lanțuri ale robiei noastre“. Cei adunați în câmpia de lângă Blaj au zis însă altfel: „Mai bine să rămânem robi, mai bine să trăim tot în vechea noastră iobăgie, mai bine să atârne lanțurile ruginite de mâinile și de picioarele noastre, decât ca o mână străină să ne scape din trecutul nostru de suferințe și să ne înalțe către viitorul nostru de libertate (aplause prelungite). Noi de noi ne vom liberă când va veni clipa“. Și când un neam se liberează el prin el, rămâne liber, iar, când un neam e liberat de alții, cade din robia care se vede în robia care nu se vede (puternice aplause), din robia trecătoare în cea care nu va trece niciodată.

Și, astfel, răspingând darul străini'or

s'au dus să lupte în munți, nu pentru oamenii libertății, ci pentru suveranul despotismului, nu pentru apostolii desrobitori, ci pentru acela care reprezenta însuși vechiul regim în toate însușirile, dar și în toate păcatele lui, pentru Împărat, — pentru că nu-l știau Ungur, pentru că pe dânsul îl simțiau mai presus de calitatea națională a apăsătorilor lor de până atunci.

După aceasta, d-lor, — și aici stă a treia învățătură care o pot da faptele din Maiu 1848 —, după aceasta a venit ceasul luptei înarmate.

Și noi, de aici, din Principate, ne-am desrobit în primăvara anului 1848. Au venit tineri din Paris cari văzuseră cum s'au desrobit Francesii, au venit, soli ai desrobirii, în mijlocul nostru, au scos tricolorul în București, în jurul tricolorului s'au strâns negustorii, s'a strâns o mare parte din tineret, s'a strâns o bună parte din armată, cărturari cu toții: steagul libertății a fost ridicat la Islaz și de la Islaz au plecat, după

proclamarea punctelor care să cuprindă noul regim în România nouă, au plecat, cine? Grupa care venise la Islaz, tot grupa aceea s'a întors la București. Ai fi crezut că, dacă se proclamă în mijlocul a mii și mii de oameni nedreptățiți și întunecați credința cea nouă, se va ridica o uriașă oaste care va duce pe frunțași în Scaunul de stăpânire al Bucureștilor. Nu, au plecat cum pleacă o delegație electorală de la centru ca să facă o întrunire în provincie, și se întoarce la centru înapoi, iar alegătorii rămân unde rămân. Așa s'au dus tinerii noștri de la 1848, așa s'au întors.

Pe urmă a fost o defilare în București — la lași s'a încercat, nu s'a izbutit —, a fost o proclamare în București, au fost serbători cetățenești în București, steagul libertății a fost arborat în Capitală, am avut Constituția libertății (ilaritate) intrigile libertății, trădarea libertății. De toate au fost, dar, când a venit clipa hotărâtoare, când ideile au trebuit să se prefacă în fapte, atunci s'a

văzut câți erau oamenii libertății în Bucureștii cei desrobiți din Septembrie 1848. Puțini au început, puțini au represintat mișcarea, cu puțini s'a mântuit această mișcare. Dacă nu erau câțiva soldați cari nu erau meniți pentru luptă, ci pentru a stinge focul, dacă nu erau pompierii din Dealul Spirii, cari, văzând o oaste străină trecând înaintea lor, să-și aducă aminte că sânt o armată și și că înaintea unei armte pe pământul pe care trebuie să-l apere, niciodată nu trebuie să treacă o armată străină, revoluția aceia s'ar fi mântuit fără să fi fost stropită de binecuvântarea de jertfă a sângelui. Picătura de sânge a pompierilor dela 1843 a apărat revoluția de atunci de cea mai mare rușine de care poate fi acoperită o mișcare de felul acesta, de rușinea ridicolului.

Puneți alături de mișcarea din Muntenia mișcarea din Ardeal. Câte jurăminte nu s'au făcut la București, în câte gazete nu s'au tipărit aceste jurăminte, câte poesii și câte articole de fond nu s'au scris pentru

causa libertății! Ai fi zis: Doamne, dacă națiunea crede așa și simte așa, picior de Turc sau picior de Rus n'o să mai calce pe pământul României. Și, peste câteva luni de zile, în mijlocul Bucureștilor stăpânia un Pașă turc, și un general rus reprezintă oștile de ocupație, și undeva, în marginea Bucureștilor, unde era un frumos palat de vară în care slătea văduva unui Domn, a celui d'întâiu Domn național după stăpânirea fanariotă, se înfrățiau, în sunetele unei bune muzici europene, uniforma turcească și uniforma rusească, afirmând, în mijlocul Bucureștilor clasei stăpânitoare cea mai deplină umilință pe care poate să o sufere un neam: ocupația trupelor străine.

Dincolo, în Ardeal, n'a fost nevoie să se facă jurăminte. Este o vorbă românească: jură și fură. Dumnezeu știe câți n'au jurat și furat. Aceia însă cari nu obișnuiesc să fure, jură mai rar. În 1848, lângă Blaj, nimeni nu a rugat să jure și n'a jurat nimeni nimic, sau jurământul care a fost a fost un

jurământ mut, în adâncul cugetului fiecăruia. Decât jurământul vorbăreț din Bucureștii anului 1848, mai binecuvântat a fost jurământul mut din cugetul țeranului de pe câmpia Blajului (Călduroase aplause.)

La cei cari nu juraseră, cari nu se îndemnaseră prin scris și prin oratorie, s'a găsit de-odată o oaste, și oastea aceea a luptat, mii de oameni dintr'însa au căzut, cu zecile de mii se socot jefele luptei din Munții Apuseni pentru triumful ideii naționale române pe pământul național român al Ardealului. Steagul era al împăratului, instinctul era al națiunii noastre; împăratul a cules recolta, noi am muncit ca să se ridice recolta, semănătura aceasta pe pământul nostru din Ardeal. (Aplause îndelung prelungite).

Și pe urmă, d-lor, ce a fost după ce s'a mântuit lupta? La noi, au apărut martiri, eroi, veterani, toți oameni ai libertății, cari, după ce s'a stabilit un regim nou, presintau polițele: Iată, eu am luptat pentru

libertate, am ținut steagul tricolor, am căutat să răsping pe străin, în ciupele cele mari; și, dacă nu eu, un frate al meu, dacă nu un frate al meu, fratele tatei, cineva din familie, a fost martir al libertății la 1848!“. Curgă deci recompensele naționale, reverse-se pensiunile! Dar nația, înaintea de toate, trebuie să fie recunoscătoare față de cei cari au ajutat-o și nu cer nimic, dar mai ales acei cari cer toate vor fi ajutați în adevăr. (Aplause.)

La noi, d-lor, așa a fost. Încă nici nu s'a mântuit rasa martirilor pensionați de la 1848, și dreptul de pensie trece din generație în generație până la stângerea seminției. Cine a luptat atunci cu pâne albă la Paris, cine a luptat cu banchete la București, cine a luptat cu inimuri îndreptate către dânsul și cu cântece cântate în onoarea lui la 1848, acela are față de națiune merite așa de mari, încât orice recunoaștere nu le poate acoperi.

Dincolo, în Ardeal, n'a fost așa. După

revoluție, când Francisc-Iosif a fost din nou adevărat stăpânitor în Ardeal, a spus: „Dau răsplată tuturor acelor cari au condus pe Români întru apărarea Tronului meu; dau răsplată tuturor acelora cari s'au găsit cu arma în mână în jurul steagului negru-galben; cine a făcut ispravă, să vie să spună“. Și nimeni n'a venit să cerșească pensia care i se cuvenea pentru meritele sale față de Împărat. (Mari aplause.)

Fiindcă ei luptaseră, nu pentru Împărat, ci pentru națiunea lor, și națiunea lor nu era în ceasul răsplății, ci era încă în ceasul în care se cer toate jertfele tuturor acelora cari pot să jertfească pentru dânsa. Și pe când, aici, în țară, cei cari au condus mișcarea din 1848, s'au ridicat la cele mai înalte demnități și au putut să le transmită și urmașilor, acela care a condus, nu cu discursuri pe buze, nu cu tricolorul pe piept, ci tăcut, cu pieptul desgolit înaintea gloanțelor, steagul apărat de însăși ființa lui în mișcarea din Munții Apuseni, — acela n'a

mântuit ca ministru în țară desrobotă, sau ca prim-ministru în țară triumfătoare, sau ca pensionar național în țară recunoscătoare față de dânsul, ci a mântuit prigonit ca și neamul său, umilit ca și neamul său, și nebun de durere ca și neamul său. (Înflăcărăte aplause, mult prelungite.)

Atitudinea critică a Românilor de dincolo față de noi.

— Un exemplu din vremea lui Cuza-Vodă 1) —

Un lucru nu ne pot tăgădui nici cei mai înverșunați dușmani : unitatea absolută a neamului nostru, unitate de la care pornește însăși ideea „Ligei Culturale“. Ca sânge, ca înfățișare, ca limbă — cu toate deosebirile, dialectele ori „subdialectele“, de care nu trebuie să tot râdem, ci mai bine să căutăm a le înlătura în clasele culte, vorbind limba literară —, ca port — care e al nostru, cu toată asămănarea, datorită aceleiași vechi înrâuriri de cultură tragică, pe care o are cu portul vecinilor de peste Dunăre —, ca datine și superstiții, ca însușiri sufletești și de omenie —, în sfârșit, un singur neam suntem.

1) Idei exprimate în conferința ținută la secția Severin a Ligei Culturale.

Avem multe defecte și slăbiciuni, — și, dacă vom îndrăzni a scăpa de defecte, ne vor părăsi slăbiciunile de azi —, dar cu ele toate, în această unitate a neamului nostru ne găsim cea mai mare putere.

Sunt popoare mari, care se găsesc adunate aproape 'n întregime în marginile aceluiași Stat și care n'au totuși această fundamentală unitate națională. Astfel sunt Francezii, marele popor civilizat de la care luăm adesea tocmai ce nu trebuie să luăm de la o civilizație prea înaintată. Marea lor Francie are la Nord altă rasă, alt suflet, alte apucături față de Sudul locuit de mărunții oameni oacheși cu firea lor nobilă și zgomotoasă. Pe cei din Nord mărimea trupului, bogăția sângelui, încetineala serioasă a mișcărilor, gândului, graiului îi arată Germani de rasă, în cei de jos se simte neastâmpărul nervos al neolatinilor. La Răsărit, spre Rin, la Apus, spre Ocean, nu se va întâlni același tip francez. În colțul nord-vestic al țării, Bretonii păstează încă în stratele adânci

ale poporului urmele unei civilizații milenare, și cuvântătorii cari se îndreaptă spre mulțimile lor au adesea nevoie de talmaci cari să lămurească poporului ce voiesc ei să spuie.

Noi trăim în multe țări, trăim, din nenorocire, sub multe stăpâniri străine. Dar mai trainică decât aceste țări în alcătuirea lor de azi, decât aceste stăpâniri e unitatea netăgăduită, biruitoare peste orice înrâurire, a nației.

Cu dânsa nu ne sperie hotarele. Ce e un hotar? Un stâlp văpsit în alte trei colori lângă stâlpul văpsit în colorile noastre: un biurou de poliție unde se arată o hârtie pecetluită. Mână de om a pus stâlpul, mână de om îl poate scoate de unde se află, și atunci nimeni nu va mai cere hârtia pecetluită.

Pentru a săvârși însă aceasta, trebuie o treaptă de cultură mai înaltă a unității noastre fundamentale. Ceia ce ne leagă azi sunt însușirile sufletești, moștenirea de civilizație a poporului, a celor necărturari, ne-

luminați, a celor cari nici peste hotarele noastre — deși noi, cești din Regat, stăm în această privință mai jos — n'au rostul cerut și convenit în viața politică. Din aceste însușiri sufletești populare trebuie să luăm elemente de civilizație superioară și, subt înrâurirea curentelor mari ale culturii moderne, să alcătuim aceia mare civilizație națională care să se fi inspirat în toate originile sale de la străinica și dela originala cultură a poporului nostru.

La această grea, dar binecuvântată elaborație de cultură trebnie să luăm parte cu toții, peste deosebirile trecătoare de granițe. Pentru a colabora se cere însă a ne cunoaște, și, din nenorocire, ne cunoaștem cu mult prea puțin. Și trebuie să ne cunoaștem adevărat, pentru că cealaltă cunoaștere nu folosește la nimic.

Și, totuși, așa, în chip superficial, ne-complect, fals ne-am cunoscut noi: Românii din România pe cei de peste hotare și cei de peste hotare pe Românii din România.

Cu privire la ceilalți Români, neîliberi, aveam, în de obște, părerea care e înfățișată în tablourile ce se puteau vedea pe pereții secțiunilor Ligei celei vechi, care ieșia pe stradă cu steagul odată la doi ani și crede să-și fi făcut astfel toată datoria. Un Român „de dincolo“, zdrențuit, scofâlcit, tremurător, se zvârcolește sub biciul unui Ungur cu mustățile unse. El nu cutează decât să ceară pomana noastră. Noi îl auzim, și alt căciular român, ostaș al Regatului, trece munții. El ucide pe Ungur și-și îmbrățișează fratele desrobit.

Tablourile nu sunt adevărate, și frații de dincolo le pot privi ca injurioase pentru ei. Un neam care nu știe decât să tremure, să plângă, să ceară ajutor, nu e vrednic să trăiască. În zădar am sări să-l ajutăm. Ei însă nu sunt așa. Atentatele Statului, care reprezintă un alt popor, sunt întâmpinate de atâtea ori cu bărbăție. Rasa stăpânitoare își are cercul de acțiune îngustat: câteva procese ziaristilor, câteva opriri de cărți ro-

mănești, câteva tricolore rupte sau smulse, încercări brutale, dar stângace, de a ne lua Școala și Biserica, ceva scandal pentru deputații noștri în Parlament, și atâtea pot. Ar putea și mai puțin dacă ai noștri ar fi mai conștienți de drepturile lor de cetățeni deplini cari trăiesc pe pământul lor milenar, căci doar nicio temniță nu e așa de largă încât să cuprindă un popor vrednic, solidar în lupta pentru scopurile cele mari ale ființei sale.

Dar și așa cum sânt lucrurile astăzi, avem acolo sate gospodărești, pământuri bine lucrate, și prin aceasta bine apărate, avem negustori, meșteri români, cari țin să-și păstreze locul — unde nu vezi căruța mișului negustor din Mărginenime! —, avem instituții școlare și bisericesti, pe care le ține săteanul nostru, avem o puternică organizație a capitalului național — oricât de greșit ar proceda băncile de acolo luând capital orășenesc pentru a lucra adese ori la ruina economică a țeranului, împrumutat

fără rost și executat fără milă --, avem acolo stări culturale, mișcări literare, lupte politice, manifestări politice în Parlament.

Nu prea știau cei de aici asemenea lucruri. Trenurile accelerate trec repede astăzi către Viena, către Paris, către Apusul strălucitor. Tot așa treceau, se pare, răpede vechile diligențe ale boierilor de pe vremuri, pribegiți de frica războaielor și prădăciunilor, cari se înfrățiau acolo în Ardeal cu Sașii și magnații unguri.

De un timp, Românii din Regat văd însă mai bine ce este peste graniță. Anume împrejurări neobișnuite din viața celor „de dincolo“ i-au adus acolo.

Astfel cu prilejul procesului Memorandului, cu al inaugurării catedralei ortodoxe din Sibiu, cu a celor din urmă serbări, adunări și comemorații din același oraș. Unii duc pe acolo interesele lor de partid, cei mai mulți duc însă numai ce s'ar cuveni un suflet românesc plin de iubire. Și acest suflet se întoarce plin de înțelegere, --

fie și al d-lui Mille de la Ica, descoperitorul Ardelenilor, după ce a servit și servește încă interesele Evreilor.

Din partea lor, Ardelenii își făceau despre noi, cești de aici, păreri înadevăr minunate. Aici era Canaanul țara fericirii, cu râuri de lapte, de cafea-cu-lapte, iar, pentru nație, măcar cu râuri de bragă; munții se puteau tăia felii și pune pe masă. Graiul românesc suna mai liber decât oriunde, și, dacă boierul de la Sinaia vorbea cu ai lui numai franțuzește, poate că era numai româneasca din țară, vorbită cu un accent de salon mai nobil, și astfel n'avea de ce să se umple de durere Românu! din acele părți unde pentru limba românească se intra în temnița hoșilor. Cât despre patriotismul, „naționalismul“ fraților din țară, nici nu putea fi vre-o îndoială. Sânt meșteri cei de sus la noi! După o declarație în folosul capitalurilor streine, după o strângere de mână bancherului evreu, politicianul român găsia mijlocul să înflăcăreze inima Româ-

nului de peste hotare. Și, dacă-i cerea de la bugetul român, pe care sunt atâtea guri, un ajutor, politicianul avea bună-voința să-l îndrepte la milioanele „Ligei Culturale“.

Mulți Români de acolo erau așezați în țară. Bine făcuseră venind la noi; azi n'ar face așa de bine. Acum primejdia e grozavă acolo, oastea stă în rânduri de luptă; nimeni n'are dreptul de a-și părăsi postul de onoare chiar dacă ar avea suguranța că cel d'intăiu glonte pe el l-ar atinge. Și nevoia noastră de ei, în ordinea culturală mai ales, dar și în cea economică, e mai mică decât odinioară, când ei ni-au adus cele mai mari servicii servind în noi tot cauza românească unică.

Acești Ardeleni veniți la noi au uitat prea adesea ori pe ai lor de acasă și n'au știut să ne îndemne pe noi a ni aduce aminte de dânșii. Ei i-au lăsat, între altele, fără informații adevărate și nepărtenitoare cu privire la viața noastră, a celor din România. Ei au lăsat să se acrediteze fabula Canaanului, de care niciodată, față de nicio

persoană, de niciun partid, de niciun curent nu trebuie să se vorbească de rău, fiindcă acolo, în țara fericirii, nu e nimic de combătut și nimic de sprijinit în interesul cauzei românești.

Au intervenit însă de curând împrejurări care au distrus pe neașteptate și cu multă durere, de sigur, legenda de aur. Răscoalele din 1907 au izbucnit. Ele au arătat suferința de jos, ca și lipsa de lumină din mintea celor ce suferiau și, în același timp, lipsa de solidaritate națională, de iubire frățească la cei de sus.

Tot spune că fără cingătoarea de apărare a luptei și răstriștei Românilor neliberi n'am putea noi trăi în România. Dar ai noștri de peste hotare n'ar putea trăi nici ei fără ființa României libere. Și în această Românie se va da lupta hotărâtoare, din care va ieși sau viața nouă a unui Stat capabil de a trăi, în avântul spre cucerire al neamurilor, sau tot o societate îmbătrânită, pe care ultimele zguduituri vor apropia-o și

mai mult de moarte. Și pentru ca să trăiască ei, Români de peste hotare trebuie să ne ajute a trăi noi, de o viață adevărată și puternică, — pentru noi ca și pentru dânșii, pentru ceia ce represintăm de o potrivă.

Și în cugetarea Ardelenilor, Bucovinenilor și altor Români despre noi a venit faza critică.

Unii ar putea zice: de ce să rupem o tradiție de neintervenire pe care ei au știut s'o păstreze așa de bine și așa de mult față de noi? Li se poate răspunde ușor prin exemple din vremea Unirii.

Ardelenii mai ales avuseră o parte mare în alcătuirea noului învățământ românesc din Principate, de la vechiul Gheorghe Lazăr, care-și are o statuie, până la cei cari nu vor avea-o niciodată de la noi, a căror recunoștință nu mai merge cătră mării cărturari. Fără dânșii cu greu am fi putut avea așa de răpede și de bine școala noastră mai înaltă.

Nu li-am mulțămit după cuviință.

De la o vreme, pe la 1850, după ce

ei munciseră douăzeci de ani pentru noi, ni s'a părut că sânt prea mulți Ardeleni: în direcția învățământului, în școlile mari și mici, mâne în Academia învățaților. Rosturile lor ni se păreau că împiedecă prea mult rosturile noastre. Până să se ajungă la formula, neautentică sau deplorabilă, a lui Ion Brătianu: „Vreau Ardealul fără Ardeleni“, ca și cum am avea destui Români și am suferi numai de setea provinciilor nouă, frunțașii scrisului românesc de pe la 1855—60 au început, supt conducerea bătrânului Eliad, care avea mult venin în sufletul lui, lupta sfântă împotriva elementului ardelesc venit dincoace de munți. Neîndrăznind a presinta chestia altfel, ei erau înfățișați ca agenții Austriei și ai catolicismului, dar mai ales ca răspânditorii graiului stricat, latinoman în forme și ortografie, ca predicatori ai jargonului savant al unui Laurian. Înfruntările blânde, în graiu de Scriptură, ale lui Bariș, care amintea că nu ni-a rămas doar atâta, să ne îndușmănim degeaba, pentru

slove sau litere, pentru o formă ori alta a cuvintelor scrise, rămaseră fără înrâurire, cu toată duiosia lor.

Ardelenii nu ni-au făcut însă năcaz pentru această mare greșeală și urită nedreptate. Pentru ei Unirea-Principatelor a fost ca un izvor de viață nouă. Aveau deci Români o țară mai mare, o țară unită, un Domn ca acel Alecu Cuza, care-i căutase la ei acasă, care, nevăzut, văzuse pe Vlădica Șaguna la adunarea fără deosebire de confesiune și clasă din câmpul de la Blaj, al Libertății, cea d'ntâiu proclamație de drepturi a Ardelenilor; aveau Români o oaste, a cărei ultimă datorie era împede pentru oricine. În steagul cel nou filfiia și sufletul celor rămași în afară de noua Românie. Astfel conștiința lor că pot să aibă un viitor crescu minunat prin unirea din 1859, cum era să crească prin cea d'intăiu biruință românească din 1877 și prin conștiința națională, luptătoare și de sigur biruitoare astazi.

O puternică activitate prin presă începe

și în Ardeal și Ungaria, odată cu înflorirea ziaristiceii la noi. Poeții tipăresc imnuri către România deplină. Reviste se încearcă și dincolo. Scriitori din amândouă părțile muntelui colaborează la ele, nu pe bani, ca azi, ci ca o dovadă de iubire, ca o jerfă, plină de preț, — a celui ce n'are alt dinar decât al talentului său. Cântăreți de acolo trimet versurile lor spre cercetare și apreciere, fie și spre critică, lui Gheorghe Sion, Moldoveanul așezat în București unde publică „Revista Carpaților“, a cărei cronică notă cele mai însemnate fapte din viața Românilor de peste hotare și al cărui condeiu luă hotărît apărarea Ardelenilor împotriva acelor cari, din motive meschine, îi atăcau cu furia pe care o dă numai interesul jignit.

Foile politice de peste munți nu erau totdeauna bine informate de la noi. Spiritul public de acolo îl înfățișează mai bine însă foaia de caricaturi Humoristul, scrisă slab într'o ortografie care răspinge, de tineri fără nume, dar aducând în desemnuri bine exe-

cutate documente prețioase ale judecății fraților noștri față de noi.

Ei arată că înțeleg pe deplin rostul cel mare pe care-l avea lupta începută de Cuza-Vodă și Kogălniceanu, înlocuirea unei false țări de câteva mii de oameni, — un moft boieresc — cu o altă țară adevărată a acelor cinci milioane ce trăiau într'însa, — o viață națională. Ei simt că de soarta țeranului, care trebuie liberat și economicește, nu „liberându-l“ prin izgonirea de pe pământul care era și al lui după cele vechi legături ca și după Regulamentul Organic, atârna și soarta țării, deci a Românimii întregi. Ei se arată hotărâți a sprijini acțiunea îndrăzueață pornită de cei doi oameni, dintre cari unul jertfia cariera sa politică, iar cellalalt își zdrobia tronul.

La un început de an nou, împărțind acele daruri cu cari sânt totdeauna mărinimoși umoriștii, foaia de satiră și glumă din Pesta dă României o oaste înșiruită, cu tunurile gata, o oaste pregătită pentru misiunea cea mare.

Ceva mai târziu, când se începe lupta cu proprietarii cei mari, fără împrumuturi la Credite, fără lux în țară, fără arendași străini, deci represintănd cu tot curajul un mare interes real, cel mai mare interes conștient al țerii, — „Humoristul“ înfățișează o ceată de lei măreți, cărora li răsar însă pe frunte urechile de măgar ale interesului particular.

Leii cu aceste urechi răsping legea rurală, aproape fără a o discuta. Vodă-i trimete acasă pentru denii, pentru rugăciuni, pentru contact cu alegătorii. Nu folosește nimic. Peste câteva săptămâni ei se întorc ce au fost. Atunci Camera se disolvă, cu strigăte grozave de indignare, și legea se decretează.

Kogălniceanu era să fie izgonit din Constituantă pentru acest atentat la drepturile națiunii, iar Cuza pentru aceasta era să-și piardă tronul.

Atunci apare în „Humoristul“ o îndoită caricatură: de o parte se vede ce dau Români din Ardeal și Ungaria lui Kogălni-

ceanu pentru că a săvârșit crima disolvării Camerii : numele lui e scris în mijlocul unei cununi de trandafiri, iar „ciocoilor“, păgubiți în drepturile ca și în interesele lor li se trimet, ca o frățească mângâiere, două bâte mocănești încrucișate.

S'a isprăvit în sfârșit. Se face bilanțul unei Domnii care se isprăvește, al unei activități politice și sociale de înnoire care nu putea fi dusă mai departe cu oamenii acelei generații. O mare ilustrație împărțită în patru tablouri, înfățișează, de o parte, pe țeranul d'inaintea împrumutării; înlănțuit de ișlicarul boier și de lipitorile satului, și în față pe țeranul liber, cu ogorul lui, care pornește voios pe un drum care, ce e drept, nu i-a fost cu noroc. Jos călugărul grec stăpân pe larga parte a pământului românesc petrece între păhare : în față același, Kogălniceanu, cu același biciu, pune pe fugă călugărima străină, exploratoare și desfrânată.

Un ultim simbol e cel mai expresiv, și el constituie și cel mai frumos omagiu pe

care Români de peste munți i l-au adus lui Cuza, intențiilor lui și activității lui reformatoare.

Pe când foile de „dincolo“ erau rătăcite de proclamațiile înflăcărâte ale autorilor trădării din Februarie 1866 și repetau și ele cuvintele de mândrie că s'a făcut o mare revoluție fără sânge și a căzut un „tiran“ fără jertfe, pe când, peste câteva zile, îi impresiona doar figura lui Cuza, care lua cu cea mai deplină simplitate, desprețuind și iertând, drumul unui veșnic exiliu, — Humoristul publică această ilustrație.

Un râu trece în unde spumegătoare : în el se îneacă un om, a cărui față se ridică pentru o clipă încă de-asupra valurilor ce-l înghit. E Cuza „Apa trece petrele rămân“, spune explicația. Și, în adevăr, sus se ridică stânci grozave, și pe ele e scris : „ciocoi“, „ciocoi“, „ciocoi“...

O prezicere care s'a adevărit. „Ciocoi“ au rămas : vechea aristocrație decăzută, din

advocățimea îmbogățită, din parveniții și ci-
racii politicei, din străinii exploratori. E un
merit al Ardelenilor de atunci că au prevă-
zut această stare de lucruri și e o datorie
a celor de astăzi s'o combată, sprijinind ce-
le mai bune elemente ale României pornite
în luptă grea pentru cea mai nobilă și sântă
dintre cause.

Încă un avocat al Împăratului.

— A. B. —

Ziarele de dincolo fac zvon în jurul broșurii de curând apărute a unui A. B. necunoscut, care a publicat în România un fel de mic catehism pentru întrebuițarea Românilor din Ardeal și Ungaria, catehism al cărui sens, după multe pagini de expunere și încă mai multe de dedaluri și rătăcirii, se poate cuprinde în cuvintele: prin Papă cu Austria, și, dacă nu se mai poate astăzi: prin Papă, — măcar cu Austria fără Papă.

Cele mai multe ziare de dincolo dau o mare însemnătate broșurii. „Tribuna“, la care, multă vreme, a bătut vânt de către noi, naționaliștii, vânt de Primăvară și de vară, și la care, de la partidele noastre, începe a sufla, odată cu toamna, un vânt de bătrâ-

neță, — sperăm că, odată cu bătaia acestui vânt, frații vor căpăta, de unde trebuie, și blana necesară —, reproduce capitol cu capitol, cu o răbdare pe care nu o vor avea cetitorii, cărticica lui A. B.

A. B., — asta înseamnă: abecedă, azbuche, bucoavnă. Cu abecedarele, chiar cu acelea care se publică la București pentru Ardeleni, eu m'am deprins să n'am a face. Le învață și le cred copiii. Când sunt mai mari, numai dacă au interes să le învețe și să le creadă, ori să fățărească una și alta. Deci aș fi lăsat pe eminentul pedagog în liniștea anonimității sale curagioase, dacă, de la cele d'întâiu pagini, nu m'aș fi găsit pe urma autorului.

„Unirea cu Roma“, „politica tradițională a României“, „cultura română“, spuse cu vorbe mari și înțelese în chip îngust, Academia Română ca bază de discuții. Am înțeles. . . .

Cum nu s'au supărat răposatul Stolnicul Cantacuzino, răposatul Mihai Banul,

tot Cantacuzino, și alții pentru atribuire de opere din partea mea, atribuire pe care le-a recunoscut la cursul său de literatură și d. I. Bianu, rog pe d. I. Bianu să nu se supere mai mult decât acești boieri mari, dacă voi zice celui mai colegial coleg din Universitate și din Parlament și superiorului meu de la Academie: „Salve A. B.!”.

Cu d. Bianu n'aș sta de vorbă mult. Scrisul său are această calitate, pentru adversari, de a i se putea răspunde scurt. Din dedalurile și rătăcirile d-sale politice, în care se cuprinde o somație imperativă către Ardelenii săi de acasă de a se întoarce la prea-înnaltul prag habsburgic, aleg un capitol, acela în care se face argumentarea istorică. Îl aleg pe acela, nu ca istoric, căci, dacă d. Bianu nu rămâne în specialitatea sa, îmi va îngădui să nu îngrădesc hotarele specialității mele, ci-l aleg pentru că, în privința lucrurilor de azi, pot fi păreri subiective, mai mult sau mai bine întemeiate, dar care cu greu se pot dovedi false una

pe alta. Cu privire la lucrurile ce au fost însă, interpretarea personală s'a isprăvit: morții vorbesc singuri, prin înfrângerile și suferințele lor, și cel mai dibaciu dintre talmacii politicei lor nu le poate pune în gură alt graiu...

D. Bianu pretinde că Ștefan-cel-mare, din care tinde a face un sprijin al Abeceului său, a încercat să se apere de Turci. „Cu vecinii săi, cu Polonii și Ungurii“, neizbutind, s'a adresat „Papei de la Roma“, de și era bun ortodox, de și Papa îl privia ca schismatic, pentru că „Papa era supremul reprezentant al intereselor europene“, și Moldova, neamul românesc nu se puteau apăra decât „dacă se puneau în concordanță cu interesele Statelor și ale civilizației europene“.

Ceia ce era de dovedit pentru ca astăzi, fie înainte, fie după ultima lovitură dela Viena, ai noștri de peste munți să se târască pe un drum înroșit cu sângele semenilor lor, către Viena mântuirii. Căci Papa și Împăratul, una sunt; și, unde nu e Împăratul, e măcar

Papa și, împreună cu dânsul, interesele permanente ale Europei.

Din nenorocire, d-le coleg Bianu, toată această argumentare e absolută neadevărată. Drumul la Viena o fi ducând pe alte căi, despre care atâta știu și pot să spun că nu se oselesc, căci ele duc de la Ardealul suferințelor, prin Bucureștiul bugetelor spre Viena tuturor îndurărilor. El nu se duce însă prin istoria acestui neam.

Va să zică nu e adevărat. Ștefan-cel-Mare n'avea în el nimic din însușirile unui om comod și ale unui milog. Prin el însuși, era pentru dânsul, ca și pentru cei mai iluminați din Domnii noștri, singura lozincă posibilă a unei politici românești. Pe Poloni și Unguri i-a întrebuițat pentru nevoile lui. E sigur că mintea lui cumpănită de Moldovean care nu putuse învăța nici dela Greci nici dela Iezuiți, n'a hrănit niciun proiect politic și nu s'a întins în marginile niciuneia din nebuniile care se chiamă sistem de alianță națională.

Pe o veșnică schimbare, după interese în continuă orientare, se razimă orice politică internațională. Căci între politica internă și cea externă e o mare deosebire. Politica internă trebuie supusă nevoilor unui neam : prin urmare ea are scopul său în ea însăși ; astfel ea poate și trebuie să fie statornică. Politica externă are scopul său în afară de cercul de acțiune și, prin urmare, ea nu se poate și nu trebuie să aibă o unitate, care ar fi mai dăunătoare, în mijlocul schimbărilor internaționale. De aceea, națiunea e hotărâtoare și aici, în lipsa unui principiu permanent și sacru de o viață internațională.

Ștefan a înfruntat pe Turci atâta vreme cât aceștia îl amenințau cu desființarea. Atunci când a putut să asigure liniștea țerii sale, fie și prin pierderea celor două cetăți ale Dunării și Mării Negre, el a făcut pacea sa cu Turcii. Sentimentul lui creștin a rămas ; el făgăduia să-l dovedească numai în cazul unei mari acțiuni europene împotriva păgânilor.

Aceasta e politica lui Ștefan-cel-Mare. Papa? O visterie, la care Ștefan făcea apel crezând că are drept să-l facă. Și atât. Habsburgii? Aliați de o clipă supt unghiu special al intereselor ungurești, deschise printr'o succesiune la tron. Europa? Nu conceptul geografic, ci conceptul politic! Dar acest concept nu exista atunci. Exista conceptul Creștinătății, sau, mai bine, tindea să existe. Și fiindcă nici odată n'a putut să existe, Ștefan a întins mâna Sultanului.

Cu Ștefan prin urmare s'a isprăvit. Mihai Viteazul vine la rând în argumentarea d-lui Bianu. Și el se razimă pe Unguri, pe cei din Ardeal, cari țin locul Ungariei libere. El are „un plan măreț: de a uni cele trei țeri române într'un puternic bulevard al Europei în contra barbariei orientale“ De aceia „a scris și el Papei la Roma“, de aceia s'a pus supt protecția Împăratului Rudolf al II-lea“, de aceia „a mers în persoană la Praga“.

Și aicea e necunoștința vieții istorice,

judecata greșită a ei, tendința zădarnică. — cu un adaus de cruzime puțin cam impie în strămutarea înțelesului unei mari și dureroase experiențe politice

Ce a vrut Mihai? Întâiu, să trăiască potrivit cu sufletul său cel mare în hotarele unei țeri mici și ale unui neam neînțelegător. A smuls Turcilor libertatea principatului muntean. Mai departe nu prea avea nevoie de sprijinul nimănui. Turcii aveau atâta de lucru în Ungaria, încât erau gata să-l îngăduie în cele mai ușoare forme de vasalitate. Împărăția lor era în decadentă, incapabilă de a câștiga înapoi, fără concursul mișeliei noastre, ceia ce pierduse față de noi.

În Ardeal, prin retragerea lui Sigimund Bathory se făcuse însă un gol politic. Orice gol în atmosfera politică trezește o furtună, și anume din acea parte unde organizația e mai deasă și hotărârea mai gata. Astfel a luat Mihai Ardealul. L-a luat pentru el, dar în numele Împăratului. De acesta se legase cu jurământ, nu pentru că ar fi fost

represintantul intereselor generale europene ci pentru că luase locul lui Sigismund Bathory în Ardeal.

Întitulându-se Căpitan împărătesc în țara cucerită de dânsul, el avea un drept de recunoaștere fără zăbavă, la ajutor în toate privințele, la bani și oaste. Le-a așteptat, mulțămindu-se a întreține cu Turcii relații de garantare a situației sale, aproape un an de zile. În acest timp, la orice s'o fi gândit tragicul erou, la un lucru însă sigur că nu: la interesele Creștinismului și la Europa.

La interesele Creștinismului?

Dar atunci în Europa erau trei Creștinătăți care se luptau cu mai multă furie decât Creștinismul împotriva Islamismului. Era Creștinătatea catolică, cea luterană și calvină, cea ortodoxă! Ideia creștină era numai o mască pentru anumite idei politice, o fantasmă trecătoare a unui visător.

Papei i-a scris Mihai o singură dată, în treacăt, pentru bani. Niciodată un om al lui n'a călcat pragul Sfintei Sfintelor din

Roma, papucul pontifical n'a primit nici o sărutare din buze valabe.

Și după un an de așteptare zădarnică, Mihai a văzut oastea împărătească, strânsă cu bani împărătești: ea l-a zdrobit la Mirislău, pe dânsul, omul împărătesc.

De atunci, o dâră de sânge, curgând din puterea lui politică rănită de moarte, duce de-a lungul plaiurilor muntene, printre satele românești de dincolo, la Praga Împăratului. De acolo o întâlnești iarăși: ea străbate alte sate românești de dincolo, ajunge la Goroslău, cumpărat cu sânge din acest trup istovit, și ea se preface 'n câmpia Turdei în lacul de sânge care nu se poate usca.

Suferind astfel pentru Casa de Habsburg, jertfă nevinovată a unui egoism dinastic fără păreche și a unei lașități politice care întrece în istorie pe oricare alta, Mihai Viteazul nu dă învățătura pe care profesorul ardelean din București, în serviciul unui partid politic liberal, cutează s'ocieră și dela marea lui umbră nerăzbutată. Ea spune altce-

va : că oricât de strălucitoare ar fi o ambiție, oricât de ispititor ar scânteia un ideal creat de capriciul norocului, o putere politică nu trebuie să întrebuițeze decât mijloacele sale, care sânt de o potrivă exclusiv naționale.

Dacă era o umbră care nu trebuia întrebată, era de sigur a lui Mihai Viteazul. Sângele lui a stropit alba hermină împărătească de un sânge pe care noi îl vom vedea în totdeauna pe dânsa.

Acum al treilea exemplu. Și, data aceasta, d. Bianu nimerește altă umbră tragică : a lui Brâncoveanu. Și el, în calculele sale politice, de Domn cu totul slab, a avut în vedere și Viena. Iar rezultatul? Îl spune d. Bianu prea bine ca să-l spun eu altfel : „această politică i-a adus și moartea și distrugerea familiei“.

Ca al patrulea act în dezvoltarea politicii noastre de alipire la Habsburgi, reprezentanți ai intereselor permanente europene,

d. Bianu vede unirea religioasă a Românilor de dincolo cu Roma.

Înainte însă de a vorbi și de acest exemplu, constatăm că, de la începutul epocii moderne până la războaiele lui Napoleon I-ii, n'a existat concepția Europei, afirmată din când în când în tratate cu caracter general european și reprezentată mai ales de acele Puteri care doriau, înainte de toate, pacea prin care se asigură munca economică și civilizația morală a popoarelor. A existat, în schimb, concepția practică, meschină, a echilibrului european, care îngăduia unor State, totdeauna îndușmănite prin ambiția fără frâu a dinastiilor, o clipă de odihnă asigurată. Și am recunoaște d-lui Bianu toate puterile, afară de aceia de a cere o Europă ad-hoc, de care vrea să sprijine, ca pe un om mort, trupul nației sale, pe care noi o cunoaștem, din poirivă, totdeauna în luptă și suferință, păstrându-se ea de sine, până astăzi.

Să ne întoarcem însă la Unire.

D. Bianu se întreabă de se s'a unit Vlădica din Bălgrad și protopopii lui cu Sf. Părinte dela Roma. D-lui răspunde — și dacă n'ar fi un simplu A. B. anonim, rău s'ar supăra Blajul pe dânsul! — că nu din convingere, ci de hătârul Împăratului. Pentru ca să capete „ocrotirea casei de Habsburg“ în vederea „organisației și cultului Bisericii naționale“, amenințate de calvinismul ungu-resc.

De fapt, calvinismul* supt Habsburgii stăpâni ai Ardealului nu putea să supere pe nimeni; era bucuros să se pastreze pentu Ungurii lui. Iar Vlădica, împreună cu toți protopopii și cu țârcovnicii săi, a văzut altceva decât politica austriacă a Românilor. Ei au văzut — sforțeze-se a înțelege aceasta mintea de idealist a d-lui Bianu! — prea înaltul Guvern și prea-sfântul blid cu linte. Când bli-dul s'a văzut gol, rămâind ca tot Românii să adune linte ba s'o mânânce supt auspicii Împărătești și binecuvântând numele Măriei sale, atunci, dacă nu Vlădica, cei mai

mulți s'au întors la legea cea veche, cu părerea de rău că, pe multă vreme aruncaseră neamul lor în frământări strașnice, de care n'avea nevoie.

Și în căutarea eroilor politicii habsburgice, fericiți ei și tot neamul lor, de Împăratul, răsare pentru d. Bianu încă un mucenic. Și, iarăși, tălmăcirea politică pe care e chemat s'o facă, dovada politică pe care e silit s'o înfățișeze, nu e de decît o batjocură adusă memoriei sale. Ioan Inochentie Clain, Vlădică unit, care crede că a venit sorocul de plată pentru Împărat și a cerut viața legală a nației sale, nu ține în mână „firul politicii tradiționale a Românilor, începută de Ștefan-cel-Mare și continuată în toate timpurile de toți oamenii mari ai neamului nostru“, „credincioși Împăraților din Casa de Habsburg“, represintând „civilizația europeană“, care cuprinde cultură, umanism, dreptate și „conviețuirea pașnică a popoarelor“.

Nu ! în mâinile acestuilalt mucenic stă o carte de plângere, cu caractere neșterse, pe

care a înfățișat-o pe rând Dietei ungurești din Ardeal, miniștrilor împărătești, Împăratului însuși, Papei, și, de oarece ei toți înfățișau neapărat numai interesele lor, s'a dus cu dânsa înaintea lui Dumnezeu cel veșnic, care până acum n'a avut vreme s'o cetească nic el, în haosul de nedreptăți ce îndură lumea, dar care va ceti-o de sigur, și atunci cine știe unde vor ajunge, împreună cu pînțenii celui din urmă cavaler maghiar, aschiile Tronului preaînnalt!

Și cei doi tovarăși cari i se dau lui Ioan Clain ca să-l întovărășească la izbândirea drepturilor românești din îndurare împărătească, n'au murit nici ei, te asigur, d-le Bianu, cum să dea Dumnezeu să-și poată isprăvi viața represintanții de astăzi ai ultimei forme de îngenunchiare națională, n'au murit binecuvântând numele Măriei Sale izbăvitorul.

Nu! Ci Simion Bărnuț a pribegit la Iași și a murit în căruță ca dascălul Lazăr

pe care cei de dincolo nu-l primiseră și cei de dincoace nu-l înțeleseseră. Și ultimele cuvinte ce s'au desfăcut de pe buzele bolnavului, îndreptate către studenții din Iași, cari nu le-au uitat, au fost: „Iubiți-vă patria și pe Domnul român!“, și întreaga lui teorie politică are ca piatră de temelie, are ca principiu de însuflețire că un neam nu poate îngădui stăpânire străină — el zicea chiar: stăpânitori străini —, asupra lui.

Iar Andreiu Șaguna, care a încasat numai, prin organizarea Mitropoliilor de dincolo, prețul sângelui pentru patruzeci de mii de vieți românești, jertfite Împăratului, — Andreiu Șaguna a murit hulit de ai săi, nu pentru vinovăția lui, ci pentru vinovăția aceluia factor preainalt care ne dădu se, la 1867, legați de mâni și de picioare, Ungurilor, fiindcă așa cereau interesele dinastiei lui.

Și curaj trebuie să ai pentru a scrie, umilindu-ne ca neam și putere trebuie să ai — dar nu cea care vine de la însușirile

sufletești ale unui om, nici de la credința lui, — pentru ca să faci să se răspândească și să se aplaude teorii ca aceștia: „Rezultatele sânt cea mai bună dovadă că această politică a fost cea mai bună. Tot ce Românii din monarhia habsburgică și-au putut conserva sau puteu obține ca drepturi și bunuri sufletești: Biserica Mitropoliile și Episcopiile, școlile și alte instituții culturale, se datoresc bunăvoinței Împăraților, care li le-au acordat de cele mai multe ori în lupta cu oligarhia ungurească, lacomă și intolerantă“.

Un cuvânt și încheiu. Românii de dincolo au, aici la noi, toate drepturile unor frați, chiar înainte de recunoașterea, fără rost, a calității lor românești de Parlament. Ei au dreptul de a crește mândria lor prin situația noastră. Dar ei nu pot să aibă dreptul de a scădea mândria noastră prin înțelegerea greșită a situației lor și a izvoarelor ei.

Dar ce e altceva decât o înjosire a României când acest Român de dincolo o

înfățișează ca un „resultat al politicii tradiționale românești“, al „concordanței cu interesele cele mari ale Europei“ !

Nu, d-le, România e cu totul altceva ! Dacă ar fi numai atât, o schimbare de politică în sens netradițional ar trebui să o piardă. Și te asigur că noi nu suntem trădători ai României și ai neamului românesc. Socotim că în bunătatea unei largi inteligențe idealiste găsești dreptatea care trebuie pentru a recunoaște că nu sântem destul de orbi, în cunoștința deplină a trecutului și a prezentului românesc, pentru a nu ști să deosebim drumul jertfei zădarnice, adusă la zădarnica jertfă a strămoșilor, pe drumul muncii libere pe basă strict națională și având în vedere numai scopurile naționalității noastre.

Din câtă muncă s'a cheltuit de înaintașii noștri, numai aceasta a fost rodnică ; ei și nu Habsburgilor, ori Papei, ori Europei, îi datorim acest scump lucru care este România de azi. Și numai muncii în acest sens îi vom datori România de mâne, care nu stă în buzunarele niciunui împărat de pe lume!

Chestia națională: datoria României și a Românilor neliberi.¹⁾

— — —

Toată lumea consideră chestia națională din punctul ei de vedere politic. Și o consideră cu o deosebită nerăbdare, căreia îi urmează de la o vreme o neapărată desiluzie. Chestia națională e pentru cei mai mulți chestia Românilor neliberi cari trebuie să fie incorporați fără zăbavă la România, fără care orice interes pentru această chestie trebuie să se piardă. Hotarele noastre trebuie întregite dintr'o zi pe alta cu Ardealul, părțile ungurești locuite de Români, cu Bucovina și cu Basarabia.

De aceia a fost salutată cu atâta căldură și urmată, un timp, cu atâta credință Liga Culturală. Ea trebuie să facă minunea.

1) Conferință ținută în Galați pentru Liga culturală (la 9 Noemvrie 1909).

Minuni se făceau în alte timpuri când oamenii nu le cereau așa de mult ca astăzi. Și atunci când Dumnezeu străbătea, în chip de om, pământul, răspândind minunile sale, mâna lui nu era deschisă asupra oricui. Era răsplătit prin minune acela care și fără minune, prin logica faptelor sale, ar fi câștigat ceea-ce trebuia să câștige. Astăzi, cererea de minuni, așa de deasă, nu e altceva decât un certificat de nevrednicie.

Chestia națională, ca și celelalte elemente ale vieții noastre sufletești, trebuie coborâtă din regiunile superioare și zădărnice ale iluziilor romantice și visărilor sentimentale. Trebuie să înțelegem că am mers pe un drum greșit, care părea așa de scurt și de ușor fiindcă nu ducea decât la o înșelare de sine. O chestie care nu înnaintează — și, în multe privinți, chestia națională n'a înnaintat de loc; sub raportul politic desigur că n'a înnaintat — e o dovadă că ea a fost rău îndrumată. Ea a fost apropiată de rezolvire și o chestie rău servită nu va fi rezolvită niciodată.

E și mult mai grea, mai felurită, mai vastă chestia națională decum o credeau oamenii cu așteptările răpezi. Ea se întinde asupra întregului teritoriu românesc și asupra tuturor domeniilor de viață ale neamului nostru. Privită cum se cuvine — cea d'întăiu condiție pentru a o servi cum se cuvine, ea „*e valoarea noastră națională exclusivă în tot cuprinsul teritoriului locuit de Români.*”

Ea poate fi servită deci numai printr'o stăruitoare operă de muncă pe toate tere-nurile, aici și aiurea. Ea cere colaborarea în același sens, după aceeași concepție, potrivit cu același principii, a Românilor din toate locurile, fără nici-o deosebire de clasă, în toate domeniile vieții naționale.

Pentru chestia națională astfel înțeleasă, cea mai mare datorie o au Românii din Regat. Ei trebuie să trateze toate problemele lor actuale, de economie, de cultură, de viață socială, ca niște capitole ale chestiei naționale, neconținut deschisă.

De la început ne lovim însă de o mare greutate, care ține chestia în lumea zădărnică a teoriilor și tânguiriilor. Cine să servească în România chestia națională? Societatea? Dar ea nu există încă, în afară de Stat. În condiții normale, societatea creiază, controlează, îndreaptă Statul. La noi ea nu există în acest sens. Statul nu o reprezintă, ci o înlocuiește, el n'o servește, ci o domină, distrugându-o sufletește.

Și Statul, măcar, poate el să îndrumeze societatea, de silințele căreia să aibă nevoie pentru scopuri superioare? Nici nu dorește s'o facă, fiind-că nu vede acele scopuri superioare, nici nu poate. El n'are direcțiile sale ștatornice, tradiția sa neschimbată, rosturile sale trainice. În serviciul asociațiilor de interese particulare, el nu e azi ceia ce a fost ieri și ceia ce va fi mâine. Și, în toate înfățișările lui, el nu e niciodată ce trebuie să fie, depozitarul conștiinței naționale și reprezentantul intereselor unui neam.

De aici inacțiunea, amorțeala, neființa noastră morală.

Cum poate fi servită, în aceste împrejurări, chestia națională pe terenul economic?

Dacă e vorba numai de ajutarea bănească a Românilor de dincolo — și sub acest cuvânt se înțeleg doar Ardelenii și ceilalți Români de sub Coroana ungară, căci Bucovina e de mult părăsită, Basarabiă cu totul uitată, iar Români din Peninsula Balcanică, pretextul pentru risipa unui milion pe an din budgetul Statului —, ne găsim înaintea chestiei bisericești și școlare. De fapt, o singură chestie, școala și biserica înfățișând formele cele mai firești și esențiale de viață ale vieții naționale. Cine le desparte, face rău neamului: cel care introduce în Biserică spiritul exclusiv clerical, ca și acel ce săvârșește un și mai greu păcat introducând punctul de vedere mirean în Biserică ori încercând s'o dărâme după interesele mirenilor.

Unde nu e această chestie gravă, bisericească-școlară a Românilor, alcătuiind o

chestie de viață pentru dânșii? În Peninsula Balcanică față de Greci, pe alocurea și față de Bulgari. În Basarabia față de stăpânii ruși: două milioane de țărani români n'au, acolo, o singură școală românească, o singură biserică în care singur graiul nostru să fie întrebuințat pentru legăturile credincioșilor de neamul românesc cu Dumnezeu. Abia dacă, de un timp, s'a îngăduit, mai mult pentru cetire, ca o parte din cărțile românești să fie prefăcute iarăși în românește. În Bucovina școala e a Statului, care nu ne iubeste; Biserica ni-o dispută Rutenii, — tovarăși nechemăți și neiubiți: azi noi, vechii credincioși, cari ne avem mormintele strămoșilor în biserică, îndurăm lângă noi pe calicii vagabonzi, cari, obraznic, întăriți de pomana noastră, s'au întins până au luat, în străni, locurile de cinste ale ctitorilor

Dar vedem chestia bisericească-școlară mai mult în Ungaria. Acolo Statul, stăpânit de neamul unguresc, își dă toate silințele pentru a nimici adăposturile cele mai sigure

ale limbii, ale sufletului nostru. El luptă împotriva Dreptății, sprijinit însă pe dreptul de a trăi al fiecărui neam, pe tendința lui de a încălca în dauna neamurilor mai slabe decât dânsul. Ultimile lovituri ce s'au dat acolo Bisericii și școlii românești ne-au emoționat puternic.

Am fi vrut să ajutăm. Nu mai rămâne îndoială. Dar cum, cu ce mijloace? Cine nu cunoaște destul de bine împrejurările, se poate gândi a cere dela Sibiu și de la Blaj lista școlilor în primejdie de a peri, a bisericilor care au nevoie de ajutor. O subvenție cât de bogată ar fi, însă, numai ca o picătură de apă căzută pe buze uscate. Lista școlilor amenințate, a bisericilor primejduite e lungă: ea merge până la cea din urmă școală și până la biserica cea din urmă. Toate sunt osândite: clipa îndeplinirii osândei nu se poate prevedea. Ea poate veni pentru oricare, oricând. Ce bogăție n'ar trebui din partea Statului, a societății pentru un sprijin efectiv?

De unde însă acest sprijin? Românii din Regat ar putea din prisosul lor. Față de marea datorie ce o avem peste hotarele noastre, ființa însăși a acestui prisos e o mare datorie. Statul poate avea un prisos însă numai din buna gospodărie, societatea, din muncă și economie, din buna stare a tuturor, din chibzuirea socotelilor fiecăruia.

Dar pe budgetul nostru sunt mai multe guri. Doar el crează, întreține, îndeamnă toată viața noastră politică! De zece ori mai mare decât acum să fie, și el n'ar ajunge tuturor poftelor și chefurilor! Iar societatea românească din Regat cuprinde 5.000.000 de săraci permanenți, cari se îndoie tot mai mult sub povara Statului modern. Cei de sus n'ar avea de ajuns pentru acești săraci de aici, și ei depositari credincioși ai sufletului național, și ei Români cari trebuie salvați din mizerie și incultură! Și dacă această societate de sus n'ar fi însăși săracă, dacă nu s'ar săraci printr'o gospodărie rea... Dar același om care n'are francul pe lună

pentru Ligă, găsește în fundul buzunarelor sale sau la creditori suma ce-i trebuie pentru a figura la reprezentațiile actorilor, muzicanților, adesea de mâna a treia, pe care nu dorința de a ne cunoaște, nici iubirea pentru noi, nici mania ambulatorie nu-i aduce aice, înaintea unui public inferior, care nu le poate înțelege arta în toate finețele și aluziile ei, și cari pleacă, nu cu admirație față de dărnicia noastră, ci cu sentimentele chelnerului pe care vanitatea cuiva l-a dăruit cu un bacșiș extraordinar!

„Eu îmi apăr sărăcia. și nevoile, și neamul“, zice Mircea-cel-Bătrân, în poema adânc-înțelegătoare a marelui poet, lui Baie-zid, stăpânul crescând din ce în ce mai mult a celei mai puternice oștiri. Dacă l-am avea astăzi pe Mircea între noi! De inima lui, de vitejia și socoteala lui bună am avea atâta nevoie! Dar, ridicându-se din mormânt, și el ca și Ștefan ca și Mihai ca și ceilalți Domni mari ai nației, ar trebui să se schimbe, să îmbrace sufletele lor cele mari

în forma pe care timpurile noastre o impun
cui voiește să biruiască. „Sărăcia“ și „nevoile“
se potriveau pentru acele timpuri ; ele puteau fi
atunci o putere. Păstorii idilici treceau senini
privind la cerurile albastre ; azi, mâni harnice
trebuie să scormonească pământul negru. Cu
bogăție sântem datori și față de noi și față
de ai noștri. Fără ea, nu numai că nu pu-
tem să-i păstrăm pentru noi, să-i atragem
spre noi, dar nu putem trăi nici noi, aici,
pe pământul nostru îngust. Țară săracă, țară
pierdută ; neam sărac în țară bogată, neam
care va pieri înaintea acelor cari vor ști să
culeagă, să păstreze, să crească bogăția
acelei țări !

Cu aceia nu se încapе frăția. Dulce
teorie, aceia că toată munca din România
e românească, toată bogăția din tr'însa e bo-
găție națională ! A spus-o unul, foarte mân-
dru de această formulă, chiar aici în Galați !
E așa de potrivită pentru ca și mai departe
noi să fim, în economia noastră națională,
numai ceia ce sântem, iar ei să fie tot ceia

ce sânt ! Numai cât această teorie presupune că bogăția dintr'o țară stă ca într'un iaz bine închis : izvoarele din adâncul său îl hrănesc și nici picătură de apă nu trece peste iezătură. Dar bogăția țărilor, care nu poate veni decât din aceste adânci izvoare naționale, găsește atâtea căi de a se furișa afară de cuprinsul vechilor iezături putrede ! Și atunci se poate ajunge la un iaz gol, cu izvoarele secate, pe când apele lui, unite cu alte râuri, curg acumă departe, înflorind și umplând de roadă alte câmpii !

Izvoarele naționale în viața noastră economică, cuprins strict național pentru revărsarea lor, — acestea se cer pentru ca bogăția noastră să fie în adevăr a noastră, pentru ca ea să ni ajungă, pentru ca să se reverse binefăcătoare numai unde voim noi, peste alte plaiuri românești ! Chestia națională politică așteaptă această nouă prefacere economică pentru a prinde viață în adevăr.

Și ea așteaptă o prefacere asămănătoare în ordinea culturală.

Dincolo se suferă pentru limba noastră. Suferă oameni cari n'au călcat legile, n'au jignit persoana sau averea aproapelui, ci au numai vinovăția grea de a fi rostit sau scris cuvânt românesc, care duce după el în chip firesc simțire românească, suflet românesc. Suferă în închisoarea de Stat, ori chiar în temnița hoților, pentru că au lăudat un condamnat, alt Român, osândit pentru aceeași grea vinovăție.

Aceste jertfe le cere acolo limba noastră, sufletul nostru. Și se pare că sânt foarte scumpe, de vreme ce unul după altul oamenii se îndeasă la rău, la suferință și la boală, la zdrobirea carierei și părăsirea familiei, pentru acest motiv al graiului național.

Îi compătimim, dar nu-i înțelegem. Altfel ei n'ar găsi aici la noi, pe pământul românesc liber, aceeași limbă românească izgonită aproape cu totul din viața claselor superioare, care păstrează o modă, ce nu e numai copilărească, ci se asemănă cu tră-

darca de neam. Ce li putem cere fraților noștri, ce datorie li putem aminti, când cele mai mari și mândre familii românești părăsesc așa de rușinos datoria lor cea mai elementară!

Și în acest domeniu, aici la noi întâiu, chestia națională stă deschisă. Pe de o parte prin desăvârșita lipsă de cultură a stratelor adânci ale națiunii, iar pe de alta prin înstrăinarea aproape absolută a claselor de sus.

Și, alături cu iubirea pentru limbă, pentru literatură și artă, pentru sufletul românesc, mai e o datorie: întoarcerea la tradiția specifică a neamului nostru, tradiție pentru alcătuirea căreia s'a cheltuit atâta muncă, atâta inteligență, atâta gust. Toată viața noastră intelectuală de astăzi să se inspire din continuitatea de cultură ce s'a desfășurat pe acest pământ. În ea să trăiască tot ce inteligența și forța românească au cucerit pentru a crea astfel o comoară, neconținut îmbogățită, pentru neam.

Din prisosul acestei culturi naționale

vor putea trăi atunci alții viață românească în alte domenii ale aceleiași vieți.

Adesea facem greșeala de a vedea pe frații noștri ca pe niște oameni bolnavi, storși, stânși pe un pat de mučenicie, și ne grăbim a face pe lângă dâșii pe sora de caritate, ori pe bocitoarea. E aceeași greșeală care se face și față de țărani noștri, căroro li se plânge la căpătâiu fără a li se întinde mâna pentru ca „să umble și să fie vii“, prin muncă.

Și aici sentimentalitatea trebuie părăsită. Puteri, talente, vitalitate care așteaptă numai să fie scoasă din amorțeală, este în acest neam, oriunde l-ai privi, fără deosebire de clasă și de Ținut. Ea trebuie să se lămurească însă asupra tăriei și menirii ei. Din ațipeală trebuie s'o trezească îndemnul spre lucru și mai ales exemplul cui poate să-l dea.

Și cei de „dincolo“ au însă față de

sine înșiși aceeași mare datorie de a rezolvi chestia națională pe toate terenurile.

Fără a fi căpătat o concepție netedă, fără a fi statornicit un program deplin, ei fac mari silințe care nu se pot lăuda în de ajuns.

În ordinea economică au multe și puternice bănci, unite într'un singur mănunchiu. Dușmanii lor naționali nu odată s'au gândit să iea „Valahilor“ acest sprijin, această armă, mânându-i la băncile evreiești care sânt „patriotice maghiare“.

În ordine culturală, țăranul în rândul întâiu ține biserica și școala. El care dă birul său Statului străin, dă bir sufletului românesc și bir Dumnezeului Românilor. Și se bucură că poate s'o facă, întru alâta întru cât îl iartă nevoile lui. El știe că acelea sunt creațiunile lui și veghează, bine înarmat, spre apărarea lor. Școale secundare românești se ridică pe temeiul acestui învățământ primar. De învățământul superior, cerut

dăunăzi de studenți la Congresul din Iași, delă cine n'are urechi să audă așa ceva, nu poate fi nici-o nădejde: acest învățământ, menit să arate marile îndrumări pentru viață, îl va da tot acela pe care-l chema ieri săteanul român care a intrat în temniță pentru că de la el cerea dreptatea; îl va da „Craiul românesc“.

! jung însă aceste bănci, aceste școli, această organizare economică și culturală?

Nu, n'ajung.

Prin credite acordate fără socoteală, prin execuții făcute fără milă, sute de ogo-rașe românești trec, pe urma activității tri-umfătoare a băncilor, în mâni străine. Orice bancă lasă, pe urma dividendelor ce împarte, victime în drum. Și victimele în prosperi-tatea băncilor de dincolo, cu capital orășe-nesc, sunt cele mai deseori țărani români. Astfel nu se servește, în ordinea economică, marea chestie națională.

Veți fi auzit că în Banat sate întregi au ajuns a urâ legea strămoșească, a se

îngrozi de popa românească, ca de un fals om al lui Dumnezeu și că ei cântă, strânși prin șuri, prostește, imnuri de anabapțiști, de răsbotezați, de nazareni, că ei se apropie astfel, în afară de confesiunile creștine recunoscute, de dușmanii lor unguri.

Veți fi aflat că în mai multe decât un cerc românească locul de deputat pe care-l avuse un Român trece la un străin ori la un renegat. Și atunci presa românească se plânge, învinuiește, blastămă. Au trădat preoții, au trădat învățătorii! De ce au trădat preoții și învățătorii și de ce au trădat legea răsbotezații din Banat?

De ce, în sfârșit, întregi Ținuturi românești nu mai au astăzi decât conștiința deosebirii brutale între bogați și săraci, între cei cu drepturi și cei fără ele, de ce nu mai țin în seamă osebirile de neam pentru a-și iubi mai presus de orice neamul lor? De ce atâția țărani și încă mai mulți muncitori din orașe sunt câștigați pentru propaganda socialismului internațional, făcut

de străini, în limbă românească stricată, fără puțință de înțelegere pentru nevoile soartei neamului nostru? De ce se întâlnește, la ei ca și la noi, primejdia aceluiași internaționalism socialist, servit de aceiași străini și pentru aceleași scopuri străine?

Răspunsul e lesne de dat: din lipsă de solidaritate națională, acolo ca și aici.

Aici, între țeranul satelor, între muncitorul, meșteșugarul, negustorul român al orașelor, între frunțașii vieții sociale, economice, culturale, politice sânt prăpăstii adânci și negre ca iadul, pe care numai silințele conștiente ale unei generații întregi le-ar putea netezi, pentru ca o nouă viață să înceapă pe bază de sigură solidaritate românească, pentru ca, după ce de sus se vor da drepturile economice și politice firești, cu iubire, de jos să vie colaborarea, cu încredere.

Dincolo se aude din când în când — mai des de cât la noi —, vre-un deputat care vine între alegătorii săi, nu ca să se mai aleagă odată, ci ca să se sfătuiască îm-

preună, el adăugind lumini politice, ei îmbogățindu-i cunoștințele de realitate prin expunerea nevoilor și dorințelor lor, întărire și curaj. Însă numai prin acest schimb de vederi se creiază o adevărată viață politică. Numai de aici poate să rezulte organizarea și, deci, siguranța biruinței. Numai prin aceasta se pot ținea la o parte oamenii și ideile care lucrează împotriva neamului, căci la ei, ca și la noi, merge după ispita străinului acel care nu poate afla crezare, mângâiere și ajutor de la ai săi.

Și acei preoți, acei învățători n'ar vota cu candidatul unguresc dacă până la ei ar merge acel mare cuget de solidaritate națională, care-și ia de jos puterea și-și capătă de sus lumina.

Solidaritatea națională e deci întâia datorie față de chestia națională, chestia viitorului nostru ca neam. S'o întemeiem pe dreptate, s'o clădim cu iubire, s'o încununăm cu credințe și speranțe.

Astfel tot ce facem nu poate fi decât: vorbe mari și iluzii zădărnice.

Tradiția în politica Românilor de dincolo¹⁾

„Liga Culturală“ urmărește, cum se știe prin cultură, și scopuri politice, cari privesc mai ales pe Români din alte provincii. „Liga Culturală“ se ocupă de cultura Românilor de pretutindeni singurul lucru care nu se poate nimici din viața Românilor, și oricât „Liga Culturală“ ar avea în vedere această viață sufletească, natural că are o mare parte de interes pentru viața sufletească, natural că are o mare parte de interes pentru viața politică a Românilor cari se găsesc dincolo de granițele României. Prin urmare îmbrățișând

1) Conferință ținută la Focșani în 18 Iauarie 1910.

viața românească în totalitatea ei supt raportul cultural Liga Culturală va trebui să se ocupe din punctul său de vedere special de toate interesele vieții Românilor cari locuiesc supt stăpâniri străine, fie aceasta stăpânire cea austriacă dacă este vorba de Bucovina, fie cea rusească, când este vorba de Basarabia sau cea turcească, în ceia ce privește Macedonia. Astfel Liga Culturală își îndreaptă în chip firesc atenția spre problemele mari care privesc pe Românii neliberi, și de una din problemele acestea o să fie vorba în seara aceasta.

În timpurile din urmă, Românii de dincolo cei cari trăesc dincolo și cei cari, fiind aici, au legături cu ceilalți de dincolo și chiar cercurile românești de aici, — va să zică și Românii de dincolo, cari știu ce este la ei acasă, și noi când ne gândim, într'un chip atât de natural, la interesele Românilor ce se găsec peste hotare, au cu toții înaintea lor problema de orientare a politicei din Ungaria. Față de Românii din Ungaria,

înstrăinați de împrejurări grele, ne întrebăm toți : cu cine vor merge ? Sau ne mai întrebăm și altfel : au puteri suficiente pentru a nu ne adresa nici într'o parte nici într'alta spre a găsi aliați și, dacă trebuie să aibă aliați, aliații aceștia se cuvine să fie casa de Habsburg sau partidele politice ungurești ? Și atunci, mulți dintre bărbații politici români din Ungaria, și mulți dintre bărbații politici de la noi, cari se ocupă cu mai multă sau mai puțină competență și mai multă sau mai puțină chemare de problemele care privesc viața Românilor de aiurea, zic : Datoria Românilor din Ungaria este să meargă cât mai strâns uniți cu Casa de Habsburg, datoria Românilor din Ardeal și din Ungaria e, înainte de toate, să combată pe Unguri, sprijinind interesele Dinastiei.

Acum unora nu li se pare, aceasta foarte natural, și mărturisesc că eu sunt unul dintre aceștia. Îmi închipui că, dacă, ridicând de-atâtea ori două degete înaintea Împăratului, nu ne-am ales cu nimic, cele

două degete riscă să rămîie și de acum înainte ridicate înzădar. Însă anumite cercuri socotesc că noi, pentru motive politice, trebuie să fim uniți cu Dinastia de Habsburg și mai, ales, pentru un motiv politic întemeiat pe o veche tradiție. Ei zic: Dinastia de Habsburg a sprijinit totdeauna pe Romîni și-i va sprijini și de acum. Tradiția arată drumul spre viitor.

D-lor, ce vorbă mare și asta cu tradiția! Cîte și cîte revendicări, cîte și cîte dorinți, cîte și cîte aspirații ale unui neam se resolvă prin tradiție! Iată și aici la noi, cînd, acum cîteva luni de zile, începuse o agitație împotriva alianței noastre cu Austria și era vorba de prigonirile îndurate de frații noștri din Ungaria, pe cari Austria nu poate ori nu vrea să-i apere, căci de fapt nu-i apară. Și era vorba de convenția de comerț, de dorința unor proprietari cari credeau că putem exporta animale pe cari să nu le cumpere nimeni. Va să zică, cînd s'a

ridicat chestiunea aceasta, care e atât de importantă pentru noi, protestatorii, — căci a fost o mișcare generală, o mișcare pornită dintr'un simț de pagubă și o mișcare pornită dintr'un simț de mânie și primejdie, — ziceau : să înceteze pretenia aceasta cu pagubă, pe care nu o putem face a fi cu folos, sau să căutăm o alta pretenie cu folos. Și, cînd s'au rostit acestea, oameni prevăzători, oameni nespuse de cumiși au spus : noi ținem cu tradiția, noi trebuie să fim totdeauna legați cu Austro-Ungaria. Dar, ferească Dumnezeu, dacă această Austrie moare, atunci ce ne facem ? Cum rămîne tradiția ? Atunci trebuie să facem noi o altă Austrie ? ! (Aplauze, mare ilaritate).

Dar să vedem de care tradiție poate fi vorba, și de cînd datează, tradiția aceasta ? Căci o tradiție atât de puternică trebuie să fie și destul de veche.

Acum, după cîte știu eu Împăratul Traian nu a avut niciun fel de legătură cu Austria (Mare ilaritate) D-voastră vă aduce-

Ţi aminte că Ştefan-cel-Mare n'a avut nici o legătură cu Casa de Habsburg, pentru că pe vremea aceea nici nu era Casa de Habsburg stăpână în Ungaria. Ei, dar, zic anumite persoane, care Ţin cu ori ce preţ să iasă tradiţia, Ştefan-cel-Mare a stat în legătură cu Papa (ilaritate) şi o zic numai ca să iasă tradiţia. Mihai Viteazul adevărat. Dacă Mihai Viteazul a ajuns unde a ajuns — a ajuns prin puterea noastră şi prin voinţa Casei de Habsburg. Prin puterea noastră a ajuns la biruinţa de la Călugăreni, la înfrângerea desăvârşită a Turcilor, la luarea Ardealului şi a Moldovei, prin voinţa Casei de Habsburg a ajuns la pierderea de la Miraslău, apoi la biruinţa de la Goroslău — pentru alţii — şi a ajuns la uciderea lui în câmpia Turdei, pusă la cale de către Basta şi săvârşită de către oamenii lui pentru interesele casei de Habsburg (aplause repetate). Dacă aceasta e tradiţia, eu li foarte mulţumesc aşa tradiţie (aplause).

Matei Basarab, un om foarte cuminte,

care avea aliați în toate părțile — și, vedeți, este o deosebire între cumiția noastră cea veche și cumiția noastră cea nouă : cumiția noastră cea veche era de a ținea porți deschise, de a avea mîinile libere, cunoștința noastră cea nouă este să avem porțile închise în toate părțile și mîinile legate, — Matei Basarab, zic, a știut și drumul Vienei. Dar el n'ar fi cheltuit un ort și un ostaș numai pentru interesele Habsburgilor. celor mari și bogați, el, Domn de țară mică și săracă.

Aceasta ar fi deci tradiția de pretenie a noastră cu casa de Habsburg. Eu, tradiția nu prea o văd, iar timpurile mai nouă, amintirea împotrivirii Austriei la Unirea Principatelor e prea jignitoare ca să poată cuprinde într'însa vreun învățămînt de pretenie.

Dar se va zice : pe de-o parte noi nu avem în vedere Principatul Moldovei sau al Munteniei, noi avem în vedere România, iar pe de altă parte interesele de căpetenia ale

Românilor sînt astăzi în ceia ce privește soarta celor din Ardeal. Va să zică, în aceste domenii să căutăm tradiția.

Cine călătorește în Ardeal și vorbește cu cutare bătrîn, o să audă de la dînsul de un vis frumos pe care-l avea generația aceluia bătrîn, visul că vor trece, în 1866, dorobanții pentru desăvârșirea Unirii românești. Vra să zică, dacă Românii ardeleni doriau pe dorobanții români, unde e tradiția lor de credință față de Austria, unde e, în ce privește Statele, aceeași tradiție? Între Puterile cari au susținut venirea principelui Carol în România, după cît știu nu a fost Austria, și dacă a încercat cineva să zădărnicească încercările principelui care este regele nostru de astăzi, aceia este Austria. Dar se zice: nu umbla d-ta după lucruri prea vechi. Asta e tradiție mai nouă (ilaritate).

Să trecem la tradiția mai nouă, la epoca tratatului nostru de comerț cu Austria. Tratatul acesta de comerț n'a satisfăcut decît interesele Austriei. Firește când Austria își

face onoarea să încheie tratat, trebuie să primești și dumneata oarecare pagubă, pe care mai în urmă o vei acoperi. Împrejurările diplomatice legate cu războiul dela 1877 e o altă dovadă de pretenie din partea Austriei. Într'un anume moment, știți că Rușii, bunii noștri aliați ne-au strâns cam muscălește de gât; știți că ni-au luat județele din Sudul Basarabiei. Atunci noi am umblat după sprijin în Europa, la toate puterile mari ale Europei. S'au adresat diplomații noștri, bărbații noștri politici de pe atunci, s'au adresat și la Viena. Dar în momentul acela Viena era ocupată cu digestiunea Bosniei și Herțegovinei, pe care acum a înghițit-o cu totul. (Aplause)

Să venim mai aproape, la anii 1880. În anii 1880, cum a spus d-l Carp, când invita pe Români să fie mai buni supuși ai Austriei, mai buni supuși ai Ungariei, în aceeași ședință d-sa zicea, cu o mândrie foarte îndreptățită, că a salvat interesele României în chestia Dunării. Este o nouă con-

trazicere, dar-asta se întâmplă adesea unui bărbat politic cu un program prea larg. Dar chestia Dunării înseamnă chestia deschisă de către ambiția Austriei de a stăpâni Dunărea-de-jos? Putem zice: de drept și de fapt a noastră. Fără a spune, ca un anume domn deputat, că noi avem juridic Dunărea până în malul bulgăresc. Și așa fi fost foarte bucuros, dar în cazul acesta întreb: Ce te făceai dacă un Bulgar zvârlia o coajă de portocală în Dunăre? În cazul acesta Bulgarul ar fi zvârlit coaja de portocală fără să plătească vamă. (Ilaritate.) Era și încălcare de teritoriu străin, și un caz de războiu.

Vra să zică Austria umblă să dobândească deplina stăpânire a Dunării în dauna intereselor noastre. Vă puteți închipui ce am fi fost noi dacă Dunărea ar fi fost transformată într'o apă internațională cu Austria ca jandarm? Așa dar, deoarece Austria a făcut lucrurile acestea, tradiția nu este așa de veche, ci puțințel mai nouă. (Aplause, ilaritate).

Acum, iată că au venit inginerii unguri și au deschis Porțile Dunării. Și Ungurii aveau o mare dorință într'un anumit moment să trimeată comisari de navigație ungurești până în Severin. Bine, dar aceasta o doriau Ungurii, iar Austria nu, și e vorbă de tradiția preteniei noastre cu Austria. Așa e; dar nu trebuie să uităm că Austria are un copil zburdalnic ca Ungaria, pe care nu poate să-l țână în frâu!

Prin urmare, cum vedeți, tradiția nu datează nici de pe la '66; nici de pe la '77, nici de pe la 1880, ci cam de pe timpul vizitei unor arhiduci la Sinaia (ilaritate), cam de pe atunci. Să mi se dea voie să mă îndoiesc de niște tradiții, cam de pe atunci. Să mi se dea voie să mă îndoiesc de niște tradiții, care în anul 1910 ar împlini cam vre'o 10—20 de ani. (aplause îndelung repetate.) Dar să zicem: dacă Împăratul, cu toată tradiția noastră de prietenie, nu poate ținea în frâu pe Unguri, dacă Împăratul ne jertfește pe noi? Cineva ar

zice: nu se poate! Să zicem și noi că nu se poate, pentru că prea s'a putut de atâtea ori (ilaritate, aplause).

Dar tradiția face destule și Românilor de dincolo. Consistorul românesc a constatat că, după privilegiile Bisericii românești de dincolo, care e ortodoxă, dar e, înaintea de toate, românească, care are limba românească în cărțile ei sfinte, care are limba românească în serviciile ei, în corespondența ei administrativă, a constatat că noi nu putem primi limba ungurească în învățătura adevărilor bisericești și în rugăciuni.

Și totuși ministrul unguresc de Culte cerea ca și catehismul și rugăciunile să se predea în școlile de Stat ungurește. Atunci Românii s'a adresat Împăratului, și Împăratul a găsit că ministrul a avut dreptate, și secretariul ministrului de Culte a comunicat hotărârea prea-înnaltă de sfărâmare a hotărârii Sinodului într'o formă potrivită cu apucăturile nației sale.

Acum, când te bat Ungurii, te doare, dar nu te mai mâinii, pentru că te-ai deprins să nu te mai mâinii; dar, când vezi că te bat cu mâna Împăratului, atunci nu poți să nu te mâinii. Deci înțelegeți și adevărul acesta: că interesele neamului românesc de dincolo sunt nedeslipite de interesle Casei de Habsburg.

Dar să vedem de când și la ei cu tradiția aceasta? Să cercetăm nu lucrurile, nu vorbele, faptele, nu închipuirile, realitatea, nu teoriile. Se zice: de când putem cugeta la trecutul neamului nostru, unde a fost gândul Casei de Habsburg, acolo au fost și interesele Românilor. Numai câte o întrebare: mă rog, națiunea aceasta românească de dincolo, cam cât e de veche? Pentru că, vedeți una e să trăiască un popor într'o țară și alta e să reprezinte o conștiință națională, o națiune politică. Dacă e vorba că noi am fost în totdeauna strâns uniți cu Casa de Habsburg, ar urma că această nație românească de dincolo să aibe o mare vechime.

În timpurile cele mai vechi, în Ardeal erau o mulțime de națiuni politice. Națiune politică însemna pe vremea aceea un număr de oameni bucurându-se de anumite drepturi pe baza unor anumite privilegii, scrise, pecetluite și păstrate în arhive; și nu însemna o grupă de oameni cari vorbesc aceeași limbă. Era în Ardeal națiunea ungurească, care cuprindea pe Ungurii privilegiați, era națiunea șăsească, care cuprindea pe Sașii privilegiați, era națiunea săcuiască care cuprindea pe Secuții privilegiați și nu era națiune românească, căci nu erau Români privilegiați. Uite, vrea să zică, în timpurile privilegiului, trăiau trei națiuni, și nici o națiune românească.

Când Românii de dincolo au intrat, împreună cu tot Ardealul, sub stăpânirea Casei de Habsburg, dorința lor era, bine înțeles, să scape de apăsarea ungurească. De mult doriseră pe Împărat, și acum se găseau doar sub un Împărat, și Românii, după tradiția lor împărătească, aveau tot dreptul să

se bucure. Dar Împăratul a zis : uite, vă voi trimete pe Iesuiții miei; întâiu faceți-vă catolici. Au venit Iesuiții și au făcut propagandă, și Români au zis : Poate să parceadă Sfântul Duh și de la Tatăl, și să parceadă și de la Fiul, — ei, ce are să fie? (ilaritate) Bine, dar să primești și Purgatoriul. — Fie și Purgatoriul; parcă multă lume se duce la Raiu? Cea mai multă lume se știe unde se duce (aplause ilaritate) și nu mai trebuie să treacă prin Purgatoriu. Să primim deci și Purgatoriul. Chestia aceasta interesează așa de puțin pe Români, încât nici nu i-au zis măcar pe românește.

Intrebați pe cine-va care e Român unit: Bade Ioane, ce este Purgatoriul? Dar, dracul știe ce-o mai fi!... Și badea Ioan nu mai crede în Purgatoriu, fiindcă nu știe ce-o să iasă și de-acolo. Apoi li s'a mai zis: Știi ce, hai să credeți și în Papa, și lăsați pe Patriarhul de la Răsărit. Și li era așa de puțin drag unul, încât l-au recunoscut pe cellalt: doi arhieri mari cari stau

departe, departe. Va să zică, s'au prezentat iesuiții și au zis: primiți cele patru puncte! Dacă primim cele patru puncte, d-voastră ne faceți națiune, adecă ni dați aceleași drepturi pe cari le au Ungurii, Sașii și Secuții? Oamenii se rugau deci să fie și ei națiune pentru cele patru puncte! Tot un fel de târguială politică, tot așa de sinceră ca aceia pe care o face, patriotic, ba chiar național, o poporație numeroasă de la noi, care ni cere cu stăruință să o împământe-nim (aplause.) Și li s'a spus: Drepturi, fără îndoială, uite vă dăm și diplomă. Astfel unii au rămas ca mai înainte, iar alții au primit cele patru puncte, și tot n'au ajuns națiune.

Atunci vestitul Klein, fostul Micu — acesta e iarăși o binefacere a Casei de Habsburg: în loc de Micu i-au zis Klein, și încă și baron — Micu acesta, care, oricât ar fi fost de Klein și de baron, era totuși Român, s'a îndreptat spre Viena și-a zis: Măria Ta, ne faci națiune? Impăratul zicea:

toată iubirea mea e pentru d-voastră, dar, vezi, Ungurii, ăștia nu mă lasă în pace; împăcați-vă d-voastră cu ei. — Dar Ungurii nu vor, Ungurii sunt răi! Și Curtea din Viena suspina: Da, un neam foarte păcătos; nici noi nu știm cum să-i găsim ac de cojoc!

Și mă rog, la ce am ajuns dacă trebuie să ne descărcăm tot cu Ungurii? Atunci Vlădica s'a dus la Papa, și Papa i-a spus, mângâitor: Îți dăm o chilie în apropiere de sfintele locuri și, dacă-i muri, vei putea să fii îngropat în apropiere de dânsule (Ilaritate) Dacă se poate vedea *altfel* această tragedie, atunci natural că se poate trage altă concluzie, dar eu nu pot să să-mi închipui cum se poate vedea *altfel* această tragedie.

Și au trecut o sută de ani de la unirea Românilor cu Biserica din Roma și Românii s'au întors înapoi, în mare parte, la credința cea veche. Acum Austria vorbea iarăși. Să rămâneți în credința cea nouă că *altfel* o să vă trimitem cătanele și-o să trăiască pe spinarea voastră, o să vă bată copiii

voștri — ei, și câte mai face o cătină când a intrat în sat străin! (Ilaritate) S'au spăimântat unii, alții nu s'au spăimântat însă, și s'au întors la credința cea veche. Au trecut cătanele, bisericile noastre neunite au durat și mai departe, neamul nostru a rămas din aceasta pricină a Casei de Habsburg sărâmat în două. Să nu mai vorbim azi de raiu și de purgatoriu, de toate celelalte, fiindcă acestea sunt lucruri care sunt și nu le putem înlătura, și fiindcă neamul nostru are cu totul altceva de descurcat decât cele patru puncte. Dar națiunea a rămas săracă, și săracii rămân fără drepturi, și fără drepturi au rămas. Dar în loc să aibă toți Românii legea lor, aveau acum unii dintre ei o alta, și aceasta era poate un avantajiu!

A venit Împăratul Iosif al II-lea. Zic unii: Nu putem spune câtă bunăvoință ni-a arătat Împăratul Iosif al II-lea, cea mai mare mulțămire a lui era să-i vorbească cineva despre traiul nostru, despre nevoile noastre. Te miri ce i-a venit Împăratului din veacul

al XVIII-lea să se prăpădească de dragoste pentru însemnatul neam românesc
Domnilor, dar nu a avut niciodată Împăratul Iosif al II-lea iubire deosebită pentru neamul românesc. Împăratul Iosif avea dorința ca, în țara lui să se găsească numai oameni luminați și cetiți, și a dat școli pentru Români, cum a dat școli pentru Unguri, cum a dat școli pentru toți locuitorii din țara lui.

Dar pe vremea lui Iosif s'au ridicat Horia și cealalți: au omorât, au ars castelele ungurești, grozăvii s'au făcut de-o parte și grozăvii s'au făcut și de partea cealaltă. Ei, Români, arătau răvașe, pe care Ungurii nu le puteau ceti, și spuneau că răvașele erau de la Viena. Dar, oricât striga de tare națiunea noastră, nu s'a auzit la Viena. Iar când au strigat și Ungurii, numai puținel, căci îi ardea Horia la tălpi, numai decât s'a auzit la Viena. Și atunci Horia a fost frânt pe roată.

Prin urmare, când din mijlocul neamului românesc, căruia, îi trebuiau abece-

dare, gramatici, aritmetici, și căruia, odată ce i se dau toate - acestea și odată ce avea regulamente de la Împărat pentru ca să știe cum să îngrijească de vite și cum să lucreze pământul, nu-i mai trebuia nimic, când, deci, din mijlocul neamului românesc se ridică un Horia, *vorbind*, de sigur ca trebuia pedepsit.

Dar națiunea românească nu se mulțămia numai cu acestea; odată ce națiunea aceasta vorbia, ea a vorbit așa cum vorbește o națiune, un popor fără cultură, Atunci venită cătanele și-l prinseră pe Horia pentru moartea pe roată. Căci, ce și-au zis dînșii? E bine ca Valahul, care ține și apără Împărăția, să știe și carte: o să știe carte: o să știe carte, o s'o ție și apere încă mai bine. Dar să nu ridice nasul spre independența politică, pentru că astfel o să-și rupă capul, și tocmai acolo, în Alba-Iulia, unde odinioară s'a dezvoltat cea mai zguduitoare

tragedie politică a neamului său. Prin urmare, vedeți, până acum ne-am umplut, vorba Românului, de bodaproste !

S'a strecurat, domnilor, altă jumătate de veac, după veacul care se strecurase, și în 1848 se ridică Ungurii, și Casa de Habsburg se clatină. Împăratul e mazilit de răscoală. Românii au o superstiție cu Împăratul. Pe Dumnezeu nu și-l închipuie altfel decât ca pe un Împărat bătrîn, fără coroană, cu aureola pe care nu o au totdeauna cei cari au coroană ; fără lingușitori, fără paznici, dând dreptate fără să recomande chestia domnului ministru respectiv — așa își închipuie Românul pe Dumnezeu. Dacă vor Ungurii să dărîme pe Împărat, e tot așa ca și când ar voi să iea piatra și să azvîrle în Dumnezeu. Prin urmare, care era datoria Românilor ? Datoria Românilor era să apere pe Împărat. Dar cu ce preț ? Nu se discută când e vorba să aperi drepturile Împăratului.

Cărturarii însă, au stat și au făcut altă socoteală : Să nu mai pierdem prilejul acesta ;

ei n'o să se mai întoarcă în istoria neamului românesc. Și atunci Bărnuz a vorbit în Câmpia de la Blaj și a proclamat revoluționar existența națiunii românești în Ardeal.

Credeți dumneavoastră că Viena s'a grăbit să recunoască declarația noastră de neatârnare? Și noi am sângerat, și zeci de mii de vieți românești au perit pentru ca și astăzi Casa de Austria să stăpânească Ardealul și Ungaria.

Nu-i vorbă că Austria a căutat să răsplătească *individual*, prea-îndurător pe acei cari i-au adus servicii. Decât Românii nu se puteau mulțami cu modul în care Casa de Austria căuta să-i răsplătească unul câte unul. Așa era un oarecare Avram Iancu, căruia îi mai ziseseră și Craiul munților și care adusese mari servicii Casei de Austria. Pe Avram Iancu nu l-au uitat dumnealor. L-au decorat. D-lor, Grecii și alte națiuni se prăpădesc când văd o decorație. Noi, nu prea, și Avram Iancu a zis: *Neamul meu are o pagubă, neamului meu dă-i despă-*

gubire pentru ce i-a ars și i-a perit la 1848. Și, atunci, dacă au văzut că-i obraznic, l-au băgat în temniță. Și s'a găsit între cei cari-l păziau unul care a lovit cu palma pe obrazul aceluia care servise în 1848 pe Împăratul.

Vra să zică la 1848 „aceasta“ am câștigat. Și am rămas, ce? Un factor politic cu totul neatârnat, sprijinit de împăratul? Nu. Cât a durat absolutismul, Împăratul a spus: acum vă voi da Mitropolie, acum vă voi da școli, aveți dreptul să scoateți gazete, dar să nu le scoateți până nu le arătați cenzorului, căci censorul e reprezentantul intereselor Monarhiei. Vedeți, școală vă dăm, cărți vă dăm, — vă dăm, iarăși, geografii, aritmetici și abecedare, dar să nu cumva să vedeți în viitorul națiunii voastre ceva care să poată jigni interesele Dinastiei mele, fiindcă atunci lucrăm cu voi cum lucrăm cu Ungurii învinși.

Și, într'o bună dimineață, când s'au mișcat Ungurii, atunci am primit, — ca o

surprindere fericită, — am primit dualismul de astăzi. Se împărția Monarhia în două părți, de-o parte Austria, de altă parte Ungaria. Și Românii strigară cu durere: Bine, Măria Ta, cum ne lași supt Unguri? Cum rămânem noi? Dar la '48 ne-am dușmănit cu ei de moarte; ei au vărsat sângele nostru, noi am vărsat sângele lor, noi uităm sângele nostru, dar ei nu uită sângele lor. Cum ne închizi în Crăia ungurească cea nouă? — Nu, zice, că nu se putea altfel, că Ungurii sânt o nație nebună. — Bine, astă este un adevăr, că ei, fiind puțini, nu pot decât sau să moară, sau să innebunească, numai să existe (mare ilaritate). Dar nu era ăsta lucrul de căpetenie pentru noi, ci lucrul de căpetenie era pentru noi starea cea nouă în care ne găsim și care era tot atât de rea sau poate mai rea decât starea cea veche.

Și atunci fruntașii naționalității române, bărbații politici de dincolo au zis: să urmăm de-acum înnainte o politică de pasivism. Și a trecut o mulțime de vreme și au văzut

că nici cu pasivismul nu merge. Prin urmare cu activismul vechiu nu merge, cu pasivismul nici atât. Atunci au pornit-o Românii cu activismul cel nou, și iar au început Ungurii cu „du-te la România“. Și au trecut câțiva ani de zile de când a început activismul, și cauza românească nu a câștigat nimic.

Viena nu vedea toate astea? Ba vedea, dar Viena nu reprezintă cauza românească în Transilvania și Ungaria, cum nu reprezintă în Austria cauza boemă, ori cea italiană. Viena urmărește interesele ei.

Dar în care caz interesele Dinastiei de Habsburg ar ajunge în concordanță cu interesele neamului nostru? Atunci când noi am deveni prin munca noastră un neam puternic, atunci când noi am deveni prin propriile noastre puteri un factor politic însemnat. Încât, de dragul nostru, Împăratul nu poate să facă niciodată nimic; el nu reprezintă

decât interesele-i proprii, ale lui și ale familiei lui. Atunci noi i-am fi cei mai dragi, când am fi cei mai neîmpăcați; atunci ar ajunge Împăratul, pentru ca să scape interesele neamului său, să țină cu noi. Altfel, e ca și cum ar avea cineva un scaun stricat, căruia i-ar lipsi un picior și ar fi puțin crăpat, și ar pofti pe cine șade cât de cât pe alt scaun, solid, să treacă pe al lui, pentru a cădea la pământ cu dânsul!

Deci, d-lor, chestiunea nu se mai prezintă supt raportul necesității alianței noastre cu Casa de Austria. Argumentul tradițional nu-l veți crede, căci, vedeți, când noi n'am fost niciodată un factor politic însemnat, unde voiți d-voastră să fie tradițiunea noastră de alipire la Casa de Austria? Dar Românii de dincolo nu au și ei alte tradițiuni?

Domnilor, ei au două tradițiuni. Sânt unii cari spun: să părăsim tot rostul trecutului, să facem politică mare, însă cu represintanții noștri laici, iar Vlădicii noștri să-i

înlăturăm. Cei cari spun așa, vorbesc de tradițiune în alianța noastră cu Casa de Austria, dar uită de tradiție și iată numai care era această tradiție.

Viața Românilor de dincolo era, înna-
inte de toate, o viață de sat; satele erau
conduse de preoții. Preoți aceștia aveau în
fruntea lor pe Vlădici. Tot ce s'a făcut în
Ungaria spre binele nostru, cultural, social
și politic, s'a făcut numai prin preoți și
Vlădici. Vedeți, ca națiune nu ne recunoaște
nimeni în Ungaria și în Ardeal. De atâta
vreme ne-am încercat noi, dar Ungurii nu
vor să ne recunoască nici supt raportul et-
nografic. Ei zic: Români sânt cei cari trăesc
în România. Acest lucru poate că l-au auzit
mulți dintre d-voastră, cari veți fi călătorit
și prin Ardeal, fie că l-ați auzit din gura
Ungurilor, fie că l-ați auzit din gura Ungu-
rilor jidovești, cari sânt cu mult mai răi.
(Aplause). „Români nici nu sânt în Ungaria.“

Nici măcar nu vor să ne recunoască

supt raportul istoric. Dar cine a apărat Ungaria de Turci? — Ungurii. — Dar Ungurii aceștia nu aveau poate căciuli în cap? Ungurii aceștia nu mâncau cumva mămăligă? — Ei, mâncau, dar pentru că așa li plăcea lor. Dar lancu-Vodă acela, Hunyady al vostru, nu cumva era un Valah? — Îi zice așa dar, fiindcă „Valah“ e o vorbă proastă, nu era Valah. — Când se deschide vre-o discuție, li se zice: numai buzele d-voastră sunt valahe, încolo d-voastră sînteți Unguri. Ba vine vre-un inspector la școală, și poate să zică băiatul altceva decît că e Ungur? altfel ar fi vai de învățătorul care li-a dat o creștere așa de proastă. La noi, dacă merge cineva într'o școală din Dobrogea și întrebă pe un copil: ce ești tu? — Turc. — Turc să fii. Dar tu? — Bulgar. — Bine, să fii Bulgar. Dar tu? — Grec — Bine, poți să fii Grec; noi nu rîvnim nici la limba, nici la nasul tău grecesc. Sîntem destui, Români!

Atunci, ce represintă noi în Ungaria? Știm și ar trebui s'o zicem mai tare, că a-

ici, în România, singura cultură ce se poate admite e cultura românească, dar, vedeți, acolo, în Ungaria, este cu totul altceva. Pe ceilalți un vânt i-a adus și un vânt îi va duce. Ungurii sunt cuceritorii veniți mai târziu pentru a mânca roadele culese de alții. Totdeauna ei au fost magnați leneși sus și noi am fost harnicii muncitori de jos. Și, când lucrul e așa, nu poți să tăgăduiești că acela care e mai vechiu decât tine, — și mai isteț decât tine, — nu are drept la cultura lui proprie, că, deci, cultura lui nu are dreptul să se afirme.

Care e însă lucrul de care ei nu se pot atinge cu niciun preț? Acel lucru e Biserica noastră. Biserica noastră se razimă pe privilegiile împărătești, și, când vine cineva cu teorii de astea, că să mai lăsăm Biserica, să ieșim în câmp liber și să ne luptăm ca oamenii politici, aceia nu știu ce vorbesc. Căci în existența acestei Biserici e munca unui lung șir de generații de preoți români. Și ca operă a noastră, ca operă a vredniciei

și solidarității noastre naționale, trebuie s'o păstrăm ca pe cel mai sigur mijloc de apărare al neamului nostru. Se zice : nu vedeți pe Vlădicii noștri ? Și se citează atâtea cazuri în care, cine știe cum, ei se lasă mai ușor cu Ungurii. Îi poștește la inaugurarea statuii lui Kossuth Lajos din Arad. Kossuth Lajos a fost pentru ei așa cum a fost, dar pe noi ce ne privește ? Nu, că Kossuth Lajos a fost așa și a fost pe dincolo. Îi privește. — Asta e Kossuth Lajos ? Îmi pare bine ! (Ilaritate) Pe mine nu mă privește Kossuth Lajos. — Și-i zice Vlădicăi : părinte, să poștești la inaugurare ; te așezăm între Excelența Sa cutare și între Excelența Sa cutare. Și, atunci, biietul om, (episcopul Ioan Pap din Arad) cesăzică ? De, se întâlnește munte cu munte, dar încă om cu om (mare ritare). Și se duce, și stă și privește și el la Kossuth Lajos, iar Kossuth Lajos privește departe către idealul unghuresc. (Vii aplause, îndelung repetate.) Și pe urmă vine tineretul, și mai aruncă câteva pietre, în geamurile Vlădicăi, -ei, cum tineretul ! Așa, contra

unuia se aduce un cas, contra altuia se aduce alt cas. Numai cât, vedeți, dacă la noi, aici, zice cineva ceva, cu dreptate sau fără dreptate, despre un Vlădică, apoi poți să-l întrebi de ce l-ați votat pe Vlădica ăsta cu pricina? Și cam același lucru se poate spune dincolo. Apoi, bine, Vlădicii îi trimite ministrul unguresc? Nu, îi trimet Românii. De ce nu l-ați ales pe strălucitul Augustin Bunea? Prin urmare Biserica nu se poate atinge în drepturile ei tradiționale prin lipsa de vrednicie a cutăruia sau a cutăruia (aplause entusiaste).

Domnilor, aceasta este *una* din tradiții. Biserica, viața noastră în toate e legată de Biserică, pe care ființa noastră, acolo, o condiționează. O alta e următoarea: cercetați tot trecutul Românilor de dincolo; niciodată nu veți vedea socotindu-se Carpații ca un hotar. Totdeauna ei au socotit ca Țară Românească de-opotrivă și Ardealul ca și țările noastre. Și pentru aceasta Ar-

dealul a păstrat și până astăzi caracterul de
Țară Românească.

Acum, o parte din tineretul care învață
la Pesta are a face, nu cu noi din Regat,
ci cu Ungurii și socotește că Ungurii trebuie
puși în cunoștință de cauză în ce privește
interesele noastre naționale, care sunt legi-
time, și că Ungurii trebuie să înțeleagă și ei
lucrul acesta. La un moment dat, Ungurii au
să se facă oameni, și au să înțeleagă un lucru
pe care nu-l-au înțeles până acum. Foarte frumos
lucru, numai, știți, este tocmai ca în povestea
aceia cu tăierea capului prin persuasiune.
Dacă se găsesc atâția cari să moară pe
câmpul de luptă, de ce nu primești dumneata
să fii ghilotinat în folosul societății? Nu-i
cine știe ce lucru mare pentru cineva care
se sacrifică pentru societate. Uite, îți făgă-
duim un discurs funebru, îți făgăduim o
statuie, îți făgăduim câte și mai câte, fiindcă
ai primit să-ți dai capul prin persuasiune.
Ei bine, d-lor, cam așa rol voim noi să joace
Ungurii. De ce sunteți d-voastră, Ungurii, așa?
Nu înțelegeți d-voastră că noi și Casa de

Austria ne încurcăm de d-voastră ? Și atunci, nu e bine să primiți tăierea capului prin persuasiune ? Hotărâți-vă și d-voastră odată, faceți plăcere lumii, și dispăreți. (Mare ilaritate.) Cam așa ni cântă și unii oameni aici : Ei, ce tot cu drepturile d-voastră, ce tot cu interesele d-voastră ? Dar fiți oameni cum se cade, căci au venit timpuri moderne ! Ce tot d-voastră cu șapte miniștri și niciunul dintre ai noștri ? Ce, să aveți d-voastră numai primari de ai d-voastră, și noi niciunul de ai noștri în satele locuite numai de Români ? Ce, să aveți d-voastră numai generalii d-voastră, și noi să n'avem niciun general cu perciuni (mare ilaritate, aplause) ! Iată, așa e și cu Ungurii. Li spui orice într'o privință, ei nu vor, și tot așa e și cu noi. Uite, e ceva în sufletul nostru care nu ne lasă nici morți. (Mare ilaritate) E ceva instinctiv, care nu se poate birui.

Prin urmare, cei cari se uită la Pesta și zic : de acolo o să vie mântuirea, greșesc ca și cei cari se uită la Viena, așteptând

mântuirea dintr'acolo. Căci trebuie să ni punem o întrebare : dar dacă Ungurii bat și pe Împăratul ? Se poate întâmpla și asta ! Căci Împăratul ce e ? Iar noi, om fi mai mulți decât Ungurii, dar „noi“ nu sântem deprinși a stăpâni pe Unguri, ci Ungurii pe noi. Noi nu avem miniștri naționali românești și Ungurii au miniștri naționali ungurești ; noi nu avem cultură oficială românească și Ungurii au cultură oficială ungurească ; noi nu avem administrație curat românească și Ungurii au administrație ungurească.

Prin urmare să nu se mai uite Românii de dincolo tot către Pesta și tot către Viena, ci ar face mai bine să învie tradiția de odinioară a Românilor. Tradiția aceasta era : ochi au Românii de dincolo pentru cei de dincoace ? Cum adecă : ochi ? Să cheme Românii de dincolo pe cei de dincoace ? De s'ar. putea ! E vorba însă de altceva. De întreținerea unei comunități sufletești între Românii de dincoace și Românii de dincolo,

și, mai ales, de a se înțelege că *acesta* este izvorul puternic de viață și pentru Românii de dincoace, și pentru cei de dincolo. (Ap-lause entusiaste, îndelung repetate.) Viitorul Românilor de dincolo nu poate să plece decât din puterea lor, și puterea lor nu poate să plece decât din conștiința lor și conștiința lor decât din cultura noastră.

Și în vremea de demult așa făceau Ardelenii, și înainte de Mihai Viteazul și după. Ardelenii, s'o spunem drept, nici n'au prea plâns după Mihai Viteazul, nici nu l-au prea înțeles. Românii de dincolo, când au văzut oaste românească, și-au zis: acum ni-a venit timpul să scăpăm de Unguri, și dacă ai noștri de dincolo nu s'au putut ridica, la porunca lui Mihai, om politic, diplomat —, n'au plâns mult pemormântul lui. Dar și după Mihai Viteazul în Țara-Românească ei au văzut izvorul vieții lor sufletești. Doar el întărise legătura prin ridicarea, la Bălgrad, la Alba-Iulia, a unui Scaun de Mitropolit în legătură cu Târgoviștea lui! Vezi cum plecau Vlădicii aleși și numiți din

Ardeal și se coborau pe plaiurile Munteniei, și se duceau la Târgoviște sau la București, și apoi se întorceau înapoi hirotonisiți și cu mirul credinței în neam. Se întorcea cu desagii plini de cărți bisericești, — singurele ce erau. Și, nu numai atât, dar după dâșii mergeau alții, și chiar dintre țărani. Uite, să trimetem pe badea cutare, să ne aducă cărți bisericești. Și pleca badea cutare, cu bani mulți și plătea pe cărți cât nu făceau, și, după aceia, rugă pe cineva care sciea frumos să însemne pe scoartă că Evanghelia ori Psaltirea aceasta s'a cumpărat de cutare cu banii cutăruia și cutăruia. Și Dumnezeu știe cum se întorcea omul cu cărțile! Se putea să-l prindă, și une ori atâta îi era de ajuns! Dar nici nu se putea bucurie mai mare, decât atunci când se întorcea cu acele cărți cumpărate din bani munciți, pentru ca să fie spre amintirea celor ce au chituit pentru lauda lui Dumnezeu în româ este.

Și a venit o clipă când, în fiecare sat

de dincolo, stăteau cătanele și trimiteau toată lumea la biserica unită a Împăratului, și când se anunța pretutindeni că trecerea munților va fi pedepsită cu cea din urmă asprime. Cu toate acestea, și în acele împrejurări, totuși treceau munții, prin pasurile cele mai ascunse, preoții după hirotonire și țărani după carte. Ce prigonire îi aștepta? Acum, asta era altă socoteală, dar preoții nu se simțiau preoți adevărați decât când erau făcuți preoți aici. Și, iarăși, țărani căutau să cumpere cărți de aici, cărți cu „eresuri“ ortodoxe, pentru că ei credeau că aici e cartea sfântă cea adevărată.

Toate acestea alcătuiesc o adevărată tradiție pentru noi. În Biserica lor să stea Românii de dincolo: în această Biserică se găsește cultura lor. Și cultura lor e cultura noastră. Ea face ca viața lor și viața noastră una să fie. Și atunci aceste baze culturale, păstrând mereu comunitatea cu cei de pe plaiurile liberei României, ei pot să aibă o

activitate politică *reală* întru smulgerea drepturilor naționale depline pentru ai noștri, toți, cari trăiesc pe plaiurile Ardealului. Atunci o viață națională, izvorâtă din cultura națională, va avea de o mie de ori mai mare preț decât îndreptățirea națională căpătată prin cerșire la pragurile prea-înalte. (Aplause prelungite, îndelung repătate.)

Cele din urmă evenimente din viața neamului. ¹⁾

Trebuie să încep întâiu mulțămind și în numele comitetului central al „Ligei“ și, cred, și în numele d-voastră, persoanelor care au avut bunăvoință a ne ajuta. În țara aceasta se pot face atît de rare ori lucruri bune cu plată, încît este cu totul extraordinar să se poată face lucruri atît de minunate fără nici o plată. Aceasta dovedește că în lumea care urmărește activitatea „Ligei“ s'a înjghebat această credință că facem atîta cît ne ajută puterile noastre. Am dori să fie mari, sînt numai atîtea. Dacă, prețuind buna noastră voință, se găsesc forțe de întâia mână din arta românească care binevoiesc a

¹⁾ Conferință ținută la Ateneul din București, în Ianuar. 1910.

sprijini „Liga“, noi n'avem cuvinte pentru a li mulțami în de ajuns.

Al doilea lucru care trebuie spus înainte de a intra în tratarea subiectului conferinței, este arătarea rostului acestei adunări a membrilor „Ligei“. Fiindcă, dacă o parte a publicului a binevoit să ne ajute și a venit și a contribuit cu banul său la succesul acestei serbări, cea mai mare parte dintre persoanele care asistă la această serbare sânt membrii ai „Ligei“. Serbarea, prin urmare, se face înainte de toate în vederea membrilor „Ligei“, din dorința membrilor „Ligei“, de a se aduna odată pe o lună pentru a asculta lucrurile care-i privesc, scopurile de căpetenie ale instituției noastre.

Se petrec în fiecare zi lucruri care privesc chestiunea românească. Lucrurile acestea se notează în ziare, întru cât ziarele nu sânt ocupate cu altele. În dezvoltarea evenimentelor de fiecare zi se fixează deci fapte și mari și mici, fără să fie puțința de de a le grada și fără să fie puțință totdeauna.

una de a le interpreta. Faptele care privesc chestiunea românească nu sânt dintre evenimentele care ni pot să ni scape din ochi fără să fi fost gradate și fără să fi fost interpretate. Va să zică, noi avem nevoie de a le așeza cum trebuie, de a le cumpăni cum trebuie cumpănite, de a le judeca cum trebuie judecate și de a li da acea tălmăcire care să crească în sufletele noastre, după fiecare fasă din dezvoltarea chestiei românești, sau încrederea în noi sau sentimentul datoriei pe care o avem de a drege răul ce se poate găsi și în cadrul chestiei naționale.

Prin urmare, d-lor acesta e scopul adunării noastre din fiecare lună: să ne amintim ceia ce s'a petrecut în chestia națională de la ultima noastră adunare până la aceia în care am venit din nou pentru a cerceta chestiile pe apărarea și deslușirea cărora se razimă chiar rostul „Ligei Culturale“.

Ultima oară când membrii „Ligei“ au fost, solemn, împreună, este acea zi din toamnă trecută când am comemorat pe Șaguna

când s'a comemorat aici și s'a comemorat aproape pretutindeni și când, fără a se lua înțelegere între unii și alții, comemorarea s'a făcut în același spirit. Și acesta este lucrul mare și minunat al acestei comemorări: că, fără a lua înțelegere oamenii între dânșii, fără a spune: vom vorbi de el în cutare sens, îl vom înțelege în cutare înfățișare a lui, vom alege din personalitate lui bogată cutare elemente, vom trage din viața lui plină de fapte cutare învățături, în toate locurile unde s'a comemorat Șaguna, aceleași au fost învățămintele, aceeași a fost judecata, aceleași părți din acea personalitate bogată au fost alese și în București și în celelalte orașe românești, și în orașele și satele din Ardeal, oriunde Românii și-au adus aminte de unul din cei mai mari Români ai epocii încheiate, pentru ca din această aducere a-minte să scoatem elemente folositoare pentru prezent și elementele pe care se poate răzima dezvoltarea viitorului nostru (aplause.)

Va să zică, d-lor, la comemorarea lui

Şaguna nu s'au mai adunat membrii „Ligei Culturale“ în aceasta Capitală a României care cuprinde destui membri ai „Ligei“, dar care ar putea cuprinde de mii de ori mai mulţi. De atunci nu s'au adunat membrii din Bucureşti ai Ligei Culturale pentru a vorbi de chestia naţională. Şi, când ne adunăm astăzi, de oare ce precedentă adunare a noastră n'a fost consacrată chestiei naţionale în întregirea ei, ci numai comemorării lui Şaguna, adunarea din această seară se poate considera ca întâia adunare convocată de comitetul central al membrilor „Ligei“, cari trebuie să se gândească la chestia naţională în întregirea ei. Natural că vom îmbrăţişa mai multe evenimente, că vom vorbi de mai multe personalităţi decât în împrejurări obişnuite. Altă dată, în alte adunări de acestea, va fi prilej de a vorbi de un stadiu mai scurt, de o parte mai restrânsă a dezvoltării chestiei naţionale; acum, tocmai pentru că avem nevoie să atingem mai multe evenimente, să tratăm mai multe personalităţi, veţi îngădui să fac aceasta cu oarecare repeziciune.

II.

D-lor, în viața oricărui popor și, prin urmare, și în viața poporului nostru, nu se poate tăgădui că individualitățile excepționale joacă un mare rol. Unii zic chiar că la toate popoarele, și în special la poporul nostru, individualitățile excepționale, oamenii cari se ridică cu mult mai presus decât ceilalți prin însușirile lor sufletești, că oamenii aceștia ar avea rolul de căpetenie în întreaga dezvoltare a istoriei. S'a spus aceasta și la înmormântarea regretatului Bunea, s'a spus foarte frumos de unul din cei d'întăiu scriitori ai Ardealului, de acela din scriitorii Ardealului în favoarea căruia s'au făcut în toate colțurile românești manifestări care onorează conștiința românească, atunci când în chip ilegal, în orice cas jignitor pentru marea sa personalitate literară și pentru neamul pe care literaricește în Ardeal îl reprezintă, atunci când, în condițiuni de acestea a fost aruncat în temniță. Va să zică acel însemnat scriitor român din Ardeal, cu pri-

lejul înmormântării neuitatului Buna, zicea :
toată istoria Românilor din Ardeal nu e alt-
ceva decât dezvoltarea acțiunii unor oameni
extraordinari.

Va să zică dintr'un popor obișnuit, fă-
ră bogăție, fără lumini s'au ridicat când și
când oameni cu totul deosebiți cari, aceștia,
au făcut istoria neamului nostru de dincolo.

D-lor, marele poet ardelean Goga nu e și
istoric. Cine e istoric își poate permite să ai-
bă în acest domeniu altă părere decât pă-
rerea însemnatului cântăreț al neamului nos-
tru de dincolo. Scriind istoria Ardealului, nu
i-am dat odinioară numele cutărui om, ci
i-am zis „Sate și Preoți din Ardeal“, și când
am zis astfel, am înțeles tocmai contrariul
de ce spunea poetul : am înțeles că istoria
neamului nostru pe plaiurile ardelene a fost
multă vreme numai istoria muncii și răbdării
celor mulți, că istoria neamului nostru, acolo în-
seamnă brazda muncită de cei întunecați al
cărora nume nu se păstrează (călduroase ap-
plause), înseamnă țara apărată de ostașii cari

nu iese niciodată la lumină, cari, dacă mor, n'au un mormânt osebit al lor, (călduroase aplause), de ostași cari, dacă mor, nu-și vor avea niciodată numele însemnat în cărțile de istorie, de ostașii cari, tocmai prin această umilă moarte glorioasă a lor, se ridică mai presus de acela care știe că în clipa morții chiar ridică monument veșnic amintirii lui. (Puternice aplause).

D-lor, nu mă gândesc a tăgădui rolul personalităților mari ale istoriei, încep chiar conferința din această seară, de scurte note referitoare la viața românească de dincolo, tocmai prin comemerarea marilor personalități românești pe care neamul nostru le-a pierdut în Ardeal. Dar e, fără îndoială, nedrept a tăgădui în viața oricărui popor, mai ales a poporului nostru, rolul pe care-l au ceilalți. Un popor bine înzestrat, un popor muncitor, un popor cinstit va fi ceva fără oameni mari; să ferească Dumnezeu de soarta tragică a omului mare care se găsește în luptă fără un popor! Poporul trăiește și fără

de oameni mari, un om mare însă nu poate trăi fără de simpatia caldă, fără de acel credincios sprijin de fiecare clipă care vine din recunoașterea unui neam. (Aplause entușias- te mult prelungite). Și dacă, d-lor, acei de cari va fi vorba întâiu în această seară au făcut ceia ce au făcut, dacă opera lor de cultură sau politică s'a putut îndeplini, aceasta se datorește înaintea de toate faptu- lui că neamul românesc în Ardeal era pre- gătit pentru a-i înțelege și pentru a-i urmă, și dovadă că era pregătit pentru aceasta este și felul tragic, impunător de tragic cu care moartea lor a fost primită. Căci poporul nostru a câștigat în timpul nostru o virtute: mare virtute de a plânge măcar eroi pe cari în viața lor n'a putut să-i ajute la fiecare clipă (Aplause prelungite.)

D-lor, Românii din Ardeal au pierdut în întâia jumătate a anului trecut două per- sonalități distinse în două domenii deose- bite. Vedeți, din nenorocire, în adunarea din această seară, nu putem să arătăm în

Ardeal câștiguri ale națiunii noastre, ci veți vedea că avem de înregistrat pierderi în ceia ce privește starea chestiunii noastre.

Va să zică, în întâia parte a anului, Românii din Ardeal și Țara Ungurească au avut de înregistrat pierderea a două personalități distinse: unul e Coriolan Brediceanu, deputatul bănățean.

Bredicaanu nu era un mare orator în sensul distins și artistic al cuvântului, nu era un mare om politic în ceia ce privește ideile nouă și luminoase pe care le-ar fi aruncat în circulație, dar era, în cercul lui bănățean, omul de care lumea de acolo avea nevoie. În împrejurările în care trăiește poporul românesc din Banat, îi trebuie *anume* oameni, și, între aceștia, era fără îndoială Brediceanu. Și e păcat că în alte părți nu sunt astfel de oameni, și e păcat că astfel de oameni nu se găsesc în număr mai mare și aici.

Vedeți, poporul nostru are amintiri de

O mare cultură, are puterile care pot să-i dea oricând o mare cultură modernă. Dar poporul nostru nu s'a ridicat în dezvoltarea civilizației sale la o răspicată împărțire de clasă. Este cu puțință în neamul nostru, astăzi, o viață de la om la om care să treacă peste deosebiri de oraș și sat, de bogat și sărac, de învățat și neînvățat. Ei bine Brediceanu era omul a cărui întreagă dezvoltare politică a stat pe această bază. N'a avut înaintea lui decât Români cărora li-a spus în graiu simplu despre nevoile lor simple. De aici vine adâncul răsuneț pe care l-a avut acțiunea lui politică în cercul lui electoral, de aici marea iubire de care a fost încunjurat totdeauna, marea ispravă pe care alegătorii săi credincioși, cercul său electoral devotat, au fost în stare totdeauna să o câștige. Brediceanu a fost, în împrejurările speciale ale vieții sale, omul care nu poate fi înlocuit. (Aplause prelungite.)

Tot așa nu putea fi înlocuit altul care a dispărut iarăși în partea întâia a anului

trecut. Românii de dincolo au avut o personalitate politica neobișnuită, neobișnuită în condițiile vieții sale, neobișnuită în ceea ce privește punctul de vedere politic pe care a stat totdeauna. Acest om, care a trezit multe antipatii, simpatii mai puține, niciodată călduroase, care a trezit mai mult într'un cerc restrâns și ales simpatii intelectuale și o prețuire de ordin intelectual superior a fost Alexandru Mocioni. Unii îl priveau ca pe un boier român, puțin ungurit,, ocupându-se nu mai cu filozofia, alții vedeau în lumina mare pe cugetătorul pe care o societate nu vrea să-l ajute în proclamarea și realizarea sistemului său. Nu era nici una, nici alta. Cum se întâmplă de cele mai multe ori la cei mai mulți oameni, era mijlocia între aceste două concepții. Nu era nici omul reprezentând o vedere rătăcită și ținând la dânsa din îndărătnicie aristocratică, nici mântuitorul care aduce o formulă pe care din nenorocire, nu o poate răspândi între mai mulți credincioși. Om de înaltă cultură filosofică, spirit sis-

tematic, inteligență puternică și rece, un dominator al gândului său, care nu putea niciodată să domine o societate, un îndreptător sigur al cugetării sale, care nu putea să ajungă niciodată îndreptător sigur unui neam — astfel a fost Alexandru Mocioni. Cu mintea lui ne putem lăuda totdeauna, fapta n'a pus-o de ajuns în slujba nemului nostru, fiindcă, între concepția superioară a minții sale și nevoile noastre simple, era oarecare deosebire. Vedeți, se poate apropia mintea lui Brediceanu de mintea lui Mocioni, cultura lui Brediceanu de cultura lui Mocioni? Cu toate acestea unul a avut o acțiune care va rămânea, celalalt a stat în în lumea lui filosofică, lăsând neamului nostru moștenirea unei minți superioare care a trăit în mijlocul unui neam încă puțin înaintat în cultură, și care a arătat, prin însușirile superioare ale ei, unde se poate ridica și în această privință acest neam.

În sfârșit în Aurel Murășanu neamul a pierdut pe ziaristul de moștenire, de rasă,

de profesie, dar și de convingere. Neștrămutat a rămas el pe baza pasivismului cultural. A avut înaintași, urmași însă nu l'a urmat.

III.

D-lor, pierderile pe care Români le-au avut în a doua jumătate a anului, către sfârșitul anului trecut, pierderile acelea au avut un caracter particular de tragic și prin felul neașteptat în care au venit. Cine ar fi putut bănui apropiata pierdere a celui d'întăiu preot al Românilor de dincolo? Unii ziceau : cel d'întăiu preot unit, și adăugiau că Biserica ortodoxă nu poate opune acestui preot unit unul vrednic de dânsul în Ardeal. În Ardeal, e drept, sunt patimi moștenite, sunt prejudecăți curioase care, aici, la noi, nu sunt, — și nu există mai mare păcat la noi, aici, decât să îmbrățișăm, pentru cine știe ce scopuri religioase, discordii pe care în niciun caz nu trebuie nici să le servim și nici să le recunoaștem. Datoria noastră este, față de împărțirea fatală a Românilor

de dincolo, în neuniți și uniți, să-i privim numai ca Români, să li impunem în felul acesta și lor o moderație a sentimentelor pe care le aduce această împărțire fatală între uniți și neuniți. În niciun cas ea nu va trezi un ecou la noi: despre aceasta pot să asigur pe oricine din societatea noastră care s'ar război împotriva cutării părți confesionale dintre Românii de dincolo. Numai pentru motive care rămân împrejurări istorice, ce au fost și nu se mai pot întoarce înapoi, s'a întins de unii mâna către Roma. Credeau că prind mâna Papei și, în loc să prinză mâna Papei, au prins mâna strămoșilor Romani, cari aduceau, împreună cu amintirile lor, o întreagă civilizație. (Aplause îndelung prelungite.)

Cine ar fi crezut, deci, că cel d'întâiu dintre preoții români de dincolo, care era, în același timp, cel d'întâiu dintre intelectualii români de dincolo, care era cel d'întâiu dintre scriitorii și cuvântătorii români de dincolo, cel d'întâiu dintre scriitorii știin-

țifici și cuvântătorii politici români de dincolo, omul care, în modestia lui, ascundea ceea ce s'a văzut bine numai la moartea lui: măreția unei ființe superioare, că omul acesta va dispărea așa de curând dintre noi: Nu numai pentru prietenii săi cari-l știau bucuros la muncă voinică, cari-l știau tânăr la cei cincizeci de ani ai vrâstei lui, dar și pentru ceilalți a fost o uimire dureroasă, o zdruncinare a ființei lor întregi, când au aflat că Augustin Bunea nu mai trăiește.

D-lor, nu este cu putință în împrejurările vieții noastre naționale să ni apreciem oamenii cum se cuvine. Nu e cu putință să-i apreciem nici aici, nici dincolo. Și iată de ce: sunt popoare a căror viață întreagă se desfășoară la lumina soarelui, sunt popoare fericite care au libertatea trupului și au libertatea sufletului. Noi, dincolo, n'avem nici libertatea trupului, nici libertatea sufletului: aici avem libertatea trupului și ne întrebăm de câte ori avem libertatea sufletului, de câte ori sufletul scapă de anume preju-

decăți, de câte ori scapă de anume bănueli și de câte ori sufletul scapă de anume calomnii. Popoarele care trăiesc în afară de robia politică a trupului și popoarele care trăiesc în afară de robia intelectuală a sufletului lor, popoarele acestea văd, în fiecare clipă, pe oamenii lor, așa cum sînt, și-și dau seama în fiecare clipă de valoarea acestor oameni. La noi nu e așa: cine a putut îngădui, ce regim politic ar fi îngăduit lui Augustin Bunea să se manifeste așa cum era în stare să se manifeste? Aici, orice avocat de talent din provincie poate să-și pună candidatura la un Colegiu electoral, legând legături cu un partid și, în Cameră, are ocazia să dovedească ușurința sa de graiu și concepția particulară pe care tinde a o introduce în viața noastră politică. Ei bine, dincolo, câți oameni eminenți, de un talent superior, n'au în viața lor întregă putința de a afirma însușiri superioare de orator, cugetător, de luptător, cu care i-a înzestrat firea! Prii urmare, vedeți, nu se judecă oamenii acolo cum se judecă oamenii aici; oamenii aici, la 25 de

ani, au o carieră politică înnaintată mult ; la 30 de ani e o carieră politică înfloritoare, la 40 de ani poate fi o carieră politică dominantă și triumfătoare ; la cei de dincolo, cutare, la 50 ani, e încă un debutant, care are toată sfiala debutantului, în sufletul căruia trăesc însă puteri superioare pe care regimul supt care se găsesc Români nu le va îngădui niciodată să se desfășure.

D-lor, e greu a arăta unui auditoriu care nu e familiarizat cu scrierile unui scriitor în domeniul științific, e greu a-i arăta valoarea omului de știință. Mă întreb întru cât auditoriul care nu e academic, specialist, întru cât auditoriul acesta s'ar putea pasiona pentru partea de noutate pe care un învățat o aduce în marginile specialității sale ? Și, în delicateța chestiei politice de orientare care frământă pe Români de dincolo, mulți crezând în Măria Sa cel de la Viena, alții găsând mărimi mai mici în jurul lor —, în delicateța acestei chestii, zic, e foarte greu de arătat și de hotărât dacă cineva a avut

dreptate pornind către „Scaunul cel prea-înnalt“ sau departându-se de „Scaunul cel prea-înnalt“.

Eu nu m'aș duce la „Scaunul cel prea-înnalt“ — aceasta e părerea mea personală, și vă rog să nu o primiți ca părere secretariului general al „Ligei“ (Aplause.) În comitetul central al „Ligei Culturale“ ca și în celelalte alcătuirii ale Ligei sunt fel de fel de păreri, pe care respectându-le la ceilalți, am și eu dreptul să cer ca părerea mea, pornind din oarecare cunoștințe și convingeri, pe care nimic nu le va putea zgudui, ca părerea mea să fie respectată.

Canonicul Bunea a fost între acei cari credeau că binefacerile ni pot veni, că viitorul nostru întreg ni poate veni dela Măritul Scaun împărătesc din Viena. A spus-o aceasta în cuvinte foarte frumoase la înmormântarea lui Iacob Murășanu, și a fost reprodușă această cuvântare de comitetul central în broșura de amintire pentru el, — tocmai partea caracteristic filo-austriacă. Nu are ni-

meni dreptul de a mutila cugetarea unui om; când îl înfățișezi, trebuie să-l înfățișezi cum a fost. Că eu l-aș fi dorit altfel în această privință, aceasta nu poate fi judecarea acțiunii unui om politic. *Aceasta* a crezut-o el, a crezut-o ca Român, ca istoric.

Dar veși zice: cum? Istoria se judecă de unii într'un fel și de alții într'alt fel? Pe lângă fapte, este și interpretarea: cineva pleacă dela anume fapte istorice și le interpretează într'un fel, și altul, plecând de la aceleași fapte, le interpretează într'alt fel.

Dar mai este un motiv care pe Buna-l făcea să aibă această încredere, — această tare, îndărătnică încredere, care samănă cu încrederea credinciosului care se roagă necontenit de ploaie la ceruri care rămân totdeauna închise. El era un preot unit.

Biserica aceasta unită a plecat de la Casa de Austria cu nădejdi mari și a cules ceva de pe urma Casei de Austria. Cineva, oricât ar avea de superioară inteligența, ori-

cât ar avea de pătrunzător spiritul critic, este totuși în legătură cu rostul său pe pământ. Rostul pe pământ al lui Augustin Bunea a fost rostul unui preot unit; din frământările neamului românesc el alegea, firește, de preferință pe acelea care erau în legătură cu Biserica unită; la el era mai firesc lucru, prin urmare, aceasta credință nezguduită în recunoașterea și ajutorul pe care neamul românesc îl poate aștepta de la Casa de Austria.

Dar acestea le-am atins incidental; nu aici se va lumina această grea chestiune, care cine știe când, unde și în ce fel va putea fi vreodată rezolvită. Căci, chiar dacă va rămânea un singur membru al Casei de Habsburg, tot se va găsi un Român care să creadă că de la acela, în orice situație se va găsi, ne va veni tot binele; și, chiar dacă se va întâmpla ca de la Viena să vină toate binefacerile, tot se va găsi un Român, și după moartea mea, care să creadă că binefacerile acestea nu sunt decât acte in-

teresate ale unei Dinastii care lucrează cu popoare deosebite după interesele sale, coborându-le sau ridicându-le, după cum îi vine la socoteală.

Prin urmare, nu de aceasta e vorba, ci de valoarea lui Augustin Bunea, și vă ziceam că, valoarea aceasta fiind în rândul întâiu o valoare istorică, este cam greu de deslușit unui auditoriu care n'a cetit, care n'are chemare de a ceti, între multele lucruri care se impun atenției sale într'o literatură ce începe a fi bogată, cum este literatura noastră, opera istorică a lui Augustin Bunea. Prin urmare, cel mai bun lucru este să-l lăsăm pe el însuși să vorbească.

Cu câțeva vreme înainte de moartea lui, Bunea a luat cuvântul la serbarea societății teatrale din Ardeal și la această serbare a ridicat un toast neobișnuit, vorbind despre chestiuni politice și atingându-le cu hotărîre și cu toată cruzimea față de adversari. Un Român, în această situație, spuind astfel de lucruri ar ajunge la o cerere de

socoteală deosebit de grea, dacă ar vorbi în cadru politic despre lucruri politice. La o adunare pentru fond de teatru, unde lumea se adună să mănânce împreună și, după obiceiul românesc, și să ridice și un păhar, în asemenea împrejurări, poți fi polițist ungar, și totuși, puțină delicateță omenească îți rămâne, și prin urmare, situația de a ști cui trebuie să tai cuvântul e puțin mai grea decât în cazul când ai asista la o întrunire cu caracter politic lămurit. Astfel, adese ori Români de dincolo, au spus, cu prilejuri de acestea, lucruri pe care în niciun fel de altă împrejurare n'ar fi fost în măsură să le spună. Și, prin urmare, în astfel de împrejurări Bunea a avut prilej, cu puține săptămâni înaintea morții sale, să rostească credința sa nezguduită în marea chemare a neamului nostru,

Adunarea se ținea la Alba-Iulia, care e locul unde au stat odinioară Domnii Ardealului, în care a stat însă un Domn român al Ardealului, (entusiaste aplause), pe care

I-au îndurat ceilalți cum vă închipuiți că puteau să-l îndure. Știți frasa lor : „Împăratul mai bine ni trimitea un rîndaș al Curții Împărătești decît pe Valah“. A stăpînit Valahul cîteva luni de zile nobilimea ungurească, și nobilii s'au ridicat și l-au răpus. De pe urma lui n'a rămas un edificiu politic, dar a rămas clădirea temeinică a Bisericii românești de dincolo. Prin voința lui, cu cheltuiala lui, din concepția și jertfa lui a plecat Biserica nouă cu Vlădică românesc în Capitala Ardealului. Și Biserica aceasta, organizația aceasta metropolitană românească din Ardeal a fost centrul întregii noastre vieți următoare acolo. Și astfel, din fapta lui Mihai Viteazul a plecat viața sufletească a întregului neam românesc de dincolo de munți. Și aceasta face mai mult decît Călugărenii, decît Șelimerul, decît cele mai mari zile din cariera celui mai mare viteaz pe care l-a avut neamul nostru. (Entusiaste aplause, îndelung prelungite). Și încă, o biruință lasă numai o amintire de mândrie și o datorie de pietate,

pe când o operă de cultură înseamnă ogorul rodnic pe care-l lași neamului tău, ogor în care în toți anii sămînța pe care ai aruncat-o cel d'întăiu, va crește și va hrăni. (Călduroase și prelungite aplause)

Și atunci când Românii erau adunați la Alba-Iulia și credeau că se găsesc numai la o masă de hrană pentru trup, a trecut *umbra*. Umbrelor mari li place a trece fără să se vestească și fără să-și aleagă locul și ceasul. A trecut umbra cea mare, și, când a trecut umbra cea mare, în locul unde, înainte de nevăzuta lui trecere, nu era decât o sală de banchet, când a trecut umbra cea mare, cel mai mare suflet care era la acea masă a primit-o în el. Și atunci, din buzele lui Bunea, n'a vorbit Bunea, n'a vorbit recele și prudentul Bunea din toate zilele, ci sufletul eroic s'a coborât în el, și prin acest suflet eroic s'a rostit neamul lui întreg.

D-lor, sunt zile de acestea, clipe de acestea în viața unui om când se ridică mult mai presus de personalitatea lui în-

treagă, când un întreg trecut național trăiește în el, cu mâna îndrăzneală, da în lături negurile care se opun vederii viitorului. Această clipă mare a avut-o Augustin Bunea când a rostit cuvintele pe care le veți auzi. (Mult prelungite și călduroase aplause):

Domnilor și doamnelor,

„Am venit să dăm tributul nostru artei românești în acest oraș care trebuie să fie pentru fiecare Român un loc sfânt. E mai mult ca falnica cetate de odinioară, Sarmisagetusa, căci aici a fost leagănul neamului românesc de astăzi. Aici s'au plămădit cele d'întăiu condiții de viață ale strămoșilor noștri; aici a fost centrul vieții Romanilor, veniți să întemeieze temuta lor stăpânire în zcest colț de raiu; aici se concentrau toate drumurile Daciei, ca să pornească tot de aici în largul Ținuturilor mănoase ale Ardealului; de aici s'au scurs cele mai frumoase vremuri pentru neamul nostru și s'au descărcat și vijeliile grele ce au căzut asupra noastră.

Vitalitatea poporului românesc a cucerit acest loc din minile Slavilor și l'a păstrat și față cu alte neamuri. Aici a fost centrul bisericesc al Româ-

nilor; aici a fost cea mai strălucită Biserică românească; aici a fost reședința gloriosului Voevod Mihaiu Viteezul; de aici a stăpânit el toată întinderea Ardealului; aici cele d'întâiu școli românești; aici s'a săvârșit marele eveniment al Unirii cu Roma, atât de bogat în roade culturale pentru noi. Locul acesta e sfânt pentru noi. Către murași ne oprim azi în acest loc și mintea noastră purcede să desgroape comorile de amintiri ce zac aici. S'au scurs de mult vremurile noastre de mărire. Azi situația noastră în acest loc e zdrobită.

„Dar pe ruinele acestea noi vom clădi odată iarăși templul dărâmat, vom ridica templul libertății noastre politice naționale. Noi vom sfirși cu izbânda războiul mare ce-l purtăm pentru ființa noastră națională. Nu trebuie să ne tot căinăm, căci sântem un popor de putere și viață. Dacă am fost veacuri întregi zidul de pază al civilizației din Apus, împotriva cotropitorilor barbari, dacă am putut ridica Regatul mîndru românesc, e dovada cea mai vie de puterea și trăinicia noastră.

„Vom stînge pe toți păcătoșii cu puterea noastră de viață. Și vom lupta în rânduri tot mai închegate, prin mii de furtuni ce cearcă să ne risipiască. Să cadă chiar cerul asupra noastră, noi nu ne vom înpăimânta în lupta ce-o purtăm pentru limbă și credință. (Aplaus viforoase, ovații).

Le vom apăra pâră la cel din urmă ostaş cinstit, cu îndârjire neînfrântă. (Vorbeşte pe lung şi toare frumos despre limbă şi drepturile ei. Închină paharul pentru cei ce muncesc întru înainterea limbii şi culturii noastre, în credinţă că toţi sînt gata a-şi vărsa chiar si sângele pentru ea). (Ovaţii vijelioase.)

„Precum pavăză neinvinsă a fost pentru aceste părţi cununa de Carpaţi ce împodobeşte plaiurile noastre, un codru de arme şi de putere a fost şi poporul românesc în paza acestei ţeri. (Aplause viforoase.) Vom fi noi încă factor în civilizaţia europeană. Neamul acesta se va premeni de ticăloşi şi mişei. Va elimina din organismul său materiile cangrenoase, si va răsări viguros şi dornic de viaţă. (Aplause entuziaste îndelung repetate.)“

Cine a murit cu această credinţă în sufletul său, cine a murit câteva săptămâni după ce aceste vorbe s'au desfăcut de pe buzele sale, acela e al nostru al tuturor, al nostru viu pentru toate vremurile, — căci multe cuvinte vor muri, cuvintele aceste însă nu vor muri niciodată. (Entuziaste applause). Sau, dacă ele vor fi uitate, vor fi uitate numai în clipa când le vom putea

scrie acolo pe monumentul independenței noastre naționale. (Înflăcărate, puternice aplause.)

D-lor, e atât de greu ca lângă un om mare să se comemoreze oameni cari n'au avut măreția lui ! Cu toate acestia, un neam n'are nevoie numai de oameni mari și mai ales de oameni cari se cred mari (ilaritate). Cel care a spus cuvintele ce ați auzit a fost unul care nu s'a crezut om mare, care în clipa lui din urmă, s'a gândit la Dumnezeuul înaintea căruia se va înfățișa sufletul său curat, nu s'a gândit la marea durere ome-nească de care va fi încunjurat sicriul lui. De aceea e greu pe lângă un om în adevăr mare, care, pe lângă aceasta nici nu s'a crezut mare, e greu pe lângă acest om să se pomenească tovarășii lui de luptă mai mărunți decât dânsul, cari nici n'au stat la locul lui, nici n'au făcut fapta lui, n'au hotărât ei, n'au luptat prin gândul lor cum a hotărât și luptat el, dar cari au fost unde s'au făcut jertfe, unde s'a cheltuit muncă,

au fost în locul acela unde s'au pregătit vremi mai bune prin aceste jertfe și această muncă. Ei bine, între aceștia mai mici este gazetarul care a murit aici în București acum cităva vreme, și al cărui mormânt are nevoie și de pietatea noastră.

Între aceștia mai mici ca dânsul, cari însă, în ceasul lor, au făcut datoria lor, în marginile puterilor lor, între aceștia e I. Rusu Șirianu (aplause). și între aceștia e voiosul protopop ardelean Gherasim Domide, care, dacă va fi văzut moartea înaintea ochilor, va fi răs de dânsa cum și-a răs de toată zădărnicia aceasta pământească și, voios, cu inimă românească, va fi intrat în întunecosul adânc al lumii celeilalte, căci, vedeți, d-lor, neamul nostru acesta — iarăși fie spus în treacăt — are cea mai mare virtute a vitejiei, virtutea vitejiei morții, nu pe câmpul de luptă, într'un gest eroic, ci în și mai eroicul gest de renunțare pe patul de zbucium al morții modeste, pe care nimeni n'o vede și nimeni n'o laudă. (Aplause.)

Alte neamuri or fi trăit mai bine decât noi, nici un neam n'a știut vre-odată, până la cel din urmă, să moară mai bine decât noi, — și a muri bine înseamnă, nu a birui oameni, ci a birui însăși soarta ome-nească (Aplause).

*

D-lor, de la comemorarea oamenilor să trecem la amintirea faptelor.

Când comemoram aici pe Șaguna, se purta dincolo o luptă. Cîrmuirea ungurească, Dumnezeu s'o ierte, murise. Dar, vedeți moartea cîrmuirilor ungurești este curioasă. Va să zică guvernul unguresc care a murit în forma de atunci, cum murise mai înaintea, și cum o să învie, întru cât poate să învie ceia ce se găsește în acest hal, Guvernul acesta se gîndise că Ungaria suferă de un mare rău, și răul acesta este că pruncii de Români nu învață catehismul și rugăciunile în ungurește. Atunci și-a închipuit că e o mare ispravă să decreteze ministerial

ca, de acum înainte, copiii de Români vor avea altă cunoștință religioasă în altă conștiință națională.

Ce nu poate decreta un ministru ! Decît ministrul poate face orice, dar să provoace o stare de conștiință, aceasta n'o poate face. Căci nici n'are chemarea, nici n'are puterea de a o face, și tot ce poate face este să reglementeze, în marginile unei stări de conștiințe mai mari și mai puternice decît el, care duce până unde nu vede el, în depărtări până unde prevederile lui nu răsbat. (Aplause).

Prin urmare, nu era de chemarea ministrului unguresc să hotărască acest lucru. Dar, admitînd că l-ar fi adus la îndeplinire credeți că mare folos ar fi avut Ungurii cu aceasta ? Dar în școală faci cu copilul ce vrei, vorba e ce face el pe urmă acasă ? Acasă face ceia ce-i cer și-i inspiră părinții. Și noi aici în România învățăm pe Tatarii și pe Lipovenii și pe Turcii și Rușii din Dobrogea îi învățăm poesii patriotice romă-

nești, ba, chiar de sânt ei Turci și Tatari, spun și rugăciunie cu noi.

Acum câteva zile eram la Tulcea și am vizitat școala de adulți. Erau acolo Ruși și Turci; parcă era un făcut: de câte ori deschideam cartea pentru un Rus, era ceva patriotic contra Rușilor, și, de câte ori voiam să cerc pe Turci, era ceva în contra Turcilor, Cetiau băieții cu multă convingere, și rar am auzit la școală „Deșteaptă-te Române“ spus cu un mai puternic sentiment. cu un mai strașnic glas — ce-i dreptul, cu accent rusesc pronunțat — (ilaritate), decât atunci. Rar mi s'a întâmplat să aud imnul viitorului nostru, — precum imnul regal este imnul prezentului nostru, — rar l-am auzit, deci, spus cu mai mult foc decât de Rusul acela. Și Turcul vorbea de păgân cu o mânie de a-i fi crezut că, de-l avea înaintea lui, îl făcea în mii de bucății (ilaritate). Ceia ce nu va împiedeca pe Rus mâne să fie ceia ce vrea firea lui de Rus, și tot așa Musulmanul va păstra în sufletul lui întreaga

moștenire de prejudecăți și de sentimente pe care i le-au lăsat în suflet înaintașii săi,

Așa încât, or ce vor face, și în Ungaria nu va ieși ispravă mare. Vorba este: ministrul n'avea dreptul să o facă. Și dacă avem ceva dincolo, avem dreptul nostru, și din dreptul nostru nu putem da nimic, de hatârul nimănui. Prin urmare, în temeiul dreptului nostru s'a protestat, nu în manifestații populare, în adunări înjghebate, ci pe temeiul dreptului nostru s'a protestat în adunările bisericești pe care Romîni au dreptul să le adune și la Sibiu și la Blaj, — la Sibiu în cuvinte pe care le pot spune la Sibiu și la Blaj în cuvinte pe care le pot spune la Blaj, — În cele două mari centre bisericești, în amândouă locurile unde avem Mitropolii, s'a făcut protestarea noastră, protestare răzimată pe dreptul omenesc al fiecăruia, pe dreptul nostru peste acel pământ, pe întreaga noastră tradiție istorică acolo și pe privilegiile bisericești, chiar pe legile Statului unguresc pe care ministrul le calcă.

Era foarte greu să ne dea un răspuns

la acel protest, răspuns, de fapt, n'au putut da nici acum, și aș vrea să văd când vor cuteza să-l dea. Însă ministrul unguresc a călcat, mergând pe picioare, pragul prea-înnalt, pe care noi prea adese ori l-am trecut în genunchi. De acolo de sus ni s'a dat organizația noastră bisericească, și cine era chemat, înainte de toate, să respecte această organizație bisericească, era cel care a dat-o, și n'a dat-o degeaba, ci știm noi ce i-am dat, dar știm și ce ni-a dat el și că avem dreptul să nu lăsăm nimic din ceia ce ar trebui să ni dea. (Aplause mult prelungite).

Ei bine d-lor a venit de acolo suprimarea hotărârii sinodului de la Sibiiu. Suprimarea a ce? A unei hotărâri nouă? Nu era o hotărâre nouă, era tot atâta o inovație cum ar fi dacă un ministru nebun ar hotărî că două și cu două fac cinci, și profesorul de aritmetică ar spune în clasă la el, cum e dator, că două și cu două fac patru, și atunci ministrul ar spune: noi casăm această hotărâre a profesorului de matematică.

că. Dar nu e vorba de hotărâre, nu e nevoie de casare; s'a constatat un fapt care este și pe care dumneata îl poți casa de o mie de ori și cu toate acestea tot va fi.

S'a casat. Casarea s'a comunicat de cine? De ministrul respectiv, de d. secretariu al ministrului respectiv, care a comunicat-o firește, potrivit cu educația sa națională și personală. Și s'a întâmplat că acea persoană n'avea, nu putea să aibă o educație națională, nici personală (mare ilaritate), și a făcut-o deci într'o formă care dincolo de marginile diplomației, se numește obraznică.

D-lor, nația noastră are obiceiul să nu răspundă obrăzniciei pentru că nația noastră însăși nu e obraznică. Cine e în marginile dreptului său rămâne acolo; obraznicul se oprește la hotarele acestui drept. Este o amenințare zădarnică, care încearcă a trece un hotar pe care nici o putere nu-l poate trece, hotarul dreptului. Pentrucă cu limba românească în rugăciuni și catehism, nu ne

despărțim de ceia ce am avut până acum și de aceia ce avem dreptul să cerem pentru totdeauna, în puterea oricărui drept și oricărui dreptăți.

D-lor, Ungurii nu știu dacă s'or mai fi gândind la chestia aceasta; au acuma altele, mult mai importante, și de care va veni vorba îndată; iar cine a casat ca să facă plăcere cui i-a făcut plăcere, iar nu ca să ni facă năcaz nouă. Și ni-a făcut un năcaz nu tocmai așa de mare, n'a ieșit de aici cine știe ce pagubă, n'a sfărâmat iluziuni prea mari. Prin urmare sântem tot ceia ce am fost. Aceasta este filosofia întregii noastre istorii: peste ordonanțele ministeriale și casările împărătești și câte toate, noi sântem unde am fost și, orice s'ar mai face, vom fi tot acolo. (Aplause prelungite.)

D-lor astăzi o parte dintre Români de dincolo și dintre Români de aici se agită în jurul chestiei dacă va fi un domn care se numește Khuen Héderváry și care este de câteva zile președinte al Consiliului de

miniștri din Ungaria, dacă va fi om cum se cade ori nu. Nu cunosc cea mai mare parte din ce se scrie despre dumnealui, și nu pot cunoaște nici măcar personalitatea sa națională, fiindcă nu e Ungur, e German care a moștenit o moșie în Ungaria. Vedeți, de un om care are, pentru aparență, de la moșiile sale un nume alt nume și un caracter național și o menire într'o țară unde n'are nici un rost etnic, despre omul acela nu se poate face nici un fel de ipotesă și niciun fel de presupunere. Va fi cam ce a fost înainte, i-o merge tot așa de rău ca atunci când cerea polițiști spre a face rânduială în Parlament. În anume țeri, anumiți miniștri cer la nevoie autoritatea prefectului de poliție pentru a face față întâmplărilor. Aceasta e și pozițiunea d-lui Khuen Héderváry în Ungaria. A avut un slab debut d. prefect de poliție cu atribuții de prim-ministru, dar n'a speriat dumnealui pe nimeni și dumnealui a declarat că nu se sperie de nimeni. E deci vorba pe speriete, cum obiș

nuiesc să se sperie unii pe alții. Noi nici nu umblăm să speriem pe nimeni, nici nu ne speriem de nimeni.

Prin urmare, ca și în chestia catehismului, și în chestia aceasta, Românii, în perfect echilibru sufletesc, se razimă pe neamul lor, pe cultura lor, pe amintirile lor, pe solidaritatea românească care trece peste toate hotarele. Și vom zice cândva de ăsta cum am zis și de alții: a fost, s'a dus, și n'a rămas nimic în urma lui. Și vom aminti vorba noastră de „dincoace“: „schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor“. Cei cu minți nu se bucură, nici nu se supără de trecerea aceasta a stăpânirii, fiindcă fiecare stăpânește cât și cum îl lași să stăpânească. Aceasta e chestia cea mare, și nu cum și cât vrea el să stăpânească; aceia îl privește pe el, pe când aceastăalaltă te privește pe d-ta, și d-ta ești în măsură să-l lași să stăpânească cât vrei și cum vrei, potrivit cu interesele d-tale naționale. (Aplause.)

D-lor, aceasta ar fi un fel de filosofie

e crizei ministeriale din Ungaria. Anume persoane, care hotărâsc poate mai puțin decât cum cred, „dincolo“, ar trebui să piardă — dacă îmi permiteți să dau acest sfat după ce mi s'a interzis numai mie dreptul de a da sfaturi, drept pe care-l are însă toată presa — obiceiul de a întreba gâcitori care gâcesc în cărți or în cafea. Dar la gâcitoare nu se găsește nici un lucru pierdut și mai ales nu se găsește la gâcitoare conștiința drepturilor d-tale și conștiința valorii d-tale, de cumva, le-ai pierdut.

*

D-lor, cum vedeți, din Ardeal nu sunt vești din cale afară de bune, pierderi de oameni, încurcături, greutăți în ceia ce privește drepturile noastre.

Este altă parte românească asupra căruia, fiind numai două sute mii de Români, natural că ajung mai puține, dar în această parte românească veștile sunt din ce în ce mai bune. Această parte este Bucovina. 1)

Nu prin conducătorii de acolo, și mai

1) Păstrăm aici și cele spuse despre Românii din Bucovina și Macedonia.

ales nu prin conducătorii politici, cari s'au certat și s'au împăcat, și Dumnezeu să ne păzească să nu se certe din nou! Dar, și dacă s'or certa iarăși, tot o să avem vești bune din Bucovina. Le-am avea mai bune fără cearta din trecut și cearta din viitor, dar vești bune tot am avea. Fiindcă acolo, d-lor, a pornit de câtăva vreme o puternică conștiință românească, care cuprinde toate clasele populației românești, dela cel d'întăiu dintre cărturari până la cel din urmă țaran, fiindcă acolo elementul popular își impune din ce în ce mai mult valoarea în lumea politică. Elementul popular nu știe de oportunismul schimbărilor de azi și de mâine; el pornește cum pornește omul din popor, greu la drum, dar cu pas sigur și, când a pornit, să știți că ajunge. Acesta este un meșteșug al vieții noastre naționale: a-l face pe dânsul să pornească. Dacă o porni el, și știe unde merge, putem noi, ca mai gingași, să ne odihnim la marginea drumului; căci a pornit el, cel mare și puternic, și,

dacă a pornit el, merge cu el și prin el neamul întreg. (Aplause prelungite)

D-lor, acum câteva zile se făcea mare cas la frații noștri de dincolo de o scandaloasă numire la Universitatea din Pesta. Multe lucruri scandaloase or fi la acea Universitate: profesori cari vând subiecte candidaților, mai ales candidaților de o anumite națiune (ilaritate) și cari au un rol într'o anumite reclamă, — și multe alte lucruri scandaloase or mai fi, dar nu ne privesc pe noi. Noi dorim să le vedem și mai multe. Ne doresc ei atâta rău nouă, să li dorim și noi măcar atâta. Într'o bună dimineață, de mult, Ungurii au crezut că au nevoie de doi profesori de limba și literatura românească, unul la Cluj, celalalt la Pesta. La Cluj au numit cândva pe un om cum se cade, care a murit, și au pus apoi un spion, (Moldovan) care trăiește. La Pesta au numit un om ca toată lumea. Dacă ar fi numit pe vecinul lui din dreapta sau pe cel din stânga, să se fi întâmplat să fie Român, cam tot aceia era. A ieșit la pensie.

Adecă oficial, căci neoficial, științific, era pensionar născut. (Mare ilaritate, aplause) A ieșit deci oficial la pensie. Erau forțe între Români, dar, lăsându-se forțele acelea, s'a ales unul care era mai puțin o forță, și care era mai puțin o conștiință, și prin urmare mai puțin o primejdie, cineva care e popular și nu e, care e deputat și nu e, care e Român și nu e, care e om de știință pentru că face un curs universitar, însă nu e om de știință fiindcă nu știe ce face într'insul (ilaritate), care are un nume nedeslușit: unii îi zic într'un fel, alții într'alt fel — numele se scrie Siegescu, și se pronunță Șeghescu, — și Dumnezeu știe câte alte ciudățenii or mai fi în făptura d-sale. Cel care l-a judecat dintre Unguri, a spus că-i e scârbă să-i cetească operele. Ministrul, un Ungur, l-a numit, neavând aceleași motive de scârbă, pe care le are omul de știință, pe care le avem noi, și din alt punct de vedere decât a omului de știință ungar. E numit profesor. O să înceapă cursul. Ve-

deți, acesta este momentul însemnat: cursul nu este un lucru pe care să-l poți face numai d-ta cu d-ta, cursul înseamnă d-ta și încă cineva, măcar unul (ilaritate) și acel unu' nu poate fi Ungur, fiindcă ești profesor de limbă și literatură românească, prin urmare trebuie să fie Român. Valoarea morală a tineretului universitar de dincolo o să se vadă acum: acel ascultător care poate face posibil un curs, se va găsi sau nu?

Ei bine, d-lor, în Bucovina un ascultător pentru cursul de istorie românească, ținut în sens austriac de un profesor rutean și pe limba nemțească, un asemenea ascultător nu s'a găsit. Ba, d-lor, s'au găsit, dar în niște condițiuni în care un curs nu se poate ținea; un curs ca să se poată ținea, trebuie ca unul să vorbească și ceilalți să tacă, căci, dacă ar vorbi și unul și altul, cursul nu se poate ținea, cum nu se poate ținea dacă ar tăcea și unul și altul. (Mare ilaritate, aplause.) Și, d-lor, a venit la cursul d-lui Milkovitz, la Cernăuți, o sumede-

nie de ascultători, cu hotărârea de a vorbi românește și numai românește, și cellalt n'a cutezat să înceapă pe cealaltă limbă, limbă de foarte înaltă cultură, care cuprinde comori de poezie, cuprinde înălțimi și prăpăstii de știință, dar care e o limbă care nu se potrivește pentru exprimarea sufletului și amintirilor noastre în ceia ce au mai sfânt. La Cernăuți, în Moldova-de sus, în care noi, dacă am avea numai atât: mormintele câte le avem, și încă am fi mai presus de toți ceilalți ca valoare etnică, să vii d-ta acolo, în țara unde cele mai vechi și mai sfinte morminte sunt ale noastre, și să vorbești de Ștefan-cel-Mare și de Alexandru-cel-Bun în nemțește, cu accentul particular al Rusneacului care, la o anumite vârstă, a învățat această limbă, ei bine, aceasta nu se poate. N'a vrut studentul român să fie anarhist; nu e anarhie, ci înțelepciune, când tineretul îndrăznește în anume împrejurări să aibă un suflet (entusiaste aplause, foarte lung prelungite), un suflet care să fie capabil de o

anume revoltă, și această revoltă sufletească s'a arătat la Cernăuți. Să iertăm manifestările tineretului chiar când vor trece de anumite margini, chiar când vor rătăci puțin de pe drumul cel drept, fiindcă de la o astfel de manifestare a tineretului nostru ni-a venit și scăparea neamului românesc din Bucovina de rușinea unui curs de istorie națională românească ținut de un Rus în nemțește și fiindcă, dacă umblăm după amintiri mai depărtate, de la o astfel de revoltă sufletească a tineretului românesc a venit în Ardeal însăși revoluția de la 1848, adică afirmarea drepturilor noastre naționale. (Aplause prelungite.)

Și, d-lor, au trecut numai câteva zile de când Bucovinenii au dat o altă dovadă de solidaritate românească. Vedeți, acolo, această solidaritate valorează mai mult decât aiurea: Austriacii i-au învățat a trăi împărțiți în clase: preotul cel mare se uită de sus la cel mic, cel mic se uită de sus la învățător, învățătorul se uită de sus la

țăranul bogat, țăranul bogat la cel sărac, iar, la oraș, boierul mai mult sau mai puțin germanizat se uită de sus la funcționar, și funcționarul se uită de sus la tot ceia ce stă mai jos decât treapta funcționarismului. Și iată că au fost biruite aceste prejudecăți și acum câteva zile Bucovinenii au manifestat solidaritatea lor pentru ceia ce avem noi mai prețios și mai puternic, mai folositor și mai rodnic astăzi, pentru cultura noastră. Câțiva scriitori tineri au mers în Bucovina, d-nii Sadoveanu, Iosif, Gârleanu și câteva persoane împreună cu d-lor, au mers în Bucovina și, în mai multe orașe din această țară atât de veche românească, în mai multe orașe din Bucovina au ținut lecturi din operele lor.

Acești scriitori sunt bine cunoscuți, valoarea operelor lor e apreciată și aici. Însemnătatea cea mare a ducerii lor în Bucovina nu e, prin urmare, de către noi, însemnătatea cea mare a vizitei acesteia este de către Bucovineni: țăranii din adâncul

muntelui, au coborât la vale, nu ca să primească un Domn românesc, un Craiu românesc. Dumnezeu știe când va intra el biruitor în vechea noastră Suceavă, și, când va intra biruitor în Suceava, de frâu nu va duce un ostaș sângeros, ci de frâu va duce calul Voevodului cineva mult mai strălucitor și mai curat decât cel mai sângeros ostaș viteaz: îl va duce geniul nobil al culturii noastre învingătoare. (Aplause îndelung prelungite) S'au coborât pentru a primi de aici, nu pe un Domn, nici măcar pe trimbișul rătăcit care venise la graniță pentru a trimbița în văzduh de venirea viitorului, și cu un decret de expulzare în frunte l-au aruncat înapoi. (Aplause mult prelungite.) Nu! Au venit să primească reprezentanți, pe cari nu-i cunoșteau, de la față la față, — și ce le pasă lor dacă sunt tineri sau bătrâni, mari sau mici, dacă cetesc bine sau cetesc mai slab, ce le pasă? Vedeți, omul din popor are o însușire pe care noi n'o avem: omul din popor este în stare să se închine

la cele din urmă mângălituri de icoane, văzând întrânsele pe Dumnezeu, și omul din popor este în stare să privească și orice alt lucru prin valoarea lui reprezentativă. Dacă în locul celor mai buni scriitori ar fi venit cei mai slabi, totuși, în spiritul românesc din Bucovina s'ar fi mișcat ceva. Și acesta este lucrul cel mare.

Vedeți: admirație pentru ceia ce este frumos, cine n'are? Admirarea unui cântec bine cântat, a unei fraze bine spuse, a unui tablou bine zugrăvit e tot ce poate fi mai firesc. Lucrul cel mare pentru ce au mai de seamă oamenii pe pământ, adică desvoltarea în bine, îndreptarea și fericirea vieții omenești înseși, lucrul cel mare este interpretarea simbolică, cu ochii la ideal, a tuturor lucrurilor care se întâmpină într'o societate omenească. Țăranul român din Bucovina a dovedit că poate face acest lucru, și, când este aceasta la țărani de acolo, putem să n'avem frică de viitor.

Cineva dintre bărbații noștri politici

mai vechi, care, cum s'a întâmplat la bărbății politici mai vechi, au în anume momente mari avânturi de tinereță, a spus că nu-i pasă de primejdia bulgărească în Dobrogea, fiindcă „Românul nu pierе“. Care Român e acela? Veteranul slugă la Bulgari? Funcționarul care simte nevoie de banul străinului? Dacă e vorba numai de veteranul slugă la Bulgari și de funcționarul care vrea să facă puținel la stânga, așa cum se poate numai la dreapta Dunării, slabă nădejde! Dar, dacă ar fi acolo un astfel de țaran ca acei țărani cari au pornit buciurmând din codrii Câmpulungului ca să primească sufletul românesc, am putea spune și noi, căroră, fiind mai tineri, nu ne este permis să fim așa de tineri, am putea spune și noi ceia ce spunea bărbatul politic mai vechiu: poate să vină cine o veni; nu ne pasă! (Aplause.)

D-lor, acum, câteva cuvinte pentru frații noștri mai depărtați și cari nu pot să

aibă nădejdea pe care ceilalți o au și din care se hrănesc, câteva cuvinte cu privire la frații noștri din Macedonia.

Statul turcesc s'a schimbat. Nu mai e Turcia lui Abdul Hamid; Abdul Hamid e al Turciei acum, și Turcia e fără Abdul Hamid. (Ilaritate.) Și în Turcia aceia, în locul vechiului ideal împărătesc, în locul vechiului ideal musulman și numai musulman, au răsărit ideale nouă. Societatea osmanlâie zice: ce are a face că ești Grec, Sârb, Bulgar, Albanez, Român, Sirian ori Arab, toți, înaintea de toate, sunt Osmanlâi, uniți prin iubire pentru patria comună! Veți zice: cam curios cântecul acesta! Se aude pe alocuri și aiurea, îl cântă și Ungurii, cari, de câte ori nu vorbesc de patrie și de câte ori nu admit ideia de patrie înaintea de orice! Se găsesc popoare condamnate la această situație; nu li dă mâna să zică: vedeți rasa noastră e puțină, rău înzestrată de natură, și să cerce a confunda viața lor națională cu acelora cari sânt mulți și mai bi-

ne înzestrați Atunci încep a vorbi de patrie. Și noi avem persoane, de o anume nuanță etnică care nu vor să știe nimic de noțiunea de Român: aici ne-am născut, aici am crescut, aici am prosperat, aici am supt, prin urmare aici e patria, patrie pentru voi cari ați muncit și ați răbdat. patrie pentru noi, cari n'am muncit și am exploatat. (Aplause prelungite.)

Ei bine, d-lor, pe turcește, începe a se cânta cântecul acesta și dincolo de Dunăre; ce să fiți Aromâni, Greci, Slavi; să fiți, înaintea de toate, iubitori ai patriei, prin urmare Osmani! Cei ce spun aceasta însă sunt oameni foarte nobili și patrioți minunați, iubitori desperați ai neamului lor. Dacă este cineva care să-și iubească până la desnădejde neamul său sunt, fără îndoială, Tinerii-Turci, cari pe ce căi au ajuns unde au ajuns — aceasta face parte din lumea minunilor. Însă situația lor e teribilă, și trebuie să se agațe și de acest mijloc de scăpare. Ce vreți să spună? Duceți-vă d-voastră, duceți-vă cu

civilisația d-voastră; noi rămânem cu civilizația noastră morală, dacă voiți, dar fără civilizație industrială, comercială, fără civilizație modernă, — aceasta n'o pot spune. Să zică! faceți-vă toți Turci? Pentru aceasta trebuie să se facă întâiu toți musulmani. Chiar dacă am admite că s'ar putea face toți, din punctul de vedere național, Turci, încă i-ar despărți religia, peste care nu se poate trece. Ungurii îi poftesc pe Români fiindcă nu țin seamă de anume deosebiri religioase, dar cu Turcii nu-i tot așa. Prin urmare nu pot să facă altceva decât să spună: să ne îmbrățișăm în conștiința osmană!

Intre Aromâni s'au găsit o mulțime de credincioși otomani. Este fostul meu student la Universitatea din București d. Nicolae Bațaria, care e senator, — vă puteți închipui ce vârstă de Matusalem trebuie să am dacă elevii miei sânt senatori la Constantinopol! (Ilaritate.) Este doctorul Mișca, care a învățat la București și care este deputat în Parlamentul din Constantinopol, și a vorbit,

represintând interesele aromânești. De altfel, foarte credincioși osmanlii și unul și altul. D. Bațaria a adunat pentru flota turcească, și vrea să propuie întemeierea unei Academii turcești, a unui institut istoric turcesc. Inșă, supt Ministeriul trecut al Turcilor, s'a presintat un proiect privitor la școlile și bisericele din Macedonia. Din proiect s'au votat trei articole, celelalte rămân să fie votate acuma, supt noul Ministeriu al lui Hachibei până ieri, iar acum Hachi Pașa. Proiectul este așa redactat, încât ține seamă de faptul că în Macedonia, ca în Turcia toată, are cineva naționalitatea religiei sale. Adecă: ești patriarhist, admiți ca șef al Bisericii d-tale pe Patriarhul din Constantinopole, te notează „Rum,“ adecă Grec; nu-l admiți pe Patriarh, ci pe exarhul bulgar din Constantinopol, te notează Bulgar. De multe ori d-ta poți fi de altă națiune, hotărăște inșă calitatea națională a șefului religios. Sârbii au Vlădicii lor, noi n'avem niciun Vlădică. Ei sunt, noi nu suntem, — de fapt.

O să ziceți însă: atâta vreme n'am putut avea și noi un Vlădică al nostru? N'am putut; calitățile politice excepționale ale clasei noastre conducătoare au făcut că n'am putut căpăta unul singur. A fost Antim, ce se ascundea prin mahalale și pentru care s'a strigat în Senat: „Trăiască Sultanul“, dar el a dispărut cu paralele noastre, ceia ce a fost o mare rușine. Ne pasionează chestia vacufurilor din Dobrogea, dacă o să plătim mai mult sau mai puțin, ne pasionează chestia strugurilor uscați, și suntem gata să facem războiu Turciei pe chestia aceasta a strugurilor uscați ca și cum n'am avea destui în toate domeniile vieții noastre (râsete), dar pe chestia unui Vlădică român în Macedonia nu ne pasionăm. Și câtă vreme nu vom avea acolo organizația noastră religioasă, chiar supt regimul cel nou, e greu să ni se recunoască o existență națională deosebită.

O să zică cineva: a trecut vremea deosebirilor religioase. Pe hârtie a trecut, dar toată lumea știe cât timp trebuie să se stre-

doare pentru ca aceia ce este înlăturat pe hârtie să fie scris în însăși viața oamenilor.

Turcii au vrut să facă rânduială înaintea de toate și liniște în Macedonia. Au votat legi excepționale: cine se apucă de banditism, e aruncat în temniță, e executat, familia lui trimeasă în exil. Dar liniștea n'o s'o poți avea câtă vreme va rămânea deschisă chestia religioasă, cât în același sat ai patriarhiști și exarhiști, pe lângă Sârbi și Români, cari nu sunt nici patriarhiști, nici exarhiști, cât ai o singură biserică și se bat pe dânsa patru neamuri. Vedeți, e rău, dar mai bine ca la noi. Iată de ce: acolo patru neamuri se bat pentru o biserică, la noi un singur neam nu intră niciodată în biserică lui (Aplause prelungite), și de aici vine că cutare preot românesc care, cum zice poetul comic, are „nemunerație slabă după budget“, e redus să meargă de zi'ntăiu și de Bobotează la concetățenii săi, — nu încă cetățeni, conțeranii săi cari nu sunt încă cetățeni, din Calea Văcărești. Cunosce exemple de preoți

cari n'au fost lăsați să între și cărora li s'a zvârlit gologanul din-ușă, ca să vie și luna următoare.

Așa fiind, patru neamuri bătându-se pe o biserică, Turcii vreau să facă ordine printr'o lege. Ce zice legea? Dacă cei cari nu sunt nici exarhiști, nici patriarhiști, vreau să aibă o biserică, să și-o facă. Dar știți ce înseamnă aceasta, care e nedreptatea ce se cuprinde în acest articol de lege? Acei cari nu mai vreau să fie exarhiști sau patriarhiști, au fost exarhiști sau patriarhiști fără să fie Greci sau Bulgari, au fost Români, și au făcut biserica din banii lor, din munca lor, când erau orbi, când se credeau Greci sau Bulgari fiindcă admiteau de șef spiritual pe Patriarh sau pe Exarh; acum au deschis ochii, afirmă că nu sunt nici exarhiști, nici patriarhiști, li se răspunde însă: faceți-vă o biserică alături de biserica aceasta pe care „tot“ voi ați făcut-o când treceți de Greci sau Bulgari.

Dață m'am întins mai mult asupra

acestui lucru este că avem a face cu un fapt nou, cu o nouă manifestare a conștiinței românești. Faptul protestării împotriva legii, hotărâtă luptă răbdătoare pentru a împiedeca, să fie votată legea pentru apărarea drepturilor lor asupra bisericii pe care ei au clădit-o și ei au dreptul s'o transforme potrivit cu noua lor conștiință românească, acest fapt, cum și alt fapt: congresul școlar al Macedonenilor, ținut vara trecută, arată că conștiința națională aromânească în Macedonia nu mai e o conștiință artificială, provocată și plătită de la București, ci o conștiință adevărată, care se trezește și înțelege să lupte cu propriile forțe ale neamului său acolo! (Aplause călduroase.)

Nu puteam încheia această seară mai bine decât urând ca această nouă conștiință românească, fără sprijin și fără tutor, ca această nouă conștiință românească să lupte cu noroc și biruință deplină. (Aplause călduroase, îndelung prelungite.)

Comemorarea Mitropolitului Andrei Şaguna *)

Onorat auditoriu.

După lucrurile frumoase și bune care s'au spus, mai rămân doar câteva cuvinte de încheiere de adăugat.

D-lor, însemnătatea serbării acesteia stă în faptul că se poate ca în București, într'un oraș care a fost socotit oraș ușuratec, oraș înstrăinat de scopurile mari ale neamului, a cărei Capitală culturală și sufletească ar trebui să fie, că în București se poate, înaintea unui auditoriu așa de numeros și de ales, plin de râvnă și de simțul de comunitate românească de care s'a dovedit capabil, să se comemoreze cineva

*) Cuvântarea ținută în ziua de 4 Octombrie 1909 la Ateneu, în București.

care nu face parte din țara noastră, nici din Biserica noastră, dar, ceia ce e mai sus decât Biserica din România și decât România de astăzi până mâne, face parte din Neamul nostru. (Călduroase aplause.)

A dat Dumnezeu, — ceia ce înseamnă munca noastră și conștiința noastră —, ca de la un capăt la altul al Românimii de unsprezece milioane să vibreze același suflet. Acum câteva zile, aici, în România, se comemora cu ajutorul a câțiva și împotriva voinței altora 50 de ani de la întemeierea Statului românesc, și nu numai toată România de la un capăt la altul s'a zguduit de amintirea eroicului Vodă-Cuza (Entusiaste și îndelung prelungite aplause), răsărind când trebuia să răsară, dar frații noștri, acei cari nu din vina lor, ci poate din vina noastră sunt unde sunt, s'au înclinat și ei înnaitea măreței umbre care trecea (Inflăcărare aplause.) Și astăzi, când, în clipe grele și triste, de cea mai mare primejdie pentru neamul nostru de dincolo, se ridică din mormântul de la

Răşinari cealalta măreaţa umbră, cerând şi ea socoteală cui trebuie să se ceară socoteală (puternice aplauze), punându-se şi ea pavăză de apărare împotriva duşmanilor neamului său, — întorcând Ardelenilor marile clipe de simţire din Ianuarie trecut, ne închinăm şi noi adânc înaintea măreţei umbre care răsare dincolo de culmile Carpaţilor. (Mult entusiaste şi prelungite aplause.)

E greu de spus, în câteva momente cât datorim noi lui Andrei Şaguna. Zic: noi, fiindcă Românii de oriunde datoresc acestoraşi oameni aceiaşi recunoştinţă. Nu se poate aduce un serviciu esenţial unei părţi a neamului nostru fără ca acest serviciu să se întindă, în binefaceri culturale sau politice, asupra neamului întreg. Ce este al lor este şi al nostru, şi ne înfrăţim în cultul oamenilor mari ai trecutului, înaintea de a ne înfrăţii sub conducerea oamenilor mari ai viitorului, pe cari avem dreptul să-i aşteptăm. (Călduroase aplause.)

Şaguna n'a fost un entusiast, dar un

neam n'are nevoie numai de entusiaști. Ar fi o mare greșeală să se creadă că un neam poate să meargă fără entusiaști, dar ar fi o și mai mare greșeală să se creadă că un neam poate să meargă numai cu dâșii. Și neamul nostru bine înzestrat a avut pe rând, când trebuia, pe marii săi entusiaști — pe marii săi nebuni — și pe marii săi cumiți — pe marii săi oameni politici. (Ilaritate, aplause prelungite.)

Când Șaguna a răsărit — și, vedeți, a răsărit cu adevărat, în momentul când era cerut, a răsărit fără să aibă tinereță; copilăria și-a petrecut-o în mijlocul celorlalți, și poate că aceasta și explică primirea pe care a întâmpinat-o și mai ales ascultarea desăvârșită pe care, în afară de puține excepții, a întâlnit-o în cei mai buni ai neamului său din momentul acela, — când Șaguna a răsărit, nu era nimic în urma lui. Atunci pentru întâia oară îl vedeau, și, apărând atunci, a arătat de la cel d'întăiu pas încotro merge și a arătat, nu numai încotro

merge, dar că puterea lui este destul de mare pentru a merge până la capăt pe acel drum.

Era în ajunul Revoluției de la 1848. Pe atunci trăiau în Ardeal trei feluri de oameni: două din acele feluri e bine ca totdeauna să se găsească la un popor; cât privește cel de al treilea fel, l-am lăsa bucuros altora, — cu toate că Dumnezeu ni-a dăruit această specie în cantități mari și că are un succes mai deplin decât celelalte două categorii. Erau întâiu oamenii mulțumiți de situația lor, de gospodăria lor, de persoana lor; era vechea tagmă preotească din veacul al XVIII-lea, care trăia și în întâia jumătate a veacului care abia s'a isprăvit; erau preoții lui Moga, înaintașul lui Șaguna. Șaguna iese în relief față de Moga, dar n'ar fi ieșit în relief numai din cauza aceluia care l-a precedat: iese în relief în *amândouă* felurile. Era preoțimea lui Moga, care nu înțelegea legăturile neapărate ce trebuie să existe, mai ales în împrejurările de viață

ale neamului nostru, între cler și națiune, Biserica și popor. Era desprețuit fiindcă merita să fie desprețuit. Șaguna s'a înălțat unde s'a înălțat, fiindcă merita să se înalțe acolo. Un popor poate să se ridice prin el, dar poate să fie ridicat și târât de un om: Românii din vremea lui Șaguna s'au ridicat prin el și au fost târați de dânsul, și ceia ce voim este să nu mai aștepte cei de astăzi să-i târască cineva mai departe, ci să găsească, chiar fără conducători, în ei mijlocul de a merge mai departe pe drumul care li se însemnează.

Era deci Biserica și preoții lui Moga, — să-i odihnească Dumnezeu pe ei și pe Vlădica Moga, și să dea Dumnezeu ca sămânța lor să se stârpească și în Ardeal și în alte părți, (Iilaritate, puternice aplause) Nu numai sămânța aceia de preoți, dar și sămânța aceia de conducători, pentru că Moghiștii (ilaritate) nu sunt numai cu anteriu și potcap, ci îmbracă toate hainele, provocând toate nenorocirile unei țări și unui neam.

Erau apoi pe lângă aceștia tineri îndrăzneți, continuatori ai marii școli de idei a lui Șincai, Maior și Clain, oameni cari se gândeau înaintea de toate că vin de la Romani și hrăneau ilusia că pot fi ei în timpul lor aproape ceia ce au fost Ramanii în vremea în care au trăit. Mare înșelare, și generoasă înșelare, roditoare înșelare a acestei generații! Căci sunt adevăruri care scad un popor și sunt înșelări care îl înalță. Între aceste iluzii binefăcătoare, trebuie să numărăm și pe aceasta.

Tineretul ardelean din 1848 credea în trecutul roman și într'un viitor vrednic de Roma și de neamul ei. Și tineretul acesta idealist, îndrăzneț, necunoscător de realitate — și e bine ca tineretul să nu cunoască prea curând realitatea! — necunoscător de realitate și desprețuitor de realitate, a început lupta sa eroică! Tineretul de la 1848 a dat Revoluția de atunci. Șaguna n'ar fi dat-o, și e bine că au fost acei tineri atunci și că au dat această Revoluție. E bine că nebunii

au pregătit prin jertfa lor, prin viitorul lor zdrobit, prin viața lor nenorocită, prin sângele a mii de Români, au pregătit calea triumfală a înțeleptului (Puternice și îndelungate aplause). Au făcut Revoluția de la 1848, care n'a dus la nici-un capăt, care a adus doar îngenunchierea Ungurilor de Ruși, dar care înseamnă mai mare lucru decât Revoluția noastră dela 1848.

Revoluția noastră a fost făcută de oameni din clasa de sus, potrivit cu manierele bune din clasa de sus; revoluție fără vărsare de sânge, fiindcă nu e frumos să pui o batistă elegantă ca să acopere o rană. Revoluția lor de la 1848 a fost făcută de aspri feciori de țărani, cari nu înțelegeau multă vorbă și maniere prea subțiri, cari au pornit îndârjit lupta împotriva dușmanului neamului lor, și a curs sânge. Și au fost cari au făcut răspunzător pe Șaguna pentru aceasta. El nu merită să fie făcut răspunzător de ceia ce n'a inițiat; dar cine face răspunzător pe oricare din oamenii de la 1848

de sângele care s'a vărsat, nu le aduce o insultă, nu le scade prestigiul, ci li-l crește. Anumite lucruri pe lume se pot face și cu lapte cu zahăr și cu cafea Franck și cu alte lichide nevinovate, dar înnoirile într'un neam, oricât ar fi de trist și de groaznic acest blestem dumnezeiesc care apasă asupra popoarelor, înnoirile într'un neam nu se pot face decât cu sânge: sau pe câmpul de războiu împotriva dușmanilor Statului sau în timp de răscoală împotriva dușmanilor Neamului. (Înflăcărare și zguduitoare aplause, mult prelungite.) Și, d-lor, când s'a vărsat sânge în locurile acelea sălbatece, în văile înguste, întunecoase ale Munților Apuseni, unde odată vom ridica monumentul nostru în amintirea celor căzuți acolo (înflăcărare aplause), când de spânzurătoare a atârnat trupul bătrânului preot care era tatăl lui Papiu Ilarian, unul din cei d'ntâiu printre tinerii, despre cari vorbesc, atunci aceasta nu însemna că a doua zi se vor deschide în lături porțile robiei și că lumina deplină a libertății sta să

zbucescă pentru un neam întreg. Nu. Tinerii cari așteptau aceasta, care credeau că va veni pentru Români o nouă eră de libertate pe plaiurile cucerite odinioară de Traian, când au văzut că nu-i așa, au plecat din Ardeal. Nu mai puteau trăi acolo: prea mare fusese visul lor, prea grozavă deșteptarea. Atunci au plecat, nu la locuri de petrecere, ci la muncă, nu în locuri de bucurie, ci în locuri de tristeță și de umilire, care aveau nevoie, pentru a fi mai puțin triste și mai puțin umilite, de osteneala lor luminată.

Învinșii de la 1848, visătorii eroici al căror vis nu fusese îndeplinit, aceia cari, fără a fi pierdut o luptă, pierduseră un războiu, îl pierduseră cel puțin pentru momentul acela, au trecut la noi. Aceștia au fost un Bărnuț, un Ilarian, un Laurian, oameni cari ni-au dat învățământul nou, cari ni-au dat încrederea în noi înșine (călduroase aplause).

Și atunci, în Ardeal n'au rămas numai

smeriții moghiști. Din fericire a rămas acest om, care singur era cât un întreg partid. Acest reprezentant al moderației care era Șaguna, a făcut ca, prin întrebuintarea cu-minte a împrejurărilor, să se capete ceea ce nu putuseră căpăta Românii prin răscoala, totuși neapărată, care se încheiase.

V'au spus atât de bine colegul meu d. Mihălcescu și d. Slavici, care e rostul bisericesc al lui Șaguna și care e rostul său politic, încât ar fi zădarnic să reînnoiesc lucruri care sunt atât de nouă în amintirea d-voastră.

Românii din Ardeal datoresc lui Șaguna rânduiala în cler: preoții cari să se poarte vrednic de haina pe care au îmbrăcat-o, îi datoresc școli multe și bune, îi datoresc opere literare și, să zicem, bucoavne de biserică. Ei îi datoresc lui Șaguna însă înainte de toate: organizația recunoscută de Stat, organizația ajunsă de drept public a Bisericii Românilor ortodocși din Ardeal și Ungaria.

Aceasta este, fără îndoială, domnilor, foarte mare lucru, și e bine că, atunci când a venit sorocul să plătiască împăratul, s'a găsit un așa de bun socolitor cum a fost

Şaguna, care să-i aducă aminte pentru ce avem dreptul să cerem şi care să impună cit avem dreptul de a cere pentru ca socoteala să fie făcută pe deplin. Şi rezultatul este că Biserica română ortodoxă de dincolo, în felul cum se găseşte, e pe deplin asigurată, afară de anumite lipsuri despre care va veni vorba îndată, că e o Biserică pe deplin asigurată recunoscută de Stat şi îndrumată pe căi sigure. În acelaşi timp şi altă Biserică, tot românească, pe care n'aveam nici un motiv s'o înjosim, Biserica românească unită, îşi căpătă, mulţămită în rândul întâiu tot silinţelor lui Şaguna — pentru că Împăratul a dat întâiu Mitropolia celor de legea sa şi pe urmă a dat Mitropolie Românilor, mai mulţi, cari nu erau de legea sa —, altă Biserică românească şi-a căpătat şi ea orânduirea ei temeinică. Bisericii acesteia îi lipseşte însă ceia ce are Biserica lui Şaguna, căci Biserica lui Şaguna are o represintaţie populară, are așa-numitul Parlament al ei.

Vedeţi, Românii nu sânt recunoscuţi dincolo ca naţionalitate : orice poartă numele de românesc nu este îngăduit ; totuşi, prin privilegiu împăraţesc, înregistrat de dieta ungurească, Românii ortodocşi de dincolo se

pot aduna pentru a discuta chestii bisericești. Dar chestiile bisericești nu se pot despărți de nimeni de chestiile școlare, care sânt chestii culturale, chestii sufletești, care sânt esența vieții Românilor de dincolo. Cu min-te-ai chibzuită, Șaguna a văzut că școala nu poate fi de-o parte și Biserica de altă parte iar școala și Biserica împreună înseamnă cea mai mare parte din viața sufletească a unui neam. Și astfel, făcându-se că asigură numai Biserica, el a asigurat și pe celelalte.

D-lor, clădirea aceasta există ; împotri-va ei se dau furioase atacuri, care trebuie respinse cu hotărâre, cu desăvârșită hotărâre. Complimentele față de dușmani, înțelepciuni-le pe care le găsesc unii și alții în arsenalul minții lor, acestea nu folosesc mare lucru. Ești atacat hotărât, hotărât trebuie să te aperi. (Puternice aplause.)

Și, d-lor Biserica lui Șaguna, se poate apăra prin ea însăși ? Se poate apăra numai prin minunata instituție pe care el i-a dăru-it-o ? Elementele materiale de putere sânt ele suficiente pentru a o ținea în ființă ?

Dacă Șaguna ar fi fost întrebat, ar fi răspuns : nu. În momentul când a depus autoritatea sa, fără margini până atunci, în

mâna membrilor Parlamentului bisericesc și cultural al Românilor de dincolo, el a înțeles să coboare în ei în același timp sufletul său cel mare. Căci niciun așezământ pământesc nu vine decât din sufletul omenesc conștient (Aplause puternice), și niciun așezământ din lume nu se ține cu altceva decât cu sufletul. Zidurile cad, armele nu lovesc, biruința nu se coboară asupra celor cari nu pornesc cu încordarea deplină a unui suflet pregătit pentru luptă.

Astăzi, când, prin măsurile în chestia catehisării, prin atâtea alte tentative mai vechi se atacă de dușmanii firești ai neamului nostru, se atacă de Unguri și Biserica lui Șaguna, noi, cari, prin iubirea mare pe care o hrănim pentru frații noștri, avem și dreptul de a li spune credința pe care o avem în ceia ce privește drumurile bune și drumurile rele pe care pornesc, sântem îndreptățiți să li aducem aminte acest lucru că Biserica lui Șaguna, cu așezămintele sale, nu ajunge, că trebuie pentru a apăra acest minunat așezământ un suflet ca al lui.

Va zice cineva : să-l trezim atunci din mormântul său, să-l punem din nou în Scaunul său de ocârmuire, care ar fi atunci și

un Scaun de strașnică judecată împotriva acelor care au demeritat de la dânsul și de la idealul românesc (Aplause puternice); să ne cârmuim numai prin amintirea care se ridică din acel mormânt sfânt? Și ar adăugi: nu se poate.

D-lor, un om poate înlocui un popor; el a dovedit-o. A venit însă vremea ca și un popor să înlocuiască un om. (Aplause prelungite). Omul acela nu mai e; datoria lui și-a făcut-o, și cu cugetul liniștit a închis ochii săi; în țărâna care ne va acoperi pe toți s'a coborât trupul lui obosit; de-asupra mormântului său nu mai flutură decât fumul curat de tămâie al pietății noastre. Umbra lui se ridică astăzi fiindcă o vom noi; mâne va dispărea, coborându-se unde-și odihnește oasele eroul Bisericii noastre din Ardealul de odinioară. Dar acei cari fac parte din această Biserică, trebuie să se împărtășească, ca de o sfântă împărtășanie, de sufletul care a fost în el. Și dacă nu se vor împărtăși cei mari, să se împărtășească cei mici, să se împărtășească acest neam întreg până la ultimul preot de sat, până la cel din urmă țeran care din predica lui trebuie să culeagă elementele trebuitoare pentru a

purta lupta națională fără de care oricine e un trădător. Și, când această conștiință a marelui Șaguna va cugeta din nou prin mii de minți, va vorbi din nou prin mii de glasuri și va putea chema spre apărare mii de mâni hotărâte la luptă, atunci orice atacuri vor fi zădarnice. Căci primejdia nu e afară din noi ci e în noi, și dacă noi ne simțim slabi față de dușmanii noștri acolo, aceasta înseamnă că sufletul de atac al dușmanilor noștri e mai puternic decât sufletul nostru de apărare. (Mari și entusiaste aplăuse.)

Din această adunare, d-lor, trebuie să plece, nu numai o proclamație de solidaritate românească, ci trebuie să pornească și un îndemn. De la noi, înțelegători ai nevoilor momentului de astăzi, însufleșiți de conștiința datoriei pe care o avem, trebuie să vie către acei cari se luptă un îndemn ca să se întărească sufletele lor prin puterea din sufletul nostru și să creadă în viitorul lor și pentru că avem conștiința că prin credință în noi înșine li-l pregătim. (Înflăcărâte aplăuse și îndelung prelungite.)

Desbinările Românilor din Ungaria. *)

N'aș fi vorbit bucuros de tristul incident care a fost, în viața Românilor din Ungaria, conflictul personal pe care mulți îl cred acuma potolit. Interese prea mari sânt în joc în acea parte a României, pentru ca noi între noi să ni căutăm gâlceavă și să ne încheștăm la luptă. Avem în față un dușman ireductibil, care nu poate trăi ca nație dominantă decât prin moartea noastră, prin sângele scos din trupul nostru național zdrobit, și, ceia ce e și mai mult, acest dușman fatal pe care, fără a-l urî, trebuie să-l combatem, în loc să-l urîm fără a-l combate, are Statul. Stat întemeiat de dânsul și condus după interesul lui, așa încât el nu va

*) Conferință ținută la Piatra-Neamț în Febr. 1912.

putea recunoaște niciodată drepturile noastre, oricât de evidente, care vin din caracterul de aborigeni ai Românilor, ca și din munca și jertfa lor în marginile Statului unguresc. Și totuși o astfel de luptă s'a ivit și a durat numai prea mult.

N'aș fi vorbit și eu, în public, de această desbinare dacă ea s'ar fi potolit în adevăr, deplin și durabil, și dacă, în jurul unei împăcări personale aparente, nu s'ar fi făcut zgomotul neobișnuit, chiar cu datinile noastre de stăruitoare reclamă, care s'a făcut înaintea de banchetul de la Iași, — la care nu m'am crezut dator să aderez, fără a, fi influențat de considerații personale —, în cursul acestui banchet și după dânsul.

De ce e vorba cu adevărat? De o luptă de idei, de principii? De o nouă atitudine politică, de o îndrumare deosebită de acelea din trecut?

Dacă ar fi fost vorba de așa ceva, datoria noastră ar fi fost să nu intervenim. Doar nu liniștea și tăcerea sunt condiții

pentru desvoltarea unui popor. Altfel Turcii d'innaintea revoluției, cari-și țirau papucii până la cafenea, unde-și spuneau două-trei vorbe de salutare, ar fi fost o nație mai fericită decât frații noștri apuseni, Francesii, cari au câte o chestiune gravă, care pasionează toată lumea, odată pe lună. Un popor se ține tocmai prin acest continuu joc luptător al ideilor. Și lupta trezită de el rămâne totdeauna curată ca apa ce curge pe piatra tare, și află, ca aceia, marginile sale firește într'o albie netedă și tare.

E drept că, la Români din Ungaria, chestii în stare să provoace astfel de discuții, menite să fie obiective, impersonale, cu oricâtă pasiune pentru scopul ce se urmărește, nu sunt așa de multe ca la noi. Aici ne deosebim și trebuie să fim deosebiți un timp, până la înțelegerea care vine tocmai din această deosebire, în chestia agrară, în chestia putinței de asimilare a elementului străin de la noi, în chestia electorală, ba chiar în chestia tramvaielor din București. Aceasta

fiindcă noi suntem *dincoace* de întemeierea Statului național. Frații noștri se găsesc încă, din nenorocire, *dincolo*, în Statul străin și dușman, — cu ei, dar împotriva lor.

Astfel ei pot să aibă, prinși încă în lupta pentru viață și pe moarte, numai probleme politice în legătură cu factorii pe lângă cari stau în acel regat al Ungariei care nu poate fi niciodată numai al lor: deci: a) Ungurii și Statul lor; b) Împăratul și tradiția unitară habsburgică și c) naționalitățile celelalte.

E cu puțință o înțelegere cu Ungurii, înțeleg: cu Guvernele ungurești, dându-li Români guvernamentali pe lângă Românii opoșanți, cum, de amândouă categoriile, guvernamentali și opoșanți, se găsesc între Sași? Unii oameni au crezut, fiind încă onești, că se poate. Bine înțeles că dintr'înșii nu fac parte Mangra și tovarășii săi de azi, cari, fără nicio discuție, fără nicio condiție, fără nicio garanție și fără vre-un alt folos decât cel individual, au trecut cu arme și bagaje în rândurile trădătorilor cumpărați.

Din partea mea, nu cred că această politică poate fi bună. Sașii izbutesc fiind, față de cavalerismul răspicăt al cinstiului nostru cioban și plugar, o nație de vechi negustori și precupeți. Și, iarăși, ei izbutesc pentru că precum le zicea acum câțiva ani predicatorul lor din Brașov, un Prusian, ei se țin, nu prin puterea sau dibăcia lor, ci prin valoarea în lume a celor 50.000.000 de Germani liberi, uniți în cel mai puternic Stat european.

Trebuie să ne răzimăm, lăsându-ne pe tânjeală în ceea ce privește dezvoltarea noastră proprie, culturală și economică, rămânând adecă o gloată de țărani săraci și necărturari, pe buna voință a Împăratului de mâne, mai „drăguț“, neapărat, față de noi decât cel de azi? Unii cred așa, ba chiar cu cea mai brutală intoleranță și cu cel mai provocator fanatism. Să-mi fie iertat a crede că viitorul Împărat va cântări întâiu valoarea politică a elementelor pe care se va răzima într'o acțiune care nu poate fi determinată

de alte elemente decât ale tradiției și intereselor Casei de Habsburg.

E cu puțință o alianță sinceră și roditoare cu naționalitățile? Unii Sași o resping speriați de înmulțirea în dauna lor a neamului nostru. Alții ar primi-o. Și avem prieteni și între Slovaci, între Șvabi. În sfârșit și aici e o posibilă orientare.

Sunt cari susțin — și mă bucur că am păstrat totdeauna această părere — că, oricât am urmări și întrebuinta ce se petrece în jurul nostru, la noi întâiu trebuie să ne gândim. Vom fi iubiți când vom fi tari. Tăria noastră de azi o dă *instinctul* de conservare națională a patru milioane de țărani; tăria, mai mare de mâni o poate da *conștiința* clară, împărtășită de toți, a rostului, dreptului și scopului nostru.

Dar de nimic din acesta n'a fost vorba în lupta de ieri, ci numai de pătimașa ceartă între foștii și actualii deputați, alcătuind un comitet național care nu poate avea, în împrejurările de acolo, nefiind Ro-

mâinii recunoscuți măcar ca națiune politică, o existență mai netăgăduit legală, și între cei cari ar voi să fie deputați și membri hotărîtori ai comitetului național.

Din partea mea, nu pot atribui un prea mare rol deputăției de la Pesta. Acolo sunt urechi astupate sau care nu vor să audă: am răgușit înzădar strigând lângă dânsule. Iar, cât despre trecătorul european, care, prin fereastra deschisă, ne va auzi strigătul, să nu punem mult temei pe dânsul; omul merge grăbit după interesele lui, și e caracteristică această scenă ce mi-a fost povestită acum vre-o zece ani de un bătrîn bărbat de Stat român, D. A. Sturdza, care a crezut totdeauna în „Europa“. Vorbia lui Bismark despre suferințele românești din Ungaria, și cancelarul german părea că-l ascultă cu cea mai mare răbdare, pentru a-l întreba apoi la sfârșit:

— Mă rog, d-ta ai să faci pe Unguri oameni cumiști?

— Nu.

— Apoi, — nici eu!

Dar alții cred altfel și atribuie o foarte mare valoare discursurilor frumoase ce se țin în acel Parlament iudeo-maghiar în care ei se îndărătnicesc să vadă un Parlament ungar.

În sfârșit lupta s'a deschis. Avem de o parte comitetul național, de alta cei ce doriau să-l înlocuiască, — în fruntea lor poetul Goga. S'a început cu critici violente în „Tribuna“, calificându-se persoane venerabile și meritoase ca „măgari de pe Vesuviu“, — cari, oricât de artistici și intelectuali i-am presupune, sunt totuși mai ales și înaintea de toate măgari. „Românul“ a fost creat tot acolo, la Arad, pentru a răspunde. Și, în curând nouă părți din zece în cuprinsul amânduror foilor erau insulte, — nația având, cum se știe, inimă bună și gură rea.

Într'o luptă de idei n'aveam dreptul de a ne amesteca, împedecând-o; în aceasta aveam datoria să nu ne amestecăm întind-o. Nu s'au ținut însă decât prea puțini de această datorie, care era singura.

Și cum? n'au fost idei? De sigur că nu. Comitetul avea programul dela Sibiu, pe care nu-l credem căzut din cer, ba care ni s'ar părea puținel cam vechiu. Azi autonomia Ardealului e prea mult, dar și prea puțin. *Oriunde reprezentăm elementul istoric și elementul dominant, putem și suntem datori să urmărim impunerea în toate domeniile a caracterului nostru etnic, mai mult sau mai puțin exclusiv.* Oricum însă, e bine ca o nație să rupă cât mai multe programe în creșterea ei, — ca și omul hainele trupului său. Cine pretinde ca discuția cu privire la programul național să nu se facă, e un autoritar care face rău națiunii pe care înțelege a o servi.

Dar vin oare, din partea cealaltă discuții cu privire la program? Nimic, decât săgeți satirice și indignări lirice, — care nu ajung. Somați să se explice, „Tribuniștii“ n'au putut accentua un singur punct de doctrină care să poată fi în chip serios discutabil. Era ca acel orator român, șef de nou

partid, care, în Parlamentul nostru, somat și el, să se explice cu privire la deosebirile dintre el și partidul din care se despărția, nu putu să articuleze decât această frasă, în hohotele de răs ale colegilor: „Da, este o deosebire: vom să schimbăm raporturile dintre proprietatea mare și cea mică“, atrăgând această glumeață intervenție a președintelui: „Vă rog nu puneți pe orator într'o situație neplăcută“.

S'a zis într'un moment: noi „tribuniștii“ represintăm aici curentul nou de critică și prefacere din România. Am declarat — și înoiesc această declarație — că nu văd asemănare decât la suprafață. Curentul pe care sântem mândri de a-l fi trezit, mai mândri decât dacă am lua parte activă la afacerile de Stat, a început printr'o lungă pregătire culturală modestă și el n'a ridicat nici o pretenție la locurile de sus, ocupate de alții, mulțămindu-se a chema la conștiința adevăratelor lor interese, care sânt și ale neamului, clasele nedreptățite și uitate; acolo lucrăm și azi, și înțelegem a ajunge la suprafața politică, nu

prin încrederea în noi, care poate fi desconsiderată, ci prin neînvingutul avânt al celor mulți și nesfârșit de scumpi, cari ar vedea în noi cei mai sinceri și călduroși apărători ai dreptului lor, a cărui îndeplinire e cea mai bună cheazășie pentru viitorul acestei țări și al acestui neam.

Acolo jos însă, în neconținută luptă harnică, în zilnic contact cu poporul care să se învețe a-i iubi, nu am văzut pe tineri — de multe ori nici atâta, cât pe bătrânii pe cari tind să-i izgonească pentru incapacitate și să-i înlocuiască apoi în locurile lor de cinste și de comandă.

Deci, chestie personală, un șir de chestii personale, venid una din alta, — și atât. Mă întreb: e bine ca ele să înceteze?

De sigur că da: pentru că nu duc la nimic. Pentru că împiedecă acea cetire a foilor de dincolo, din care eram deprinși a lua învățăături de idealism, moralitate și bună cuviință. Pentru că era un continuu motiv de bucurie dușmanilor noștri.

Să alergăm deci cu geamantanul pacific pentru ca doi dușmani — din cei mulți — să-și poată da mâna supt ochii noștri, pentru ca să poți lua parte pe rând la două

banchete date fiecărui în parte, pentru ca apoi, la întoarcerea, acasă, să fii serbătorit, ca al treilea erou, împreună cu dâșii?

În dușmăniile personale nu e decât un singur chip adevărat de împăcare: *prin înceata lumina a conștiințelor, iar nu prin înăbușirea lor pripită*. Mi se pare, însă, că zelul amical al d-lui C. Stere a înăbușit conștiințe în care nu pătrunsese acea lumină întregă, trezitoare de căinți fecunde, care asigură solidaritatea în cele mai grele lupte și face pe oameni să poată lucra împreună, până la moarte, unul lângă altul, pentru aceeași idee.

Și ni se pare încă un lucru: că banchetele care țin să servească altceva decât interese personale și politice, trebuie să serbătorească *un fapt nou, un adaus la capitalul material sau moral al națiunii*. Și aici unde nu era decât oprirea, artificială, a unor regretabile diversiuni cu caracter personal, se impunea acea tăcere discretă care favorizează reculegerea.

M'am simțit dator a spune aceste lucruri.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Viața românească a Ardealului	5
3 Maiu 1848	74
Atitudinea critică a Românilor de dincolo față de noi	107
Încă un avocat al Împăratului	126
Chestie națională: datoria României și a Ro- mânilor neliberi	144
Tradiția în politica Românilor de dincolo	163
Cele din urmă evenimente din viața neamului	201
Comemorarea Mitropolitului Andrei Șaguna	259
Desbinările Românilor din Ungaria	275

- Nr. 35--38. (N. Iorga, E. Gârleanu, M. Sadoveanu, D. Anghel, St. O. Iosif, I. Al. Basarabescu, S. Pușcariu, I. Adam, I. Ciocârlan, I. Agârbiceanu, Al. Ciura, O. Goga, P. Cerna, E. Pitiș, M. Cuntan, I. Chendi, C. S. Aldea, C. Theodorian, Al. Cazaban, Z. Bârsan, Dr. I. Lupas, G. Răneti, V. V. Delamarina, G. Galactios, A. Cotruș și M. Codreanu) Lei 20.--
- Nr. 39. *Toma Cocișiu*: Povestiri din natură Lei 5.--
- Nr. 40. *Cântări naționale și diverse cântece*. L. 3.--
- Nr. 41. *Al. L. Morariu*: Dela noi, Povestii. Lei 5.--
- Nr. 42--45. *V. Alexandri*: Poezii. Vol. I. Lei 25.--
- Nr. 46--48. *V. Alexandri*: Poezii. Vol. II. Lei 20.--
- Nr. 49. *Adam Bolcu*: Povestii și Povestiri Lei 5.--
- Nr. 50. *Mauriciu Jokai*: Piticii din Leaotung Lei 5.--
- Nr. 51--54. *Andrieu Mureșeanu*: Poezii Lei 10.--
- Nr. 55--56. *C. Cehan* Ardealul. Dramă în 4 acte 10.--
- Nr. 57. *Ille Hociotă*: Din lumea duhurilor. Lei 5.--
- Nr. 58. *V. Alexandri*: Paracliserul, Herșcu bocceg. 5.--
- Nr. 59--59/h. *V. Alexandri*: Teatru. II. (Cinel-Cinel, Piatra din casă, Nunta țărănească) Lei 10.--
- Nr. 60--60/d. *V. Alexandri*: Teatru. III. (Arvinte și Pepelea, Stan covrigarul, Barbu lăutarul) Lei 5.--
- Nr. 61. *Volbură Poiană*: Ion Burduf. (Viața unui copil până la părăsirea școlii primare) Lei 5.--
- Nr. 62--63. *T. Mureșanu*: Ciobari de oglindă 10.--
- Nr. 64. *Prof. Horia Teculescu*: Scriitorii ca lup-tăteri pentru unirea neamului Lei 5.--
- Nr. 65--66. *Emil Isac*: Cartea unui om Lei 10.--
- Nr. 67--68. *I. Agârbiceanu*: Visurile, povestiri L. 10.--
- Nr. 69. *Gavril Todică*: Urgiile naturii Lei 5.--
- Nr. 70. *Sexil Pușcariu*: Literatura română Lei 5.--
- Nr. 71. *Eug. Speranția*: Sub aîmbul familiar L. 5.--
- Nr. 72. *Al. Mănciulescu*: Povestiri Lei 5.--
- Nr. 73. *Yasile Savel*: Doine din război Lei 5.--
- Nr. 74--74/a. *Septimiu Popa*: Povestiri Lei 10.--
- Nr. 75--75/a. *Emil Isac*: Notișele mele Lei 10.--
- Nr. 76. *Ion Montani*: Din zile grele Lei 5.--
- Nr. 77--79. *Prof. I. Georgescu*: Ștreașarul satu-
lă. (Plesă populară în trei acte) Lei 15.--